FRA FREDERIKSBORG AMT

AARBOG FOR 1914

UDGIVET AF

FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND

HELSINGØRS CENTRALTRYKKERI
MDCCCCXIV

I KOMMISSION HOS BOGHANDLER HOTHER STEFFENSEN, HELSINGØR

FRA FREDERIKSBORG AMT

AARBOG FOR

1914

UDGIVET AF

FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND

INDHOLD

Side

Fhv. Skoledirektør JOAKIM LARSEN i København:
SKOLEREFORMEN AF 1789 1

Oberst EMIL MADSEN i København:
OM SKOVENE VED FREDERIKSBORG 21

Pastor VILLADS CHRISTENSEN i København:
KNARDRUP KLOSTERS HISTORIE 72

SAMFUNDETS VIRKSOMHED 1913—14 100

Skolereformen af 1789
paa Frederiksborg og Kronborg Amter.

Af fhv. Skoledirektør **Joakim Larsen**.

(Efter Rentekammerets, Kancellicts og Sjællands Stiftsøvrigheds Arkiver).

LIGESOM Nordsjælland var det Sted, hvor de store Landboreformer først gennemførtes, saaledes var det ogsaa her, man forsøgsvis iværksatte den Reform af Landsbyskolen, som for hele Danmark blev paabudt ved Ano. af 29. Juli 1814.

Da den overvejende Del af daværende Frederiksborg og Kronborg Amter[1] var Krongods, blev her i Aarene efter 1721 opført 31 Rytterskoler og indrettet den dertil hørende Skoleordning, med dens Fordele (gode Bygninger, fast ansatte Lærere og et ordnet Tilsyn) og Mangler (ringe Løn, lang Skolevej og slet Skolegang, da 280 Td. Hartkorn var det økonomiske Grundlag for hver Skole). I samme By kunde Gaardmændene høre til een Skole, Husmændene til en anden, eller de paa Nordsiden af Landevejen til en anden Skole end Beboerne paa Sydsiden. Den

[1] Udenfor dette Omraade laa følgende Sogne, der hører til det nuværende Frederiksborg Amt: Karlebo, Bloustrød, Birkerød og Hørsholm (Hirschholm Amt), Kregome, Vinderød, Melby og Torup (Frederiksværks Gods), Slagslunde, Gandløse og Farum (en Del af Københavns Amt) samt hele Horns Herred (Jægerspris Amt).

paatænkte Ordning blev derfor kun mangelfuldt gennemført og ikke forbedret ved Skoleforordningen af 1739, der næsten ingen Betydning fik for disse Amter. Af samtlige Degne holdt saaledes kun 2 Skole, uagtet 16 andre boede i Byer, hvor der laa Skoler. Som Regel søgte Børnene den nærmeste Skole, hvis de overhovedet gik i nogen Skole, og Forældrene affandt sig underhaanden med vedkommende Lærer eller holdt om Vinteren en Husmand til at læse med Børnene eller oprettede en „Ekstraskole", naar Vejen var meget lang til vedkommende Rytterskole. Eksempelvis havde Frerslev lang Vej til Herlev, tilmed over en Aa, Nøddebo en vanskelig Vej gennem Skoven til Maarum, Gilleleje 3 Fjerdingvej over et øde Overdrev til Søborg. Disse Andenrangsskoler oprettedes af Beboerne eller Sognepræsten, og de smaa Indtægter var meget brogede: Renter af Legater, Bidrag fra Rytterdistriktets Kirkekasse og fra Medlemmer af Kongehuset eller — som i Tisvilde — fra Helene Kildeblok, Ugepenge eller et fast aarligt Bidrag af Husmænd og Fiskere, lidt Korn eller Græsning og Brændsel af Bønderne. Skolevæsenets hele Tilstand var dog saare ringe. Flere Ekstraskoler var faldefærdige, Borde og Bænke var utilstrækkelige, selv i de kgl. Skoler. Skolegangen var elendig. Fra Lillerød gik kun 4 Børn i Skole, uagtet der boede 40 Familier i Byen. I Holbo Herred udeblev i Vinteren 1786—87 de 48 p. Ct. af Skolebørnene. Sommerskolegang var der saa godt som slet ikke Tale om. Kun om flere Møllere, som dengang stod sig godt, oplyses det, at de holdt Huslærer.

Her var noget at tage fat i for nidkære Skolevenner.

Den 3. Nov. 1784 nedsattes for disse to Amter *den lille Landbokommission*, som foruden *Christian* og *Ludvig Reventlow* bestod af Amtmand *H. Levetzow* og Etatsraad *V. A. Hansen*. I dens Kommissorium, der var affattet af Chr. Reventlow, tales ikke om Skolereformer, men kun om Forbedring af Fæstebøndernes og Husmændenes økonomiske Forhold. For Brødrene Reventlow var imidlertid Spørgsmaalet om bedre Oplysning og heldigere materielle Kaar knyttet uløselig sammen. Allerede i sit Forslag til

Kronprinsen af 18. Juli 1784 om Forbedring af Bondestandens Kaar i Nordsjælland udtaler Ludv. Reventlow, at Landboreformen vilde ikke have den forønskede Virkning, hvis der ikke blev sørget for et bedre Skolevæsen. Gennem Rentekammeret skaffede Landbokommissionen sig en Beretning fra Regimentsskriverne om Skolevæsenets Tilstand paa de to Amter, og selv afgjorde den forskellige Andragender om Lønningstillæg til Lærere af Jordebogskassen, Flytning af Skoler og Køb af Degneboliger, og allerede i sin første *Indstilling til Rentekammeret af 28. Jan. 1785* fremsætter Kommissionen mod Slutningen et Ønske, der vel ligger uden for dens egentlige Hverv, men som den ikke kan tilbageholde, nemlig „at der maatte sørges for Ungdommens bedre Undervisning for derved at lægge den faste og sikreste Grund til disse Beboeres varigste Lykke, hvorpaa alt andet skal bygges." I al Korthed antydes det, at Skolevejen bør forkortes, Lærerlønnen forbedres ved Nedlæggelse af Degneembeder og overflødige Kapellanier og ved større Afgift af Beboerne, Jord udlægges til Skoleholderne, og Spindeskoler forbindes med Læseskolerne. Indstillingen slutter med en begejstret Udtalelse om, at ved Landbo- og Skolereformerne i Nordsjælland vil Kongen „have sikret flere Tusinde Familier for alt, som kunde nedslaa Mod, dæmpe Flid og Vindskibelighed, derved have sørget for deres timelige Vel og meget fremmet deres evige og efter faa Aars Forløb ved Guds Hjælp se dem nyde de Fordele, som Jordudskiftning, Frihed og Ejendom almindeligen vil og maa virke."

Rentekammeret sendte Landbokommissionens Indstilling om Skoleforholdene til Kancelliet, under hvilket Undervisningsvæsenet henhørte, og dette lod efter sædvanlig Praksis Sagen gaa til Erklæring af Sjællands Stiftsøvrighed, og nu fremkom der en Række Indlæg baade om Nordsjællands og hele Landets Skolevæsen fra Stiftsøvrighed og Landbokommission. Hverken den daværende Stiftamtmand *H. A. Brockenhuus* eller hans Eftermand fra 1787 *G. C. Haxthausen* gjorde dog nogen selvstændig Mening gældende i Skolespørgsmaal. Det var *N. E. Balle,* som havde beklædt Bispe-

stolen siden 1783 og af levende Interesse for en bedre Folkeoplysning samtidig med Landbokommissionens første Indstilling havde sendt Kancelliet et Forslag om en Forbedring af hele Danmarks Folkeskole, der baade nu og senere skrev Stiftsøvrighedens Erklæringer i Skolesagen. Da Landbokommissionens pædagogiske Tanker skyldtes Brødrene Reventlow, især den yngste, var det altsaa faktisk Reventlow og Balle, Hovedmændene for den filantropistiske og den hjemlige Retning i Reformbevægelsen, der forhandlede om Skolespørgsmaal, og Rentekammer og Kancelli Melleminstanser, der blot ekspederede Sagerne.

Som den besindige Mand, Balle var, rettede han i *Stiftsøvrighedens Betænkning af 9. Juli 1785* kun sin Opmærksomhed paa to Punkter, men rigtignok ogsaa nogle af de væsentligste, nemlig Forbedring af Lærerlønnen og af Skolegangen. Degnen burde tillige være Skoleholder, imod at fritages for Aftenlæsningen i Gaardene om Vinteren, og hans Bolig være Skolehus efter at være indløst fra den gejstlige Enkekasse, til hvilken de fleste Degneboliger var pantsat. Fandtes der i Kirkebyen et brugeligt Skolehus, kunde Degnens Hus med tilhørende Jord sælges til Fordel for Skolevæsenet. Denne Reform vilde Balle gennemføre lidt efter lidt, naar der blev Vakance i Degneembederne, efter nærmere Forslag om den lokale Ordning fra Amtmand, Provst og Sognepræst gennem Stiftsøvrigheden til Kancelliet. I store Sogne maatte der foruden Skolen i Kirkebyen være en Ekstraskole for de fjernest boende. Begge Skoleholdere skulde dele den Pengeløn, der betaltes af Kongens Kasse, og ligeledes Højtidsofferet, ligesom de begge skiftevis tog Del i den almindelige Kirketjeneste. Men ellers skulde hver af sit Distrikt have Fourage og Brændsel og ligeledes Degnetrave, Julerente og Accidenser imod at besørge de dertil hørende Kirkeforretninger. I Stedet for Bylæsningen i Gaardene burde den voksne Ungdom møde 1 à 2 Aftener om Ugen til Undervisning i Skolen, hvert Køn for sig, og Præsten føre Tilsyn med denne Ungdomsskole. Saa vidt

muligt skulde Skoleholderen i Kirkebyen være Student for at kunne hjælpe Præsten.

Det daarlige Skolebesøg, over hvilket der førtes almindelig Klage, skyldtes flere Aarsager og burde derfor modarbejdes ved forskellige Midler. Skolerne skulde lægges saaledes, at intet Barn fik længere Skolevej end $^1/_4$ Mil, og Børn fra meget fattige Hjem understøttes med Mad og Klæder af en Fond, der fik sine Indtægter fra en Tavle i Kirken og forskellige Bøder. Hvor Børnenes Medhjælp behøvedes i Huset eller Marken, burde man følge Lovgivningens Bestemmelser om, at de maatte have fri i Høst- og Pløjetid, men ellers skulde passe Skolen. Forsømtes denne af Vrangvillighed og Foragt, og Præstens Formaninger ikke frugtede, skulde Forældrene efter Forordningens Bud mulkteres og Herskab og Sognefoged eller Regimentsskriver, eventuelt Amtmanden, gøre deres Pligt med Inddrivning af Mulkten. Dog burde man ikke, som tilladt i Forordningen, bruge Afholdelse fra Nadverens Sakrament eller aabenbart Skriftemaal som Straffemiddel, „da det ej sømmer sig at omskifte Naadens Middel til en Tugtelse eller at misbruge Guds Ord til offentlig Haan og Beskæmmelse."

Af Kapellanier kunde der ikke, som antydet i Landbokommissionenens Indstilling, undværes nogen i de to Amter undtagen maaske det i Slangerup, hvor Kordegnen kunde beskikkes til Kateket og forrette Katekisation om Helligdagene i Stedet for Aftensang, „hvilket uden Tvivl i de smaa Købstæder skulde blive langt nyttigere." —

I sin *Svarskrivelse af 10. Marts 1786* bifaldt *Landbokommissionen* i det hele Stiftsøvrighedens Tanker, men udførte dem videre og fremsatte et detailleret *Udkast til Skolevæsenets Ordning.*

Skolerne burde ligge midt i deres Distrikt, og deres Antal ikke rette sig efter Hartkornet, saaledes som Rytterskolerne, eller efter Sognene, som i Skoleforordningen af 1739, men kun efter Folketallet og Længden af Skolevejen. Paa denne maatte der ikke findes alvorlige Hindringer, saasom farlige Aaer og Bække.

Skoleholdernes Løn maatte være saa høj, „at de uden Næringssorg kunde med Lyst og Iver forrette deres besværlige og for Staten vigtige Embede“: om muligt 50 Rd. i Pengeløn, fri Bolig, Brændsel, Fourage og 6 à 8 Td. Land tiendefri Jord, hvoraf mindst 4 Skp. til Have. Skolelodden burde udtages, inden Bønderne fik Jorden til Ejendom, og hvor Udskiftning allerede havde fundet Sted, kunde et Hus med Jord tages til Skole. Husmændene skulde grave og skrue Tørven og skove Brændet, Gaardmændene hjemkøre begge Dele. Ved at gøre enkelte Distrikter større end andre kunde nogle Embeder faa højere Indtægt og derved blive Belønning for dygtige Lærere; men foretrak disse at blive i deres Embede, skulde de have et Lønningstillæg.

Lærerenker og gamle Lærere burde have Ret til Pension og Skoleholdernes Hustruer lægge sig efter fabrikmæssigt Spind for at blive Læremødre i de Spindeskoler, det var ønskeligt at indrette ved alle Landsbyskoler. Kommissionen saa ogsaa med Velvilje paa, at de overtog Stillingen som Distriktsjordemoder.

Udgiften til Lærerløn skulde tilvejebringes af Degneembederne, Kongens Kasse og en almindelig Ligning paa alle Beboerne, lige ned til Tjenestefolk. Desuden maatte man bevare den i Forordningen af 1739 paabudte Skolekasse, der skulde have sine Indtægter af en Tavle i Kirken, visse Bøder og et Bidrag af Beboerne, og heraf skulde ikke blot afholdes de af Stiftsøvrigheden foreslaaede Understøttelser til Føde og Klæder for fattige Børn, men ogsaa Undervisningsmidler (som alle Børn burde have gratis), Lys til Aftenskolen og eventuelt Pensioner og Lønningstillæg.

I Modsætning til Stiftsøvrigheden vilde Landbokommissionen have Reformen gennemført snarest muligt, „da det her gælder om intet mindre end at lægge Grundvold til saa mange Tusinde Menneskers og Slægters ikke alene timelige, men endog evige Lyksalighed, og da det er i Skolen, hvor den gode Sæd til Gudsfrygt og Dyd udsaas, som kan fremspire i Livet og blomstre evigen.“ I hvert Sogn burde der være en Skolekommission, bestaaende af Amt-

mand, Provst, Sognepræst og Regimentsskriver. Til dens Møder kunde Skoleholder og Sognefoged tilkaldes.

For at betegne de nye Læreres vigtigste Gerning burde de hedde Skoleholdere og ikke Degne. Ved Valget af Lærere var det urigtigt alene at binde sig til Studenter; „thi blandt gejstlige Embeder vil Skoleholdernes dog vel immer blive de mindste, altsaa ville Studentere af gode Indsigter og gode Sæder vel sjælden holde sig det for en Lykke at blive Skoleholdere, følgelig sjælden arbejde med den Lyst og Munterhed, som man ønskede, og Studentere af slette Egenskaber og Sæder burde aldrig være Skoleholdere". Ustuderede Personer af god Vandel og med fornødne Kundskaber kunde godt bruges som Lærere. Vel kunde de ikke prædike, men fra Prædikestolen kunde de oplæse en god Prædiken, hvorfor der ved hver Skole, i det mindste i Kirkebyerne, burde anskaffes nogle Prædikensamlinger. En saadan Oplæsning vilde gøre mere Nytte end en maadelig Prædiken.

Men for at danne duelige Lærere, ikke blot for de to Amter, men for begge Rigerne, var det nødvendigt at oprette et eller flere Seminarier. Kommissionen var frimodig nok til at anmode Rentekammeret om at udvirke en kgl. Resolution herom og fjernede sig endnu længere fra sit egentlige Hverv ved at fremsætte et meget detailleret Forslag til en Instruktion for Skoleholderen. Han skulde efter en Række nærmere angivne Bøger undervise Børnene i Kristendom (herunder indbefattedes altid Læsning), Regning, Skrivning og Havedyrkning, Drengene tillige i Agerdyrkning efter de af Landhusholdningsselskabet udgivne Bøger og ved praktiske Øvelser paa Skolelodden, medens hans Hustru lærte Pigerne at anvende Poteter og andre Havesager i Husholdningen. Overhovedet „mindre holde Børnene til at lære Tingene udenad end at forstaa dem." De ældre Børn skulde søge Skolen om Formiddagen, de yngre om Eftermiddagen ligesom paa Brahetrolleborg, og alle undervises klassevis. Efter samme Forbillede anbefales Aftenskole for de konfirmerede og Oplæsning for de ældre, Omhu for Børnenes Opdragelse og en mild Tugt.

Kommissionen ønskede, at der i Henhold til dette Udkast blev udarbejdet en fuldstændig Plan for Skolevæsenets Indretning paa de to Amter efter nærmere Forslag af Biskop og Stiftamtmand angaaende de enkelte Skoledistrikter. Rentekammeret, hvor Chr. Reventlow var 1ste Deputeret, var selvfølgelig af samme Mening og udvirkede en kgl. Resolution af 3. Maj s. M., som bifaldt hele Udkastet, for saa vidt Afgørelsen ikke hørte under Kancelliet. Dette fik nu Sagen oversendt og lod den gaa videre til Stiftsøvrigheden. —

Dennes Betænkning af 10. Sept. 1787 falder i to Afsnit, vedrørende henholdsvis Skolernes „udvortes og „indvortes" Ordning.

Først kommer der et detailleret Forslag om Skolernes Antal og Beliggenhed. Sogn for Sogn gennemgaas hele Omraadet, hvert Skoledistrikts Omfang fastsættes, og det bestemmes, hvilke gamle Skoler eller Degneboliger der kan bruges, hvilke der skal opføres af ny, og hvilke Degne der kan anvendes som Lærere. I Stedet for de 31 Hovedskoler[1] og 9 Ekstraskoler, som efter Regimetsskrivernes Indberetninger fandtes paa de to Amter, skulde der nu være 64 Skoler, deraf 13 Ekstraskoler. Af det hele Antal fandtes 30 paa Steder, hvor de ogsaa i Fremtiden passende kunde ligge; de øvrige skulde opføres fra ny eller flyttes. Af de 23 Degneboliger kunde maaske 8 à 9 anvendes til Skoler; de øvrige burde sælges eller bortfæstes.

Rytterskolerne havde intet Jordtilliggende og behøvede derfor ingen Udhuse. Nu skulde alle Skoler tillægges Jord og maatte derfor ogsaa have Udhuse. Hertil fandt man en Bygning paa 10 Fag med klinede Vægge passende, baade ved de ældre og de nye Hovedskoler. Disse sidste kunde være paa 7 Fag: Bindingsværk med murede Vægge. Efter Amtmandens og Provsternes Mening skulde Ekstraskolerne ikke have Jord, men Stiftsøvrigheden vilde tillægge dem saa megen Jord, at Læreren kunde holde en Ko og nogle Faar, og give ham Fourage af sit Skoledistrikt; derfor skulde Bygningen forlænges med nogle Fag til Udhus.

[1] Foruden Rytterskolen i Hillerød.

Pengelønnen blev sat til 50 Rd. ved Hovedskoler og 40 Rd. ved Ekstraskoler. Alle Lærere skulde have 5 Fv. Brænde og 20 Bønderlæs Tørv à 15 Snese, 1 L℔ Hø og 1 L℔ Halm af hver Td. Hartkorn og en Jordlod paa 6—8 Tdr. Land ved en Hovedskole og halvt saa stor ved en Ekstraskole. Hver Skoleholder skulde af sit Distrikt oppebære Husmandspengene (1 Mark aarlig), det Korn, der hidtil var ydet Degnen, og ligeledes Højtids- og Accidensoffer. Derimod faldt Julerenten og anden Smaaredsel af hele Sognet samt Indtægten af Sang ved Begravelser til Skoleholderen i Kirkebyen for at besørge Klokkernes Ringning og Kirkens Renholdelse. Affattelsen af de saakaldte „Testamenter", som Degnen gerne tilegnede sig, kunde overlades til Præsten, der bedre vidste at stile dem.

Til flinke Lærere skulde uddeles Bøger, et Uhr eller et Skrivebord som Præmie. Forøvrigt mente Balle, at Forældrenes Ydelser vilde i mange Tilfælde komme til at staa i Forhold til Lærerens Flid og derved blive den mest naturlige Opmuntring for ham.

Den samlede Indtægt foruden Bolig, Brændsel, Fourage og eventuelt Skattefrihed ansloges til 70—80 Rd. ved en Ekstraskole og 130—150 Rd. ved en Hovedskole. Sidstnævnte Embede skulde være en Avancementsstilling. „Saa lever slig en Mand meget lykkelig. Han haver ikke en Skilling at udgive uden til Klæder og Bekvemmeligheder; thi Føden selv bringes ham for en stor Del i Huset. Naar Skoleholdere ikke overskride deres Kreds og hverken holde Heste eller Vogn (hvilket endog skulde forbydes dem), kunde de blive ganske formuende."

Postkassen kunde udrede Lærernes Pension. Men naar Amtmanden og Provsterne foreslog, at Enkepensionerne skulde betales af den gejstlige Enkekasse, i hvilken Skolelærerne burde gøre Indskud, modsatte Balle sig dette med Bestemthed, da det vilde ødelægge Kassen. Enkernes Antal vilde nemlig blive saa stort, at Kapitalen maatte angribes. Hvis Skoleholderne vilde yde samme Bidrag til den gejstlige Understøttelseskasse *(Fiscus ecclesiasticus)*, kunde de efter Kassens Lejlighed vente en lille Under-

støttelse for deres Enker, men den egentlige Enkepension maatte fordeles paa de nye Skoleholderembeder og de nye Skolekasser. Mere end en halv Snes Daler, hvilket svarede til Degneenkernes Pension, burde man dog ikke stille i Udsigt.

Afsnittet om Skolernes indvortes Forfatning stemmer ganske med det Forslag for hele Danmarks Skolevæsen, som Balle den 4. Sept. 1789 indgav til Kancelliet[1], og i hvilket han tilraader Oprettelsen af flere smaa Seminarier, stiller Forslag om Skolernes Klasseinddeling, Undervisningsfag, Skoletid m. m., medens Tilsynet og Ansættelsesmaaden forblev uforandrede.

I Koncepten har Balle overstreget den oprindelige Slutning, der indeholdt Forslag om at udbyde de nye Skolebygninger til Licitation, saa at Opførelsen kunde begynde i Foraaret 1788. Ved nøjere Overvejelse har han fundet, at saa hurtigt gik det ikke. —

Da denne 60 Foliosider store Betænkning gennem Rentekammeret blev sendt til Landbokommissionen, interesserede den *Ludv. Reventlow* saa stærkt, at han tog den hjem med sig til Brahetrolleborg og i Løbet af Efteraaret affattede et Svar, som han ved Juletid s. A sendte Kommissionen. Det angaar kun i mindre Grad Forholdene paa de to Amter; dog betoner han, at Læreren maa være vellønnet for at arbejde med Lyst, og i Modsætning til Balle ønsker han ikke, at Skoleholderne i økonomisk Henseende skal stole paa Forældrenes Velvilje, men oppebære hele sin Løn af Skolekassen, til hvilken Beboerne ydede deres Bidrag. Mest udtaler han sig i sin Afhandling paa 88 Foliosider om *en almindelig Skolereform*. „Skal Skolerne anses som Planteskoler, hvor alle Statens Borgere dannes, Nationens Karakter udvikles, hvoraf al Virksomhed, Flid, Vindskibelighed skal have sit Udspring, saa er vist ingen vigtigere Genstand, Regeringen har at paase, da den ene kan lægge Grunden til det, og uden den vil de bedste og fordelagtigste Indretninger være uden mindste Virkning. Hvad hjælper al Frihed, naar de, som skulde nyde

[1] *Joakim Larsen:* Skolelovene af 1814 og deres Tilblivelse. S. 28. f.

samme, fattes Evne til at anvende den til deres Bedste." Fremstillingen er bred og hist og her uklar, men Afhandlingen er rig paa nye og gode Tanker og baaret oppe af en levende Begejstring for Folkeoplysning og en urokkelig Tro paa dens velsignede Virkninger. Han ønsker et Hovedseminarium i København, hvor de pædagogiske Grundsætninger kunde prøves, bedre Skolebøger og Undervisningsmetoder, Klasseundervisning, kongelig Ansættelse af Lærerne, Tilsyn ved Skoleinspektører m. m. Baade hans og Balles sidstnævnte Afhandling blev af den store Skolekommission fundet saa værdifulde, at de (i Forening med Reglementet for Christianssæde) lagdes til Grund for Udarbejdelsen af Ano. for Landsbyskolerne.

Men det egentlige *Svar fra Landbokommissionen* paa Stiftsøvrighedens Forslag fremkom først *d. 28. Maj 1788*, underskrevet af Chr. Reventlow og V. A. Hansen, og fremtræder som et Supplement til hint Forslag, der i det væsentlige tiltrædes.

Angaaende den udvortes Ordning gennemgaas paany Spørgsmaalet om Skolernes Antal og Beliggenhed med stor Grundighed. Det foreslaas at stryge 6 af de projekterede og tilføje 11 nye samt opføre et Par paa andre Steder. Herved blev Antallet ialt 69, og der gjordes ingen Forskel paa Hoved- og Ekstraskoler. Da Hensynet til Skolevejens Længde var det afgørende ved Inddelingen i Skoledistrikter, maatte man ikke ænse, om Udflytternes Børn kom til at høre til en anden Skole end selve Byens Børn, eller om een Skole fik Børn fra flere Sogne. Ved Vakance i Præstekaldene kunde man forandre Sognenes Grænser efter Skoledistrikterne, i Overensstemmelse med Tidens Tankegang om Forholdet mellem Kirke og Skole. Selv om man ikke kunde fastsætte Skoledistrikternes Omraade nøjagtig, hvor Udskiftning og Udflytning endnu ikke havde fundet Sted, behøvede man ikke at vente med Skoleplanens Gennemførelse, til alle Udskiftninger var i Orden. Der burde snarest muligt begyndes i de Sogne, hvor Degnekaldene var ledige, og derpaa fortsættes saa hurtigt det efter Omstændighederne var muligt.

Rytterskolernes Bygninger burde bevares, men da Beboelseslejligheden var saa indskrænket, skulde de kgl. Bygningsinspektører undersøge, om der paa Skolens Loft kunde indrettes et eller flere Kamre ved at forandre de skraa teglhængte Gavle til lodrette murede. Endvidere om der ved Skolen var Plads til Udhus og til en Have paa 4 Skp. Land, som fra de kgl. Frugttræskoler skulde forsynes med Frugttræer. Maaske Degnehaven eller øde Gaardes Plads kunde bruges til Skolehave og Degneboligen til Skole i Byer, der ikke havde Rytterskole. De nye Skoler skulde opføres af Grundmur og med Tegltag, omtrent af samme Størrelse som Frederik IV.'s Skoler. Gulvet i Skolestuen burde lægges af brændte Mursten paa Højkant eller af tykke Murfliser, men i Skoleholderens Stue skulde være Bræddegulv. Betegnende for Vejenes Tilstand anbefales det at lade Transporten af Mur- og Kampesten ske i Slædeføre.

Landbokommissionen var enig med Stiftsøvrigheden i, at alle Skoleholdere burde have Jord. Derfor maatte der ved enhver Skole opføres 8—10 Fag Udhus, hvis ikke nogle af de gamle Degneboliger kunde bruges dertil. Brolægningen om Skolen og Vedligeholdelsen af Bygningerne skulde ske for Kongens Regning. Naar Forskellen mellem Hoved- og Ekstraskoler bortfaldt, maatte alle Lærere have 6—8 Td. Land og 50 Rd. i Pengeløn (Degnene dog kun 30 Rd.), men Brændedeputatet skulde nedsættes fra 5 Favne til 4. Tidligere havde de kun haft 3 Fv. Chr. Reventlow med sin Interesse for Skovenes Trivsel mente, at de kgl. Skove vilde lide for meget ved at afgive det Kvantum, der var foreslaaet af Stiftsøvrigheden. Ligesom denne fandt Kommissionen det ønskeligt, at Skoleholderne ikke holdt Heste og Vogn, men sluttede frivillig Akkord med Bønderne om Dyrkningen af Lodden „ligesom andre Husmænd." Dog kunde de, der havde langt til Kirken, maaske behøve en Ridehest. For kgl. Regning skulde Skolejorden indhegnes med Stengærde og hvis Skolebygningen lagdes paa aaben Mark omplantes med Pil eller andre gode Træer. Husmandspengene burde ikke gaa i Skolekassen,

men i Jordebogskassen, af hvilken Læreren fik sin Løn paa Amtstuen.

De gamle Læreres Pension skulde udredes af Skolekassen, ikke af Postkassen, og Størrelsen i hvert enkelt Tilfælde bestemmes af Rentekammeret efter Stiftsøvrighedens Forslag. Da der foreløbig ikke turde loves Enkerne mere end 4 Rd. aarlig af Skolekassen, var det nødvendigt, at deres Mænd ved Indskud i en eller anden Kasse sikrede dem en højere Pension.

Spørgsmaalet om Skolernes indvortes Forfatning blev slet ikke berørt; thi da det var Regeringens Hensigt, at Skolevæsenet i alle Kongens Riger og Lande skulde forbedres, „siden en god Skoleopdragelse er Middelet til at danne duelige og dydige Borgere for Staten og sande Christne", saa vilde det være ønskeligt at nedsætte en almindelig Skolekommission til at foreslaa Reformer i hele Statens Skolevæsen. Men for ikke at forhale Skoleforbedringerne paa de to Amter kunde Stiftsøvrighedens Forslag gennemføres som en midlertidig Foranstaltning. —

Rentekammeret udvirkede kgl. Resolution for, at Staten overtog den Gæld, der paahvilede Degnekaldene til den gejstlige Enkekasse, og at man maatte sælge overflødige Degneboliger og deres Jorder. Men forøvrigt overdroges Sagen til Kancelliets Forsorg, idet Rentekammeret dog udtalte, at det var enigt med Landbokommissionen i Ønskeligheden af at nedsætte en almindelig Skolekommission for hele Landet. Stiftsøvrigheden erklærede, at den længe havde ønsket en saadan, da Skolevæsenet i mange Henseender trængte til Forbedring, men da der var delte Meninger om flere Reformer, fandt den ligesom Kancelliet, at man foreløbig skulde nøjes med en Skolekommission for Frederiksborg og Kronborg Amter. Kancelliet gjorde Indstilling i Overensstemmelse hermed, men den Reventlowske Indflydelse var stærkere, saa at det i Statsraadet d. 27. Marts 1787 besluttedes at nedsætte begge Kommissioner.

Af disse vedkommer os her kun Skolekommissionen for de to Amter. Den blev udnævnt d. 3. April s. A. og kom til at

bestaa af Stiftamtmand *C. G. Haxthausen* og Biskop *N. E. Balle* samt Landbokommissionens Medlemmer, Amtmand *H. Levetzow* og Konferensraad *V. A. Hansen* Den fik det Hverv at sammentræde med Herredsprovsterne, hver for sit Herred „for at reglere og bestemme alt, hvad der angaar Skolevæsenet for disse to Amter." Den 29. Juli s. A. afgav Kommissionen sin Betænkning. i hvilken den med enkelte Ændringer sluttede sig til Landbokommissionens Forslag Aaret før.

Paa ny gennemgik man hvert eneste Skoledistrikt for at undersøge, hvor mange Skoler der behøvedes, og hvor de skulde ligge. Antallet blev uforandrret 69, men 8 af dem fik en anden Beliggenhed. Fortegnelsen lød derefter saaledes:

Paa Frederiksborg Amt.

1. Store Rørbæk. 2. Ølstykke. 3. Svedstrup. 4. Stenløse. 5. Veksø. 6. Søsum. 7. Skænkelsø. 8. Græse. 9. Hørup. 10. Uvelse. 11. Bastrup. 12. Udesundby. 13 Oppesundby. 14. Hjørlunde. 15. Kollerød. 16. Uggeløse. 17. Vassingerød. 18. Lillerød. 19. Hillerød. 20. Herlev. 21. Frerslev. 22. Hammersholt. 23. Melløse. 24. Store Lyngby. 25. Ølsted. 26. Lille Hagelse. 27. Skævinge. 28. Sigerslevøster. 29. Gørløse. 30. Haarløse. 31. Ullerød. 32. Tuelstrup. 33. Kvinderup.

Paa Kronborg Amt.

1. Nøddebo. 2. Esbønderup. 3. Villingerød. 4. Ammindrup 5. Valby. 6. Aggebo. 7. Nejlinge. 8. Blidstrup 9. Heslebjerg. 10. Smidstrup. 11. Søborg. 12. Gilleleje. 13. Rødkilde, 14. Græsted. 15. Alume. 16. Maarum. 17. Kagerup. 18. Vejby. 19. Tisvilde. 20. Ramløse. 21. Aagerup. 22. Husby. 23. Annise. 24. Tikøb. 25. Borsholm. 26. Havreholm. 27. Rørtang 28. Nyrup. 29. Hornbæk. 30. Sletten. 31. Daglykke. 32. Langstrup. 33. Veksebo. 34. Asminderød. 35. Grønholt. 36. Skibstrup.

Skolekommissionen sluttede sig ganske til Tanken om, at hvert Hus og hver Gaard skulde høre til nærmeste Skole, saa at en

og samme Skole kunde have Børn fra flere Sogne, men vilde dog ikke uden videre omordne Sognenes Grænser efter Skoledistrikternes; det var bedst, at man ad Erfaringens Vej overbevistes om, hvor vidt Nytten af en saadan Foranstaltning overvejede Ulemperne. Derfor burde den kgl. Resolution paa dette Punkt vente, indtil den nye Skoleplan paa Amterne var fuldstændig gennemført.

Paa Kronborg Amt var en Række Degneembeder vakante, og da Udskiftningen i disse Sogne var tilendebragt, havde Skolekommissionen ved Hjælp af Rentekammerets store Kort, hvorpaa Udskiftningen var noteret, og efter Forhandling med vedkommende Landinspektør og Herredsprovst fastsat Størrelsen af de 14 Skoledistrikter, som her skulde oprettes, og gennemgik udførligt for hvert Distrikt, hvilke Byer, Gaarde og Huse der skulde høre til hver af dem. I disse Skoledistrikter (Annise, Husby, Ramløse, Aagerup, Kagerup, Maarum, Græsted, Alume, Søborg, Gilleleje, Rødkilde, Villingerød, Nøddebo og Esbønderup) blev derfor den nye Ordning først indført, og nye Skoler opført eller gamle forandrede — paa en enkelt Undtagelse nær — i Aarene 1792—96. For de øvrige 55 Skoledistrikter kunde Grænserne ikke bestemmes med Nøjagtighed, før hele Udskiftningen var færdig, formentlig i 1790, og Distriktsordningen burde derfor udsættes saa længe, især da Skoleplanerne ikke kunde iværksættes, før Degnene afgik eller erklærede sig villige til Skolehold. Man billigede, at en blandt Bønderne i hvert Sogn valgt Skoleforstander deltog i Gennemførelsen af den ny Ordning og fremdeles fik Sæde i den lokale Skolekommission. Som Vederlag herfor burde han fritages for alt „Hoveri" til Kirke og Skole.

Følgende 34 Skolebygninger skulde opføres af nyt:

I *Holbo* Herred: Nøddebo, Villingerød, Aggebo, Nejlinge, Heslebjerg, Smidstrup, Gilleleje, Rødkilde, Alume, Kagerup, Tisvilde (den gamle Skole bruges til Udhus), Aagerup, Husby og Annise (den gamle Skole sælges).

I *Lynge-Kronborg* Herred: Havreholm, Rørtang, Nyrup, Sletten, Langstrup og Skibstrup.
I *Lynge-Frederiksborg* Herred: Skænkelsø, Bastrup, Oppesundby, Vassingerød, Lillerød, Frerslev (den gamle Skole sælges), Hammersholt (lgl.) og Kvinderup.
I *Strø* Herred: Store Lyngby, Lille Hagelse, Haarløse og Ullerød.
I *Ølstykke* Herred: Svedstrup og Veksø (det gamle Skolehus tilhører Bønderne.)

De nye Skoler burde tækkes med Straa eller med Rør, der paa Landet var lettere at vedligeholde, og være $1^1/_2$ à 2 Fod højere og 1 Fag længere end Rytterskolerne, saa der blev 3 Fag til Skolestue, 2 Fag til Dagligstue og 2 Fag til et eller to Kamre. I disse burde der være Bræddegulv lige saa vel som i Stuen. Naar Rytterskolerne fik Udhus, burde Skillerummet ind til Tørvehuset nedrives, for at dette Fag kunde lægges til Skolestuen, som nu var alt for lille. Tørvene kunde faa Plads i Udhuset. Dette behøvede ikke at være lige stort ved alle Skoler. Herom var det bedst at indhente en Betænkning fra de 4 Landinspektører, som havde forestaaet Udstykningen og derfor bedst vidste, hvor megen og hvor god Jord der tilfaldt hver Skole. Stenbroen i Gaarden og om Huset burde betales af Kongens Kasse, for at Arbejdet kunde blive ordentlig udført. Men Tilkørsel af Materialier, Haandlanger- og Vedligeholdelsesarbejde maatte blive Beboernes Sag som paabudt i Forordningen af 1739.

De øvrige 35 Skoler skulde istandsættes og forsynes med Udhuse. (De var alle Rytterskoler paa Asminderød, Hornbæk og Græse nær. Der kom dog ogsaa nye Skoler i disse Byer).

Kommissionen gennemgik derpaa den hele Række af Degneboliger for at afgøre, hvilke der skulde sælges tilligemed de Klokkerhuse, som hørte til enkelte Degnestavne. Man var saa sangvinsk at mene, at der allerede i 1790 kunde tages fat paa 24 Skoler, af hvilke Halvdelen skulde nyopføres og Resten forsynes med Udhuse. Sognepræsterne, som man jo dengang overdrog alle mulige Hverv, skulde tage Vare paa Bygningsmaterialierne,

Det burde overlades til Skoleholderen, om han vilde have Degnetraven *in natura* eller i Penge efter Kapitelstakst. Derimod burde Bonden ikke have Valg imellem at yde Tørv eller Penge, men skulde altid levere et Læs Tørv til Skolen, da han havde lettere ved at skaffe Tørv end Skoleholderen. Kun hvor der var flere end 20 Bønder i et Distrikt, maatte det overskydende Antal yde Brændselsafgift i Penge. Forøvrigt tvivlede Kommissionen om, at Brændedeputatet var tilstrækkeligt til at opvarme Skolestuen, naar den blev udvidet med et Fag. Ligesom Landbokommissionen ønskede man, at Kongen vilde eftergive Kirke- og Kongetienden af Skolejorden; Præsterne var villige til at frafalde deres Ret til Tiende.

Skoleholderen i Kirkebyen skulde foruden den ham tillagte særlige Løn endvidere oppebære det, som Degnen havde faaet for at trække Kirkeuhret op og holde Kirkens Ornamenter rene. Degnenes Afgift til Latinskolerne skulde fordeles paa vedkommende Skoleholder. Offersedler var nødvendige for af forebygge Uorden og Fejltagelser, naar flere Skoleholdere stod i samme Stol i Kirken, og for at Skoleholderne kunde faa Offer af dem, der boede i et andet Sogn, og som derfor ikke kunde bringe det i Kirken, men sende det med Børnene den første Skoledag efter Højtiden.

Med disse Ændringer foresloges det, at Landbokommissionens Plan af 28. Maj 1788 fik kgl. Stadfæstelse og blev iværksat efterhaanden, som det var muligt paa hvert Sted, og dette bifaldt Kongen ved Reskript af 27. Novbr. 1789 til Sjællands Stiftsøvrighed. Endnu et af hin Tids store Navne knyttedes til Reformen, idet *A. P. Bernstorff,* som paa dette Tidspunkt var midlertidig Kancellipræsident, kontrasignerede dette Reskript. —

Som det vil skønnes, omfatter disse Forhandlinger de fleste Enkeltheder i Skoleloven af 1814, og i en anden Henseende er der ogsaa Lighed mellem Reformen i Nordsjælland og den for hele Landet, nemlig deri, at det trak længe ud med deres Gennemførelse. Vel blev de enkelte Skoledistrikters Omraade fastsat i den nærmeste Tid — dog med Afvigelser hist og her fra

den vedtagne Plan, f. Eks. at Humlebæk Fiskerleje ikke kom under Sletten Skoledistrikt, fordi Ejeren af Krogerup opførte et Skolehus for Godsets Beboere —, men med Opførelsen af de nye Bygninger og Forandringen af de gamle trak det længe ud og endnu længere med Iværksættelsen af selve Skoleordningen, der havde Vakance i Degneembederne til Forudsætning. Desuden begyndte der først 1794 at blive dimitteret Lærere, som havde gennemgaaet et Seminariekursus; foreløbig maatte man derfor paa sine Steder nøjes med „en interims Lærer".

Da man ikke var paa det rene med Typen for de nye Skolebygninger, lod Rentekammeret 1790 forsøgsvis opføre en Skole i Langstrup efter Landinspektør Reckes Tegning og Overslag, der lød paa 1250 Rd. for en grundmuret teglhængt Bygning med Skolestue og 2 Værelses Lejlighed samt Pigekammer, Køkken og Spisekammer, medens Hofbygmester Magens vilde have 1577 Rd. for en ny Skole. Recke blev foretrukken, og ved at ombytte Tegltag med Straatag, levere ham Egetømmer og Kampesten gratis og fritage ham for Transport af Materialierne, blev Prisen sat ned, saa at Rentekammeret 1792 kunde overdrage ham Opførelsen af alle de nye Skoler for 1000 Rd. Stykket foruden 30 Rd. til Sokkelsten. Skolestuen skulde forsynes med ny, svensk Vindovn af Mursten. Ligesom i de reventlowske Skoler paa Lolland maatte man fra Forstuen passere enten Skolestuen eller Køkkenet for at komme ind i Dagligstuen. For hvert Udhus skulde Recke have 150 Rd. Aaret efter overdroges det ham for 40 Rd. Stykket at forandre de gamle Skolebygninger. I disse blev ikke blot Skillerummet mellem Skolestuen og Stalden revet ned, men tillige Muren mellem Lærerlejligheden og Skolestuen flyttet et Stykke ind i denne. Herved blev ikke blot Læsestuen rummeligere, men Beboelseslejligheden fik ogsaa en større Dagligstue og et Pigekammer. Provst Schrøder i Søborg motiverede denne Forandring saaledes: „Naar dette skete ved alle Frederik 4^ti^ Skoler, kunde Læsestuerne i dem blive indrettede ligesom i de nye Skoler, at Lærerens Sæde i Skolen blev saaledes, at han paa engang kunde overse alle Bør-

nene. Ved det at disse Lærere fik mere Vaaningsplads kunde ingen Undskyldning faa Sted for den nu nødvendige Misbrug til Børnenes Adspredelse, at der i Skolen staar Husgeraad, Melsække o. a. desl., som midt under Læsetimen afhentes derfra."

Den større Skolestue krævede imidlertid mere Brændsel. 1795 klagede Lærerne i Gilleleje og Nøddebo over, at det Kvantum Brænde, som tilstodes dem, var utilstrækkeligt til at opvarme Skolestuen. De havde selv af deres smaa Indtægter købt Brænde, og endda forslog det ikke. Under disse Omstændigheder var Vinterskolegangen daarlig, og Provsten turde ikke paatale dette, „for ikke — siger han — at udsætte mig for Spot af Sognefolket over, at jeg vil drive Børnene i Skole for at fryse fordærvet." Biskoppen oplyste, at ved hans Visitats Aaret før klagede Bønderne over, at der ikke kunde blive tilstrækkeligt varmt i Skolen, fordi de nye Kakkelovne gav saa ringe Varme, uagtet de fordrede meget Brænde. Ved kgl. Res. 19. Aug. 1795 blev Lærernes Brændselsdeputat fastsat til 5 Favne, og 1798 indførtes i alle Skolerne (ogsaa de allerede opførte) Vindovne af Jærn i Stedet for de svenske Ovne af Mursten.

Det var oprindelig bestemt, at der hvert Aar skulde opføres 4 nye Skoler og forandres lige saa mange af de ældre Bygninger. Dette synes ogsaa at være gennemført i Aarene 1792—96, men saa begyndte det at gaa langsomt med Byggeriet, og fra det nye Aarhundredes Begyndelse gik det næsten helt istaa, og lige saa med Anskaffelse af Inventar. Eksempelvis kan anføres, at Skolen i Nejlinge, som Rentekammeret besluttede opført 1801, først blev færdig 1813. Eller at Beboerne i Hornbæk 1806 maatte søge om at faa det af dem selv i sin Tid opførte lille og daarlige Skolehus afløst af det planmæssige nye, førend det skete. De trange Tider efter 1807 forværrede Forholdene. Lærerne søgte jævnlig Rentekammeret om Gratialer eller Lønningsforhøjelser, især de nyansatte i de Sogne, hvor Degneembederne endnu ikke var ledige. Selv de 5 Fv. Brænde maatte adskillige søge om, uagtet dette Kvantum tilkom dem efter kgl. Resolution.

Forholdene i Hillerød illustrerer Kummerligheden. Til den derværende Rytterskole var der kun ubetydeligt Hartkorn; derfor kunde en ny Ordning ikke tilvejebringes uden Skat paa Beboerne. Men da den gamle Lærer J. S. Wolgandt fratraadte 9. Juli 1802, kunde Beboerne ikke blive enige om Lønningsspørgsmaalet. Skolen stod derfor ledig over et Aar. Da Amtmanden klagede herover til Kancelliet, billigede dette Balles Forslag om at konstituere en Lærer i Embedet. Dette skete endelig den 1. Oktober 1803. Til den overtallige nye Skole (Nr. 70), der 1804 oprettedes i Nyhusene for „Frederiksborg Slotsmenigheds Skoledistrikt", maatte hele Lønnen udredes af Jordebogskassen, og den fik Lokale i den gamle Stutmesterbolig.

Endnu i Aaret 1819 var der 9 Skoler tilbage at opføre, og om 19 andre oplyses det, at de enten trængte til Udvidelse paa Grund af Børneantallet eller til bedre Inventar. Nogle havde endnu Borde og Bænke „paa gammel Façon", d. v. s. flade Borde paa Pæle i Gulvet ligesom Bænkene, eller saa faa Borde, at kun en Del af Børnene havde Siddeplads, til Skade bl. a. for Skriveundervisningen. 1823 manglede der endnu 3 nye Skolebygninger, 5 trængte til Udvidelse og 5 til skraa Borde. Reformen blev først fuldstændig gennemført henimod det Tidspunkt, da Skolerne ifølge Kommunalloven for Landet af 1841 overgik fra Rentekammeret til de nyoprettede Sogneforstanderskaber og derved kom under samme Styrelse som andre Landsbyskoler. Men som Forsøgsstation for de nye Skoletanker har Frederiksborg og Kronborg Amter dog faaet en fremskudt Plads i vor Folkeskoles Historie.

Om Skovene ved Frederiksborg.

Af Oberst **Emil Madsen.**

NÆST Jægersborg Dyrehave er utvivlsomt Skovene ved Frederiksborg de smukkeste i Danmark. Den betydeligste af disse er Grib Skov, der er bleven mere kendt for Københavnerne, efter at den siden 1880 er gennemkrydset af den Jernbane, som i 1896 forlængedes til Gilleleje og i 1897 til Helsinge. Dog er der utvivlsomt endnu en Mængde Københavnere, for hvilke denne Skov og endnu mere Store Dyrehave og de andre Skove tæt ved Frederiksborg, maaske med Undtagelse af Lille Dyrehave, der omslutter Badstuen, er omtrent ganske ubekendte. At netop i det nordlige Sjælland Skovene har kunnet bestaa fra ældgammel Tid uden at blive ryddede, som saa mange andre Steder, er næppe uden Forbindelse med, at Jordsmonnet i Egnen mellen Esromsø og Arresø samt i et ikke ubetydeligt Strøg ved Helsingør er overvejende Morænesand og Smeltevandssand og ikke som i det meste af det øvrige Sjælland overvejende Moræneler.

Den historiske Kundskab om de nordsjællandske Skove gaar ikke meget langt tilbage i Tiden. Dette har vel sin Grund i, at disse Skove i Middelalderen ikke har dannet sluttede Samlinger som nu, men været delte mellem forskellige Ejerlav, der havde større eller mindre Del i dem.

At der dog har været bosiddende Folk i de Arealer, som de nu indtager, langt tilbage i Oldtiden, til Trods for det for Agerbrug mindre gunstige Jordsmon, erfares af de *Oltidslevninger,* som er trufne især i Gribskov. Her findes jo foruden flere andre

Levninger, saasom 2 forstyrrede Gravkamre og 2 Gangbygninger, den saakaldte Borg ved Burre Sø[1], som Frederik VII. i sin Tid udgravede, og som menes at kunne hidrøre fra en Befolkning, der gaar tilbage til en meget tidlig, muligt forhistorisk Tid[2]. Yderligere fortjener at nævnes en Langdysse i Tokkekøb Hegn, ca. 1000 m. Ø. for Udgangen af Store Dyrehave.

I *Middelalderen* træffes Navnet *Gribskov* vistnok første Gang i Valdemars Jordebog. Den betegnes heri som Kongens Ejendom, hvad der dog næppe kan forstaas som om den helt og holdent tilhørte Kongen, thi allerede før den Tid nævnes den i Skoven liggende By *Nødebo,* hvoraf en Del tilhørte det forud før Cistercienserklosteret *Esroms* Stiftelse ca. 1150 værende gejstlige Broderskab, som ogsaa foruden vistnok at have besiddet et Kloster, ejede Nødebo og nogle andre Byer eller Dele af Byer[3]. Hele Nødebo fik Klosteret først 1246; Nødebo maa vel antages at have haft Part i Skoven. Gribskov nævnes derefter 1370, idet der da siges, at Roskilde Bispestol ejede Byen *Strø*, hvortil der blandt andet hørte en stor Del af Gribskov[4].

En Landsby, der laa i selve Skoven, var derhos *Stenholt;* i Følge en Angivelse skal den være skænket Esrom Kloster af Valdemar I. 1162—66[5]; i Følge en anden skulde Klosteret i Forvejen have købt Stenholt af Bønderne, da det ej vidste, at Stenholt stod under Kongen og betalte ham Afgift. Om end Kongen i Følge sin Ejendomsret kunde erklære denne Handel for ugyldig, foretrak han dog at forlige sig med Klosteret, saaledes at han imod at erholde 4 Mark Sølv, tilskødede det Stenholt[6]. Stenholt nævnes som hørende under Klostret 1178 og flere Gange derefter[7]. Ved et Mageskifte mellem *Povl Laxmand* og Abbeden i Klosteret, gik Stenholt og tillige med den Stenholt

[1] 750 m. S. for Storkevad Holdeplads. [2] Trap, 3. Udg. II, 82. [3] Nielsen, Codex Esromensis, Kbhv. 1880—81, 294. [4] S. R. D. VII., 50. [5] Nielsen l. c. 295. [6] Kierulf, Esrom Klosters Historie, Kbhv. 1838, 37. [7] Nielsen l. c. 6, 10, 14, 18, 55 o. fl.

Mølle, der da nævnes første Gang, og nogle andre Landsbyer dèr i Egnen over i Familien Laxmands Besiddelse. Der var da af Klosteret oprettet en Ladegaard dèr, nævnt første Gang 1228.

Sammen med Stenholt nævnes flere Byer som tilhørende Esrom Kloster og om hvilke det, da deres Beliggenhed ikke kan nøje bestemmes, muligt kan antages, at nogle af dem har ligget i Egnens Skove. Dette gælder saaledes Landsbyen *Tonga*, der laa i Nærheden af Esrom, men alt skal være forsvunden før det 13. Aarhundrede[1] og *Thømerøp*, en senere forsvunden By i Tikøb Sogn[2].

Hvorvidt Gribskov egentlig strakte sig paa den Tid, er det ikke muligt at angive. Det maa nemlig bemærkes, at det nuværende *Holbo Herred*, i hvilket Grib Skov indtager den sydligste Del, ikke findes nævnt blandt Herrederne i Valdemars Jordebog. Det udgjorde da en Del af Strø Herred og synes at have været betegnet med Benævnelsen *Holm*, hvornæst det, da det vistnok i den sidste Halvdel af det 13. Aarhundrede fandtes nødvendigt at oprette det til et særligt Retsomraade, fik Navnet Holmbo Herred, under hvilket det f. Eks. findes nævnt i de roskildske Bispers Jordebog ca. 1370. Aarsagen hertil har vistnok været, at Herredet omtrent ganske har været skovbegroet og kun haft en ringe Befolkning.

Efterhaanden er der dog opstaaet Landsbyer i Holbo Herred, og i det mindste en af dem, det nuværende *Esbønderup*, tilhørte Esrom Kloster. Nogle af dem er derhos vistnok underforstaaet ved, hvad der kaldes Gribskovs Tilliggende, saaledes som dette Ord brugtes i Valdemars Jordebog.

En Skovstrækning i Holbo Herred, der havde et særskilt Navn, *Ørvid*, og i hvilken Landsbyen *Villingerød* fandtes 1140[3], har spillet en vis Rolle i Egnens Historie. Absalon tilbyttede sig 1163 af Munkene i Esrom Kloster *Asserbo*, der nu er en Ruin i den s. Udkant af Tisvilde Hegn, og gav dem Ørvid i Stedet. Ab-

[1] Kierulf l. c. 9, Nielsen l. c. 268 o. fl. [2] Kierulf l. c. 55. [3] Nielsen l. c. 90.

salon vilde derpaa oprette et Kloster i Asserbo, men da dette ikke lykkedes, skænkede han det til Sorø Kloster, der drev det som en Ladegaard. Fra Sorø kom Asserbo i Familierne *Oxes* og *Laxmands* Besiddelse, og Povl Laxmand havde saaledes ret store Besiddelser i Gribskov og Egnen deromkring. Asserbo blev ved Povl Laxmands Død 1502 beslaglagt af Kronen, men blev efter Frederik I.s Tronbestigelse tilbagegivet Datteren *Else*, der var gift med *Abraham Eriksen* (Gyldenstjerne). Efter disse gik det over til deres Datter *Gørvel* og dennes Mand *Gert Jensen Ulfstand*, som besad det, da de store Sammendragninger af Gods i Kronens Besiddelse foregik i Slutningen af det 16. Aarhundrede.

Foruden de nu nævnte, var der dog tillige forskellige andre, som besad større eller mindre Ejendomme med Tilliggende af Skov ved det senere Frederiksborg, dels Adelsmænd, dels Københavns Universitet, Kapitlet i Roskilde og flere andre. Den betydeligste blandt Adelsmændene var *Herluf Trolle*, som besad Hillerødsholm, omtrent paa det Sted, hvor Frederiksborg Slot nu ligger; det var en gammel Gaard, som findes nævnt i et Dokument, vistnok fra det 15. Aarhundrede[1], og til hvilken vistnok store Dele af de nærmest Frederiksborg liggende Skove hørte.

Da var det, at *Frederik II* besluttede dels at opføre *Frederiksborg Slot* og dels at indrette sig et stort Jagtdistrikt omkring Slottet, saa stort, at det mod Øst skulde naa til Krogen (Kronborg) og mod Vest indbefatte Halsnæs.

Begyndelsen hertil skete i 1558, da Frederik II som udvalgt Prins tilbyttede sig *Favrholm* af *Peder Oxe* mod Tølløse. I 1559, altsaa kort efter at Kongen var kommen paa Tronen, kom han ved Mageskifte med Gert Ulfstand i Besiddelse af Hovedgaarden *Asserbo* med dens tilliggende Gods i Københavns og Krogens Len, mod at Gert Ulfstand fik Bækkekov Kloster i Skaane[2].

Derefter tilmageskiftede Kongen sig Gaarden *Stenholt* med til-

[1] D. Mag. 2, VI, 230. [2] 2. Novb. 1559. 6. Jan 1560 Kanc. Brevb.

liggende Gods i Holbo og Try Herreder[1], mod at han afstod Ejerinden *Poul Laxmands* Efterleverske Fru *Thale Ulfstand* Bosjö Kloster i Skaane. Endvidere mageskiftede kort derefter Herluf Trolle med sin Hustrus Samtykke til Kongen Hillerødsholm og *Græsede* (Græse) Hovedgaarde[2] mod Skovkloster. Samtidig med Hillerødsholm erhvervede Kongen de daværende Landsbyer *Hillerød* og *Ølskøb*, af hvilke den første havde 6 Gaarde og 4 Huse, og den sidste 6 Gaarde og 1 Gaardsæde (det Sted, hvorfra en Gaard var udflyttet). Ølskøb laa, hvor nu Bakken (en Tværgade mellem Helsingørsgade og Langesvej) findes. Baade Hillerød og Ølskøb havde hørt under Æbelholt Kloster, derimod næppe Hillerødsholm[3]. Ølskøb blev først afbrudt ca. 1625.

Det i Nærheden liggende Favrholm, som vel ogsaa havde nogen Andel i Skovene, var alt fra tidligere Tid en kongelig Ejendom, som 1547 var bleven skødet til *Anders Barby*. Denne solgte Ejendommen 1554 til Peder Oxe, der som foran nævnt 1558 mageskiftede det til Kronen. Desuden besad Kronen alt fra Reformationens Tid *Esrom Kloster* med alt Tilliggende, ligeledes *Æbelholt Kloster*, der laa i Tjæreby Sogn, V. for Hillerød, og ligesom Esrom 1560 lagdes under Frederiksborg. En Del af Klosterets Gods var særskilt pantsat, men indløstes 1582.

Endvidere henhørte under Kronen dèr i Egnen *Ramløse, Annissegaard, Dronningholm* (ved Frederiksværk), *Gurre* og *Søborg*, saa at Kongen ved Aar 1562, da Frederiksborg Slot endnu var langtfra fuldført, vistnok da allerede besad det meste af det Omraade, han vilde gøre til sin Vildthave.

Men der var dog endnu adskillige andre, hvis Ejendomme det var nødvendigt at komme i Besiddelse af til Fuldstændiggørelse af det alt erhvervede, og det blev derfor allerede i 1560[4] befalet Herluf Trolle at undersøge, hvilket Gods de højlærde, Kapitlet i Roskilde, Adelen og andre havde som Arvegods eller Forlening

[1] Om Tryherred se A. P. Andersens Afhandling i Fra Fr.borg Amt 1909. 70 ff. [2] 10 Febr. 1560 og 8. Juli s. A. Kanc. Brevb. [3] Se Wivels Afhandl. i Underhold. Læsn.. Følgeblad t. Dagbl. f. Fr.borg Amt 1868 Nr. 1 og 6. [4] 27 Marts 1560, Kanc. Brevb.

i den Egn, da Kongen agtede at mageskifte sig dette Gods til. Der fulgte derefter, foruden den alt nævnte Indløsning af pantsat Klostergods, en Række Mageskifter, der næppe kan forfølges i alle Enkeltheder, og hvoraf de betydeligste angik Gods paa *Halsnæs*[1], men hvis endelige Resultat sandsynligt, i det mindste, da Frederiksborg Slot var fuldført, har været, at hele Landet omkring Hillerød og Helsingør har været i Kongens Besiddelse, saa at Vildtbanen da har været i fuldstændig Orden.

Skovene i Vildtbanen var dog ikke tæt bevoksede Omraader. Der fandtes i dem ikke faa Landsbyer og Gaarde, hvoraf nogle kendes fra Esrom Klosters Besiddelser, andre derimod ikke, saa at de vel er af en senere Oprindelse, men alle disse er efterhaanden fra Tid til anden forsvundne.

Der nævnes saaledes en Gaard *Tipperup*, der skal have ligget ca. $^1/_8$ Mil S.Ø. for Kagerup, og som skal være nedlagt alt for Aarhundreder siden, uvist naar. Den synes nævnt i Formerne Toberup og Thøbberup i Jordebøgerne 1561 og 1616—17 i Alsønderup Sogn.

Endvidere nævnes en stor Gaard, der førte Navnet *Glarborg* eller *Glarbo* Gaard, og som laa ca. $^1/_4$ Mil S.Ø. for Maarum, ligeledes Landsbyen *Truestrup* der laa V. for Glarbo eller S.Ø. for *Ejlstrup* (Egilstrup) i Maarum Sogn paa en aaben Strækning i Skoven. Den findes nævnt i den ældste Jordebog for Kronborg Len fra 1610—11, og der var da 3 Gaarde i den. 1783, da Skovudskiftningskommissionen havde inddraget en Del af Kagerup og Maarums Jorder i Skovene, sluttedes der en Overenskomst om, at disse Byers Beboere skulde have Erstatning i Truestrup, og dette gav Stødet til denne Bys Nedlæggelse, der fuldendtes i 1790. Dog boede der endnu i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede et Par gamle Kvinder dèr[2].

[1] Se om nogle af Mageskifterne 28. Juni 1560, 25. Juni 1561, 14. Marts, 6. April, 7. Maj, 9. Juni 1562, Kanc. Brevb. [2] Om Truestrup se Johs. T. Christensens Afhandl i Fra Frederiksborg Amt 1911 22 ff. Saavel Tipperups (Tibberups) som Glarbos og Truestrups (Truedstrups) Beliggenhed er angivet paa Kortet Blad 10 i Frederik V's Atlas, Tome XXXVII.

Foruden Glarborg og Truestrup fraflyttedes efter Overenskomst 1785 de ogsaa i Skoven liggende Gaarde og Huse *Brogaard, Kollerup, Boland* og *Baringholm.* De tre sidste er nævnte i Jordebogen 1610—11.

Dernæst kan nævnes Byen eller Gaarden *Ostrup,* efter hvilken Skovridergaarden ved den store Vej fra Nødebo til Esbønderup har Navn. Den synes dog ikke nævnt i de gamle Jordebøger.

Den gamle *Maarum Vandmølle,* der forlængst er nedlagt, laa ved Aaen, som fører fra Gribskov (nærmere fra Harager Hegn) til Pibemøller, tæt ved Skellet mellem Møllegaard og Lindholm. Den laa dog vistnok snarere tæt ved Skoven end inde i samme.

I Frederiksborg Lens Jordebog 1561 findes nævnt i Nødebo Sogn Byerne *Folstrup, Pederstrup* og *Skallerød.* De 2 sidstnævnte forekommer ogsaa blandt Esromklosters Besiddelser 1497 og 1499. To Personer af den forlængst uddøde adelige Familie Drucken, af hvilken én, Herr Niels, har et Skjold i Frisen i Hovedskibets S. Væg i Ringsted Kirke, beboede da 2 Gaarde i Pederstrup[1]. Skallerød er derhos nævnt som Arvegods 1271[2].

1625—26 berettes, at Føllestrup, som den da er kaldet, er bleven afbrudt, og Jorderne indlagte i den da saa kaldte *Nye Vang* bag den nuværende Lille Dyrehave, 1626—27 findes den ogsaa kaldt Føllestrup, 1629—30 nævnes en Humlehave, vistnok tilhørende Kongen, ved Folstrup. Navnet forekommer maaske endnu i Gribskov ved Vejen mod N. V. fra Jesperhus, som ligger, hvor Vejen gennem Hillerød Oredrev fører ind i Skoven. Her findes endnu 2 Fønstrupdamme (Følstrupdamme?).

Pederstrup og Skallerød fandtes endnu 1525—26 og en god Tid derefter. Der var da et Hus i Pederstrup, og et Hus i Skallerød som blev indlagt i Stenholtvang. Navnene forekommer endnu i Dele af Skovene. Pederstrupvang er den Nødebo nærmest liggende Del af Skoven, S. V. for Byen, og til denne støder Skallerødvang op mod N. V.[3].

[1] Nielsen, l. c. 270. [2] Nielsen l. c. 128. [3] Generalstabens Maalebaadsblade, Nr. 122.

Et Hus i *Alsønderup Skov* ved *Strøgaard* nævnes nedlagt 1627—28.

I Alsønderup Sogn laa ifølge Jordebogen 1561 en By, som dèr kaldes *Thulstrup*. Om denne berettes 1645—46, at Borgerne i Hillerød tidligere havde givet Landegilde af dens Jorder; men nu var disse blevet lagte ind i Strødamsvang[1].

Der nævnes ogsaa i Christian IV.'s Tid en By i samme Sogn ved Navn *Gribs Taagerup*. Ogsaa den er senere forsvunden.

I den samme Konges Tid forøgedes Esromklosters Tilliggende med Jorder, hørende til de i Esbønderup Sogn liggende Byer eller Gaarde *Sørup, Siggerup* og *Hjernerup*. De nævnes 1627—28 som indlagte i Vangene.

1629—30 nævnes Gaardene *Borrildt* og *Marrildt* i Grønholt Sogn som afhændte og lagte ind i, hvad der da kaldtes den nye Dyrehave, nu Store Dyrehave.

I de gamle Jordebøger er nævnt et Sted ved Navn *Fjellidt* eller *Fjelholt* i Grønholt Sogn. I Københavns Lens Regnskab 1603—04 nævnes det som et Sted, hvorfra der leveredes Kul. Dette Sted maa ogsaa senere være forsvundet.

Ogsaa *Tuekøb*, af hvis skovklædte Vang en Rest er bleven til en Del af *Selskov*, og som synes nævnt i Formen Thoækøpp ca. 1177[2], har vistnok været en By eller større Gaard.

Ligeledes *Tokkekøb*, der har været til endnu i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede, dog næppe med mere end 1 Gaard. Den laa i Blovstrød Sogn, nævnt i de gamle Jordebøger; Navnet er bevaret i Navnene Tokkekøb Hegn og Tokkekøbgaard.

Endvidere maa nævnes *Spanholt*, som synes at have været en By eller Gaard, der findes nævnt ca. 1177[3]. Navnet er bevaret i Sponildshus, der ogsaa er kaldt *Tyskehus*.

Af Byer, der er forsvundne i Egnen om Frederiksborg, kan yderligere nævnes *Egespor*, der hørte under Favrholm, *Skyerød*, der findes nævnt ca. 1177 i Tjæreby Sogn[4], og *Rye*. Der findes

[1] En Landsby Tuelstrup findes dog endnu i Alsønderup Sogn. [2] Thorkelins Dipl. I, 46. [3] Thorkelin, l. c. I. 46. [4] Thorkelin, l. c. I. 46.

fremsat, at Skyerød, hvis Navn findes skrevet Skwrød og Skyrødh i ældre Tid, skulde have givet Navn til et Hus, der er kaldt Skullerød i Nødebo Sogn[1]. Dette synes dog mindre rimeligt; Skyerød og Rye synes nemlig nævnte i Formerne Skourød og Roude i Birkerød Sogn i Jordebogen 1610—11.

Asserbo nævnes endnu med 1 Gaard i samme Jordebog.

Yderligere findes i denne nævnt nogle Steder, hvis Beliggenhed ikke kan afgøres, saa at det ikke kan siges, hvorvidt de har haft deres Plads i Skovene eller ikke, saaledes *Kiølsøhede, Gribsvold* og *Hammontsted* i Esbønderup Sogn, *Fuglsang* i Maarum Sogn, *Tinkerup,* der nævnes som afbrudt, i Græsted Sogn, *Kiettinge* i Blovstrød Sogn, *Bukkehalle* i Birkerød Sogn og *Ebbekøb* i Asminderød Sogn.

En betydelig Udvidelse af Skovene fandt Sted i Christian IV.'s Tid. I Frederik II.'s Tid fandtes kun tæt ved Frederiksborg den nuværende *lille Dyrehave,* som i Christian IV.'s Tid kaldtes den *gamle Dyrehave,* idet denne Konge 1625—26 og 1626—27 anlagde en *ny Dyrehave,* som han havde ladet indtage af Arealet mellem Frederiksborg og Kronborg Len. At der derved maa forstaas, hvad der nu kaldes *Store Dyrehave,* bestyrkes ved, at Grønholt Sogn hørte til Frederiksborg Len, medens Karlebo Sogn hørte til Kronborg Len.

Endnu er der en af Skovene, hvis Navn hidrører fra Frederik II.'s og Christian IV.'s Tid. Denne er, hvad der nu kaldes *Præstevangen,* og som er den Frederiksborg By nærmest liggende Del af Skovene. 1573 kaldte Kongen nemlig *Frans Nielsen* til Sognepræst og gav ham Gaarden *Fjelkindstrup,* som laa paa *Præstesletten* i Præstevang, lidt ovenfor det nuværende *Skovlyst,* N. for Københavnsvejen, til Embedsbolig. Det antages, at Kongen har henlagt *Ølskøbs* tidligere Vang til Fjelkindstrup, og at Skovene nærmest Gaarden da har faaet Navn af Store Præstevang. Gaarden synes at være afbrændt[2]. Navnet Ølskøbs Vang synes dog endnu at forekomme i Lenets Regn-

[1] D. Mag. 2, VI., 231., Anm. 29. [2] Wivel l. c. Nr. 6 og 15.

skaber 1621—22; derimod nævnes Præstevang 1629—30 og senere.

Ang. *Skovenes Tilstand* i Frederik II.'s og Christian IV.'s Tid haves næsten ingen Oplysninger. Det kan blot formodes, at de var i en mindre god Forfatning, idet de mange Kreaturer, som græssede i dem, forhindrede Opvækst af unge Planter. Paa dette hentyder, at det kun var en forholdsvis ringe Indtægt, der aarlig havdes af rodhugne og vindfældede Træer, samt at der stundom blev købt Egeplanker og Fyrrebjælker til Anvendelse paa Slottet, saaledes 1599—1600.

Denne *Indtægt* synes endog efterhaanden at være gaaet mere og mere ned i Christian IV.'s Tid, særlig i Kronborg Len. Medens den 1613—14 udgjorde ca. 240 Dlr., var den 1642—43 kun 10 Mark. I Frederiksborg Len var den mere stadig. Her var den saaledes 1624—25 ca. 148 Dlr. og 1645—46 ca. 122.

Herved maa dog bemærkes, at *Brændeprisen* var meget lav, idet den almindelige Pris for et Læs kun var 4 Sk., og det ses, at der af og til er ført Brænde fra Skovene søværts til København.

At Skovene ikke har været i nogen særdeles god Tilstand, belyses af Regnskaberne for Københavns Len, idet der af disse ses, at der til Forsyning af Slottet i København blev tilført store Mængder af Brænde fra fjernere Steder, særlig fra Baastad i Skaane, Herfra tilførtes der saaledes 1601—02 ikke mindre end ca. 4000 Læs til Slottet. 1603—04 sendte alene Kongens Foged i Baastad 6373 Læs indkøbt Brænde[1].

Desuden er der ogsaa nogle Befalinger, som tyder hen paa en mindre god Tilstand af Skovene. 1620 blev der givet en Tømmermand Betaling for at opsætte et nyt Plankeværk, men Træet til dette skulde hugges i Bleking, og 1574 skrev Kongen til Lensmanden Jørgen Munk, at da det vilde falde vanskeligt at

[1] Se om „Læs" Oppermann, Bidrag til det danske Skovbrugs Hist. 1796—1896. Kbh. 1887—89, 20 Anm.

lade de 100 Tylter Bøgeplanker, hvorom han tidligere havde faaet Skrivelse, hugge i Frederiksborg Skove, skulde han lade dem hugge i Gribskov[1].

En i Reglen betydelig større Indtægt af Skovene var derimod *Oldengælden,* der betaltes som Afgift for hvert *Svin* der indsattes til Fedning i Skovene, Afgiften var den Gang, naar 10 gamle Svin indsattes, 1 Svin, ellers for hvert gammelt Svin, 1 Mark, for hvert ungt eller Fastesvin $^1/_2$ Mark, og for hver Gris 4 Sk. i Sølv. Indtægten var meget vekslende, alt eftersom Aaret var rigt eller fattigt paa Olden; der kunde være Aar, hvor der slet intet indkom som Oldengæld, men til Gengæld ogsaa Aar, hvor Indtægten kunde være rigelig. I Kronborg Len betaltes saaledes i Oldengæld 1641—42 ca. 1002 Sletdaler og 346 Svin. I Frederiksborg Len var den største Indtægt, som er bemærket ca. $216^1/_2$ Rdl. og 327 Svin i 1635—36.

Som et Eksempel paa, hvor stort et Antal Svin, der kunde optages, kan anføres, at i 1641—42 indsattes der i samtlige Skove i Kronborg Len 5856 gamle Svin, 2691 unge Svin og 649 Grise.

Nogen Indtægt gav Skovene ogsaa ved de *Tørv,* der blev skaarne i Moserne i disse. Hvor mange disse var, kan ikke oplyses, kun, at den aarlige Indtægt af Tørveskæring i Kronborg var ca. 1000 Læs.

En meget væsentlig Benyttelse af Skovene var desuden til Græsning af Stutteriernes Heste, da man først havde begyndt med *Stutterier.*

Oprettelsen af et saadant paa Frederiksborg, maa vistnok nærmest henføres til en Skrivelse af 19. Juli 1564, ved hvilken det befaledes, at alle de Foler og unge Heste, som fandtes blandt Hestene paa Nyborg Slot, skulde bringes til Frederiksborg[2]. Vel havde Kongen allerede 1560 haft nogle Foler ved Esrom; men

[1] 15. Aug. 1574, Kanc. Brevb. [2] Kanc. Brevb. Ifølge Thaarup. Udførlig Veiledning til det danske Monarkies Statistik. I. Kbh., 1812, 162, skulde Stutteriet dog alt være oprettet 1562.

disse flyttedes til Nyborg, og det synes derefter at have varet nogen Tid, inden der kom andre i deres Sted[1].

Første Gang, at der nævnes Stodheste paa Esrom, synes at være i Ekstrakten for Frederiksborg og Kronborg Len 1582—83. Stoddet paa dette Sted omtales atter 1584[2].

Ogsaa paa Favrholm eller Frederiksborg store Ladegaard skal der i Frederik II.'s Tid have været Stutteri[3], men det synes dog lidt uvist, om dette ikke var det samme, som man samtidig henførte til Frederiksborg.

Muligt har der da allerede været lagt Grunden til nogle af de Stod, som senere nævnes og enkelte Dele af Gribskov har da faaet Navn efter disse. Særlig synes dette at gælde det saakaldte Munkekobbel, idet *Munkeskov* findes nævnt i Ekstrakten for Frederiksborg og Kronborg Len 1582—83.

I alt Fald under Christian IV. gjorde Stutteriernes Forhold sig mere indgribende i Benyttelsen af Skovene og de Navne, som enkelte Dele af Skovene fik.

Esrom Kloster blev nu Hovedsædet for Stutterierne, medens der dog ogsaa vedblivende fandtes nogle Stod paa Frederiksborg.

Paa Esrom nævnes i Regnskabet 1612—13 det engelske Stod det friske (frisi'ske) Stod og Munkestoddet, og 1613—14 nævnes ogsaa Fændrikstoddet og Tumlerstoddet. Foruden dette fandtes ogsaa det polske Kobbel[4].

Til disse var der udlagt særkilte Dele af Gribskov, og disse fik efter dem Navne, der til Dels endnu kendes i vor Tid, og der nævnes *Vangevogtere,* som skulde passe Hestene, naar de om Sommeren græssede paa de for dem bestemte Steder i Skovene eller Vangene, som disse i Reglen kaldtes, og som vel i det hele kun var tyndt bevoksede. I Kronborg Lens Regnskab 1610—11 nævnes saaledes som hørende under Esrom 10 Vange-

[1] 23. Sept. 1560 Kane, Brevb. [2] 6. April 1584, Kane Brevb. [3] Jensen, det kgl. Frederiksborgske Stutteris Hist. I Landboskrifter. udgivne med Understøttelse af det Raben-Levetzauske Fond og det kgl. d. Landhusholdnings-Selskab, Kbh. 1910, 13. [4] Jensen l. c. 20.

vogtere, nemlig i Havrevangen, i Sodismark[5]. i Bjørneskov, i Polske Vang, Munkevang, Tumlervang, Fændrikvang, den engelske Vang og den friske Vang.

Ud mod Esrom Sø ligger nu fra N. til S. Munkevang, Tumlingevang, Fændrikvang, Gravervang, Pibervang. Det vides, at Navnet Gravervang har afløst det ældre Den engelske Vang. Om Navnet Pibervang findes Oplysning i det følgende.

I Slutningen af Christian IV.'s Tid findes dog disse Navne ikke brugte. Der siges da 1., 2., 3., 4., 5. og 6. Vang, hvilken findes betegnet som den sidste. Nr. 2 til 6 svarer formentlig til de ovenfor nævnte 5, idet der siges, at i den 6. Vang gik Stengærdet ud i Søen, og at der i den 1. Vang, som muligt er den nuværende *Krogdals Vang,* der ligger nær ved Esrom Kloster og tæt ved et Vandløb, fandtes et Stigbord.

1621—22 siges, at der i Gribskov var blevet bygget et nyt Hus til dem, som varede Vangene. Dette maa vel være det saa kaldte *Pipe-* eller *Piberhus*, som er det eneste, der er antegnet paa Kortet 1720.

Paa Frederiksborg Ladegaard (Favrholm) skal der samtidig have været det brune Stod (Jomfrukoblet) og det graa Stod[2].

I Regnskabet for Frederiksborg Len 1626—27 ses af Udgiften til Havre, at der da har været Stodheste i den nye Dyrehave, og 1629—30 nævnes *Melchiors Hus* i samme[3].

At der ikke har været faa Heste i Stutterierne, ses af, at der jævnlig er købt ikke lidt Havre.

At der især paa Esrom, men vel ogsaa paa de andre Ladegaarde, Store Ladegaard eller Favrholm, Lille Ladegaard (Hillerødsholm), Stenholt og Ebbekøb (nævnt 1635—36), i Asminderød Sogn, nu forsvundet[4], har været en Del *Kvæg*, der vel ogsaa til

[1] Navnet er bevaret i Sodemarks Bakke, 2000 Alen N. V. for Esrom Kloster. [2] Jensen l c. 20. [3] *Melchior Lennert*, Kongens Tjener i den nye Dyrehave 1626—27. [4] Kongen lod Ebbeksøb Gaard nedbryde ca. 1627—28 og i Stedet opbygge en ny Ladegaard. Ebbeksøbs Vang laa N. Ø. for Grønholt, og stod i Forbindelse med nuværende Grønholt Vang. Navnet Ebbeksøb Ordrev forekommer endnu.

Dels har græsset i Skovene, samt *Faar,* ses af, at der blandt Kongens Tjenere paa Esrom 1610—11, foruden 2 Hakkelseskærere og 7 Folerøgtere, nævnes 5 Okserøgtere og 1 Røgter til ungt Kvæg. Paa Favrholm fandtes 1625—26 1 Mejerske, 8 Malkepiger, 4 Korøgtere og 1 Kalverøgter.

Enkelte Skove synes ganske at have været overladte til Bønderne. Der siges saaledes 1635—36, at i *Kappelskov* ved Melløse græssede Bønderkvæg.

Som udførende et overordnet Tilsyn med Skovene nævnes i Frederik II.'s Tid *Jægermester Borchart v. Pappenheim* til Sæbygaard (nu Sæbyholm) paa Laaland. Han skulde føre Tilsyn med Skovene i Københavns, Frederiksborg, Hørsholm og Krogens Len; men han afgik alt fra dette Embede 1568[1]. Der synes ikke nævnet nogen Eftermand, og det har derfor derefter sandsynligt været Lensmændene, der skulde føre det overordnede Tilsyn med Skovene. Af underordnede Personer synes kun én nævnt i den Tid, *Mads Dyrevogter* i Favrholm Vang[2].

I det hele taget synes det, at Kongen har skænket Skovene ved Sorø og Andvordskov en større Omhu end Skovene i det nordlige Sjælland.

I Christian den IV.'s Tid vistes der større Omhu. Der ansattes da i begge Len flere *Skovridere,* dog først, saavidt skønnes, noget ind i denne Konges Tid.

I Kronborg Len synes der at have været én fra ca. 1629—30, Jep Hansen, derpaa Jørgen Hansen (som vistnok tidligere havde været Kongens Tjener i den nye Dyrehave), derefter var der 2 (Jakob Hansen og Rasmus Skovrider), en kort Tid 1645—46 3 (de 2 sidstnævnte og Conrad Skovrider, hvilken sidste dog alt afgik 1646). I Frederiksborg Len nævnes ca. 1625 én (Hans Casperling), senere ca. 1645—46[2] 2 (Rasmus Hansen og Hans Christophersen Claudi).

Derimod findes allerede tidligere mange *Skovfogeder* omtalte.

[1] Kvittering 9. Sept. 1568, jvf. 4. Jan. 1571, Kanc. Brevb. [2] 17. Maj 1585, Kanc. Brevb.

Der nævnes saaledes i Regnskaberne for Kronborg Len 1610—11 Skovfogeder i Nyrup, Saffuente (Sande), Buerup, Tibberup, Borsholm og Harridshøj (alle i Tikøb Sogn), Villingerød og Sibberup (begge i Esbønderup Sogn), Gilleleje Mølle, Veksebo (Asminderød Sogn), Laugø (Helsinge Sogn), Maarum, Annisse, Dønnevælde (Græsted Sogn), et Sted, der er kaldt Raade (vistnok det foran (S. 28) nævnte Rye, Birkerød Sogn) og Vallerød (Hørsholm Sogn).

I Regnskaberne 1613—14 er nogle af de ovenfor nævnte ikke omhandlede, medens der i øvrigt findes nævnt Skovfogeder i Blovstrød Sogn, i Hustrukøb (Høsterkøb, Birkerød Sogn), Krogerup (Asminderød Sogn), Karlebo og Niverød (Karlebo Sogn).

Yderligere findes nævnt 1627—28 Skovfogeder i Langstrup (Asminderød Sogn), Nejlinge (Helsinge Sogn), Tisvilde (Tibirke Sogn), Isterød og Eskemose (Birkerød Sogn), Stumpedys (Blovstrød Sogn) og i 2 nu ukendte Steder (Parsebjerg Mølle og Øsemun?).

I Frederiksborg Lens Regnskaber for 1625—26 nævnes Skovfogeder i Gribs Taagerup (Alsønderup Sogn), Alsønderup, Pederstrup (Nødebo Sogn), Grønholt, et Sted, der er kaldt Halløs i Tjæreby Sogn (Haarløse[?]), Melløse (Lille Lyngby Sogn), Lillerød, Kregome, Vinderød, Freerslev, (Herlev Sogn), Uggeløse, Vassingerød og Badstrup (Uggeløse Sogn), Lynge, Melby, Topholm (Torup Sogn), Uvelse, Ullerød (Tjæreby Sogn) og Græse.

I Regnskaberne for 1627—28 findes flere af de ovenfor nævnte ikke omhandlede, derimod nævnes yderligere Skovfogeder i Hjørlunde, Kollerødshus (Lynge Sogn), Store Havelse (Ølsted Sogn), Hestetangsmølle (Uggeløse Sogn) og et Sted, der er kaldt Flæing Gaard (vistnok i Melby Sogn).

Som det ses, frembyder disse Fortegnelser den Mærkelighed, at der næsten ikke synes at have været Skovfogeder boende i det indre af Skovene. De findes mere i Udkanterne.

En Slags *Indhegning* af Skovene har vistnok i det hele taget fundet Sted, at dømme efter, at der 1635—36 nævnes Porte for Gurrevang og Tejlstrupvang.

Hvad *Befolkningen* i Skovegnene angaar, da søgte i Middelalderen de enkelte Beboere i den da meget vidtstrakte Grønholt Skov til Grønholt Kirke, medens Beboerne af de øvrige Jorder, som nu hører under Hillerød, søgte til Tjæreby Kirke[1]. I Frederik II.'s og Christian IV.'s Tid, som vel ogsaa før, var deres Erhverv foruden Agerbrug m. v. for en Del Brænding af Trækul.

Der nævnes i Regnskaberne *Kulbrændere* i Nødebo, Grønholt og Hammersholt, hvilke sidste brændte Kul i Store Dyrehave, I Københavns Lens Regnskab 1599—1600 nævnes, at der desuden er leveret Kul til Københavns Slot fra Neede (Nejede), Birkerød, Kirkelte, Tokkekøb, den nu vistnok forsvundne Bassegaard i Valby Sogn, Karlebo, den foran S. 27 nævnte By Skallerød, Blovstrød, Farum, Holte og Trørød.

I Regnskabet 1601—02 nævnes ogsaa Kul leveret fra Lønholt, Ullerød, et Sted, der er kaldt Anderse (Andersø) i Holbo Herred, Gunnerød, Alsønderup, Ammindrup og Kagerup.

I Regnskaberne for de følgende Aar findes yderligere nævnt flere Steder i Egnene ved Frederiksborg og Kronborg, deriblandt de i S. 26 nævnte Glarborg og Truestrup.

Mærkeligt nok synes Sagefaldsbøderne at vise, at der kun var ringe Hang i Befolkningen til *Krybskytteri*, med mindre at Krybskytterne har vist en høj Grad af Snildhed, saa at de kun sjældent er blevne anholdte. Der findes nemlig kun yderst faa Tilfælde, i hvilke der er idømt Straf for Krybskytteri.

Omtrent det samme gælder *ulovlig Skovhugst*. For saadant er der vel af og til betalt Bøder, deriblandt en Gang af en Mand, der havde Skov i Befaling; men i Forhold til det hele Antal Sager forekommer der kun faa Tilfælde. I adskillige Aar findes aldeles ingen dømte for denne Forseelse. Det største Antal Bøder, der er betalte, er for Lejemaal og Slagsmaal, især det

[1] Wiwel l. c. Nr. 6.

første. Dog er i enkelte Aar det hele Antal kun ringe, saaledes i Kronborg Len 1627—28 kun 4.

En ikke ubetydelig Byrde for Befolkningen var Forpligtelsen til at *slaa Græs* paa de Omraader, som var henlagte til Stutterierne. Til at slaa Græs ved Esrom mødte saaledes 1611—12 359 Mand, til Dels fra langt bortliggende Steder som Ramløse og Annisse. De bespistes dog med Brød og Øl.

Arbejderne i Skovene udførtes vel paa tilsvarende Maade ved de saakaldte *Pligtsfolk;* men om den Udstrækning, i hvilken saadanne anvendtes, giver Regnskaberne ikke Oplysning.

Kun nogle faa Gange, naar Rydning og deslige er bleven udført af andre for Betaling, kan der ses, hvad der er udført; 1619—20 er der saaledes betalt Graver Anders v. Holdt for Rydning af nogle Træer og Buske i nogle Moser i Strødam, og ligeledes i 1622—23 for Rydning samme Steds og i nogle Moser i Vangene o. fl. St.

Om en Beskrivelse af de enkelte Skove kan der ikke være Tale, dertil er Oplysningerne altfor faa.

Kun den *lille Dyrehave,* der i Frederik II.'s Tid blot kaldtes Dyrehaven, senere den gamle Dyrehave og tilsidst som nu Lille Dyrehave, er en Undtagelse, idet der jævnlig findes en Del om denne, som fra først af ogsaa har omfattet, hvad der nu har Navn af Indelukket.

I en Dagbog, der er ført af en Udlænding (Josias Mercer?) som kom til Danmark med et engelsk Gesandtskab for at kondolere i Anledning af Frederik II.'s Død m. v., siges at Dyrehaven var stor og udmærkede sig ved mange forskellige, smukke Bygninger. Som en saadan nævnes *Badstuen,* i hvilken der var et Værelse, helt beklædt med Tin, en Fuglegaard, der var bygget med en mærkelig ny Kunst, til at fange Fugle i, en meget kold Krypt til Opbevaring af Is, en smuk lille Bygning ved Navn *Freudenberg,* i hvilken der var 2 Værelser, paa hvis Vægge der var optegnet Navnene paa alle de adelige, som paa den Tid var ved Kongens Hof [1].

[1] Fra Arkiv og Museum, V., 307 f.

En anden Udlænding, der besøgte Frederiksborg 1593, beretter, at der i Parken, hvormed Dyrehaven synes ment, fandtes Daadyr, der var ført fra England til Danmark 1582[1].

Fogelherden maa vist hidrøre fra ca. 1573, da Kurfyrsten af Sachsen havde sendt Kongen en gammel Jæger, hvem Peder Oxe skulde vise Lejligheden ved Tøbberup (nu snarest Hjortespring) og ved Ibstrup, hvor han bedst kunde indrette en Fogelherd[2]. Valget er da vel sluttelig faldet paa Dyrehaven foruden paa Ibstrup.

I andre Optegnelser findes en Del mere om Dyrehaven. Der maa saaledes i den have været pragtfulde Lysthuse; thi der blev 1592 skrevet til Lensmanden *Morten Venstermand,* at da der i Lysthusene i Dyrehaven skulde findes en Del Sølv og Guld, som havde tilhørt den afdøde Konge, og over hvilket der ikke fandtes nogen rigtig Fortegnelse, skulde han lade alt Sølv, forgyldt og uforgyldt, og alle de Glas, som fandtes i Lysthusene, registrere[3].

1602—3 nævnes et Ur i det nye Lysthus[4], og 1619 fandtes endnu i det mindste 1 Lysthus; thi da blev et saadant og 2 Hemmeligheder tækkede med Skifer.

Dyrehaven synes ganske at have været omgiven af et Plankeværk, der nævnes næsten aarlig baade i Frederik II.'s og Christian IV.'s Tid paa Grund af de Istandsættelser, som det jævnlig krævede. 1645—46 nævnes ogsaa Plankeværker om Freudenberg og Badstuen.

1583 uddeltes Bestalling for *Hans Graver,* at han skulde føre Tilsyn med, at Plankeværket omkring Dyrehaven ikke blev undergravet af *Ræve* eller andre Dyr. Hvis saa skete, skulde han kaste Gravene, som de havde benyttet, til igen. Aarsagen til, at Hans Graver da blev ansat, var, at en Dreng ved Navn Anders, som tidligere var sat til at passe Dyrehaven, ikke havde passet sin Bestilling tilbørligt, idet der var fanget 2 *Ræve* i Dyrehaven, og der endnu skulde være 1 derinde[5]. Allerede i 1581

[1] Fra Arkiv og Museum, V. 48. [2] 10. Marts 1573, Kanc. Brevb. [3] 3 Jan. 1592, Kanc. Brevb. [4] Rentemester Regnskab 1602—3, 865. [5] 15. Novb. 1583, 15. April 1584 Kanc. Brevb.

havde Kongen spurgt Lensmanden *Johan Taube,* om en Ræv, der var kommen ind i Dyrehaven, var bleven fangen [1].

At det maatte være til megen Ulempe, om der kom Ræve ind i Dyrehaven, var en Følge af, at der holdtes meget *Fjerkræ* og *Fuglevildt* dèr. Der nævnes saaledes foruden Kalkuner, Gæs, Høns og Kapuner ogsaa Fasaner. Foder til disse Dyr omhandles ikke sjælden i Regnskaberne. Ogsaa Svaner i Dammene omtales. Som en Mærkelighed kan det anføres, at der 1641—42 blev givet Foder til Kyllinger, der var udklækkede ved Hjælp af en Ægovn i den lille Ladegaard.

I Frederik II.'s Tid fandtes ogsaa *Køer* i Dyrehaven. 1582 blev der betalt Løn til Dronningens Mælkedeje i den og til dennes Pige [2].

Paa samme Tid fandtes der ogsaa *Faar.* 1584 befaledes det Lensmanden *Joakim Leist* at sætte nogle tyrkiske Faar ind i Dyrehaven, og 1585 skrives, at 35 saadanne Faar og Bukke var komne fra Haderslev og indsatte i Dyrehaven [3].

Dette Kohold og Faarehold synes ophørt i Christian IV.'s Tid.

Til at fange Høge med leveredes der undertiden levende Høns. I øvrigt nævnes 1629—39, at Kongen lod bygge en ny Fugleherd og samtidig den gamle istandsætte.

En saa kaldet Lille Stald lod Frederik II. bygge i Dyrehaven. Den blev færdig ca. 1581, og ved den fandtes en *Beslagsmedje* [4]. Her lod Christian IV. ogsaa henlægge den bekendte *Sten* med hans Navnechiffer og Aarstallet 1628. Den findes nu i Indelukket.

I Dyrehaven fandtes adskillige *Fiskedamme.* 1575 befaledes Vandet fra Gribsø indledet i nogle nye Foreldamme [5], og 1592 fik Kongens Digemester *Joakim v. der Lippe* 60 Dlr. til Istandsættelse af Smerlingdammene i Dyrehaven [6].

[1] 15. Febr. 1581. Kanc. Brevb. [2] Ekstrakt og Forklaring paa Frederiksborg og Kronborg Lens Regnskab 1582—83. — Der nævnes ogsaa Mælkedejer paa Esrom Kloster, Hørsholm, Tejlstrup, Kronborg og Favrholm Ladegaarde. [3] 8. Maj 1584, 17. Maj 1585. Kanc. Brevb. [4] 15. Febr. 1581, 16. Juni 1592, Kanc. Brevb. [5] 16. Decb. 1575. [6] 26. April 1592. Kanc. Brevb.

I det hele nævnes af Damme i Dyrehaven i ældre Tid Mønterdammen, Gle. eller Store Køkkendam, Dyregrøftsdam eller Lille Køkkendam, Sostegrøftsdam, Badstuedammen med Dannerholmen og Norske Hus[1].

At i det mindste Frederik II. stundom modtog Gæster i Badstuen ses af, at han i sin Dagbog for 1584 anfører, at han dèr den 29. Sept. havde 6 Adelsmænd til Gæster[2]. At der i øvrigt ogsaa badedes i Badstuen fremgaar af, at der undertiden findes gjort Indkøb af en Del Sæbe til Brug i den.

Baade i den gamle Dyrehave og i den nye Dyrehave, i den sidste paa den Tid, den blev oprettet, var der stadig ansat en Mand til at varetage alt, hvad der angik Skoven.

Hinsides Søen om Frederiksborg Slot, hvor Slotsskoven nu er, havde Frederik II. af Sandsten bygget den saakaldte *Sparepenge*. Den laa omtrent nederst i Haven ved Søen, og der opbevaredes i den Ridetøjer, Rustninger, Vaaben og Klenodier. Ved samme fandtes en Staldbygning. I denne siges der 1635—36 at have været opstaldet 6 polske Kudsheste og 14 norske Heste.

Om *Vejene* i Skovegnene findes enkelte Oplysninger. Nogle gik helt forskelligt fra nu. Vejen fra Hillerød til Helsingør gik saaledes i den Tid og lige til 1719, da den nuværende Vej blev anlagt, og Alléen ind til Byen plantet, over det nuværende Hillerød Oredrev og videre gennem Stenholtvang[3]. 1629—30 nævnes Kongens Lønvej mellem den lille Ladegaard og Favrholm og en lignende til Blovstrød. Hvilke Veje der egentlig menes hermed, kan ikke angives. Mærkeligt nok siges der 1643—44, at der var *Slagbomme* paa Vejen fra Nyrup til Hørsholm og paa Frederiksborgvejen i Stenholtvang[4].

I *Frederik III.'s Tid* blev Forholdene angaaende Skovene ikke synderligt forandrede.

[1] Wivel l. c. Nr. 8. [2] Hist. Tidsskr. 4 III., 566. [3] Wivel l c Nr. 6. [4] Ifølge Beretningen i Molesworth, An account of Denmark, London 1694, 175 fandtes der fra København til Frederiksborg og mellem flere andre Steder 2 Veje, en

Indtægten af rodhugne og vindfældede Træer var vel omtrent som i den foregaaende Tid, og Indtægten af Oldengæld snarere mindre, dog var den i Frederiksborg Len 1654—55 287 Svin og ca. 634 Rdlr.

Der haves angaaende dette Len for Aaret 1654 en Taksering af Skovene til Oldengæld, som vi her skal fremsætte, baade fordi den viser, hvilke Skove der den Gang fandtes i Lenet, og det omtrentlige Omfang, disse Skove havde. For Kronborg Len er der desværre ikke fundet nogen lignende.

I *Takseringslisten* nævnes følgende: Store Dyrehave 500 Svins Olden, Lille Dyrehave 40, Stenholtvang 250, Tuekøb, hvoraf den sydlige Del nu er en Del af Selskov, medens den nordlige er ryddet, 100, Rønnevang og Kohaven (det første Navn bevaret i Rønnevangshus, nu med næsten ingen Skov) 200, Gamle Vang(?) (Gundevang?) (ubekendt) 400, Lystrup Lund (nu vistnok Lystrup Hegn, Slangerup Sogn) 100, Slangerup Krat 20, Kratmølle Skov (Slangerup Sogn, nu ryddet) 30, Mørdrup Skov (Uggeløse Sogn) 50, Hjørlunde Skov (nu vistnok forsvunden) 120, Kragelund Skov (Kragelund, nu vistnok ryddet) 50, Uggeløse Skov (nu Uggeløse Hegn) 100, Hestetang Skov (Uggeløse Sogn) 60, Vassingerød Skov (Navnet vistnok bevaret i Vassingerød Olden, hvor der nu ikke er Skov) 80, Liunge (Lynge) Skov (vistnok nu forsvunden) 80, Lillerød Skov (for en Del ryddet, en Del vist optagen i nuværende Tokkekøb Hegn) 200, Brødeskov (Herlev Sogn) 120, Hestehave Skov (Navnet bevaret i Hestehave Huse og Lille Hestehave, det mod N.V. fremspringende Skovparti ved Store Dyrehave, Store Hestehave) (omtrent forsvunden) 40, Lundebro Skov (vistnok før ved Lundegaard i Gørløse Sogn) 40, Kiilskov (til Dels optagen i Freerslev Hegn) 50, Græse Lund (nu vist forsvunden,

offentlig, der i Reglen var slet, og en *Kongevej*, der var god, men aflukket med Porte og Bomme, saa at den blot kunde befares af Hoffet og af dem, der var betroet Nøgler til Bommene og Portene. Et Minde om Løvejen til Favrholm er *Løngangsbro*, som ligger paa Vejen fra Nyhuse sydpaa, hvor Mølleaa løber ud i Pølsaa. Se i øvrigt om nogle Veje Tillæg til Søndagsbladet til Dagblad for Frederiksborg Amt 27. Februar 1870.

tæt ved Græse findes Skovbakke) 80, Skævinge, Halløse, Freerslev, Ullerød Skove (nu for største Delen forsvundne) Lundby (Lille Lyngby, Lyndby) Skov, Melløse Vesterskov og Ore 960, Gribskov (den Del af Skoven, der hørte til Frederiksborg Len), Nødebo, Grønholt Skov 1210, Store Havelse Skov (Ølsted Sogn) (nu vistnok forsvunden) 20, Grimstrup Lund (Ølsted Sogn) (nu vistnok forsvunden) 15, Kregome og Vinderød Skove 500, Avderød Skov, Helsinge Skov (nu vistnok Højbjerg Hegn) 300, Ellinge Skov (Torup Sogn, nu vistnok Grønnæsse Skov o. fl.) 150, Melby Skov (nu maaske Brødemose Skov) 100. Ialt var det 5830 Svins Olden.

Stutterierne synes at have faaet en Udvidelse, der ogsaa fik Indflydelse paa Benyttelsen af Skovene.

1652 fik Lensmanden *Otto Povisch* Befaling at indrette Hestehavevangen paa Frederiksborg til det gule Stod, der formentlig var et nyt[1].

Samtidig fortsattes det frisiske Stod. Det græssede i, hvad der da kaldtes Kyrasservangen eller Langmantels Kobbel, et Navn, som vel har afløst det tidligere Den frisiske Vang[2] og som nu er Pibervangen[3].

Den engelske Vang nævnes atter under dette Navn. I den græssede et graat Stod, som Christian IV. havde haft paa Jægerspris og derpaa var blevet flyttet maaske først til Frederiksborg (se 33) og saa til Esrom[4], dog forekommer Benævnelserne 1. til 6. Vang endnu en Tid.

Der nævnes ligesom tidligere Stodheste i Store Dyrehave og Foler i Præstevangen endnu af og til, f. Eks. 1656—57.

Et nyt Navn fremtræder for en Del af det vestlige af Store Dyrehave, nemlig *Johan Funches* Vang, der har Navn efter en kgl. *Fiskemester* eller *Fiskeforpagter*, der tilligemed sin Søn ogsaa

[1] Jensen l. c. 24. [2] Prosch, Frederiksborg Stutteri, Kbh. 1866, 16. Jensen l. c. 25. [3] Jensen l. c. 130. [4] Prosch l. c. 17.

har givet Navn til de i Vangen værende Funchedamme og Funchehuset. Vangen hed tidligere Gle. Hammerholts Vang [1].

Tidligere fandtes *2 Teglovne,* en ny og en gammel, begge bag den gamle Dyrehave. Nu nævnes kun 1, Teglgaarden ved Hillerød; fra denne tog Svenskerne under Krigen 110,370 Mursten, 7800 Tagsten og 1670 Astrag (Gulvfliser) til at bygge Huse i Lejren og paa Kronborg.

Tilsynet med Skovene synes at være blevet en Del forøget. Der synes nu stadig at have været 2 Skovridere i hvert af Lenene, og foruden i en stor Del af de foran (S. 35) nævnte Skovfogedsteder nævnes i Frederiksborg Lens Regnskab 1650—51 Skovfogeder i Lønholt (Grønholt Sogn), Sonnerup (Kregome Sogn), Lyngby (Lille Lyngby), Truestrup vistnok den foran S. 26 nævnte Landsby, Nejede (Alsønderup Sogn), Lystrup (Uvelse Sogn), Ellinge Gaard (Torup Sogn), Rørvig Gaard (nu ubekendt) og Grimstrup (Ølsted Sogn).

I Lenets Jordebogsregnskab 1664—65 nævnes yderligere Skovfogeder i Jordhøj (Slangerup Sogn), Skævinge, Udesundby, Ubberød (Birkerød Sogn) Bentstrup og Tuelstrup (Alsønderup Sogn), Tøbberup (vistnok den foran S. 26 nævnte Gaard Tipperup), Herlev, Ølsted, Lyngegaard (vistnok i Lynge Sogn).

I *Befolkningens* Tilstand er næppe foregaaet nogen videre Forandring. Dog synes man enten at have været mere paapasselig angaaende Vildttyve, eller ogsaa har der da været flere af dem, thi der nævnes nu flere, som var indsatte i Taarnet paa Frederiksborg, fordi de var blevne mistænkte for at have skudt Vildt eller havde færdedes i Vildtbanen med en Bøsse. Ogsaa for ulovlig Skovhugst eller for at have udvist mere Træ, end de burde, dømtes nogle.

Lille Dyrehave synes at have været som tidligere. Der synes stadig at have været Plankeværk om den, men det er næppe holdt i saa god Orden som tidligere, thi der betaltes 1664—65

[1] Wivel l. c. Nr. 7. Fra Frederiksbg. Amt, 1913, 33 f.

Bøder, baade fordi et ungt Nød og noget Kvæg var kommet ind i den. Som tidligere nævnes Iskulen, tækket med Rør, Fuglene, nu ogsaa Kaniner ved Frydenberg. Der nævnes ogsaa, at Dronningen ved denne havde nogle Faar i Begyndelsen af Frederik III.'s Tid, maaske dog ikke flere end 2. At Dyrehaven ogsaa i denne Konges Tid stundom har været benyttet til Forlystelser synes at fremgaa af, at der 1665—66, i hvilket Aar der i øvrigt var Ildebrand paa Slottet, blev anskaffet til Kongens Fornødenhed i Dyrehaven 50 Lysestager samt et Antal Lægter.

Som Opsynsmand i Dyrehaven nævnes 1655 den bekendte *Jakob Pedersen,* som samme Aar fik Tilladelse at indrette et efter den Tids Forhold stort Traktør- og Forlystelsessted i den lille Dyrehave ved Jægersborg (Charlottenlund)[1].

Angaaende *Frydenberg* gaar der Sagn, at Bygningen blev ilde medhandlet under de Svenskes Ophold ved Frederiksborg, ja endog ved deres Bortmarche sprængt med Krudt[2]. Ødelæggelsen kan dog næppe have været saa stor, thi der blev 1664—65 betalt for Skorstensfejning paa Frydenberg. Bygningen skal være bleven nedreven 1667.

Grønholt Skov skal da have strakt sig saa langt ind mod Byen, at den indbefattede Jægerbakken, og Præstevangen skal ogsaa have gaaet noget længere ind til Hillerød.

I *Christian V.'s* Tid gjordes der, saavidt synes, mere end nogensinde tidligere for at frede Skovene. Der udstedtes kort efter, at han havde tiltraadt Regeringen, den 20. Okt. 1670 en *Skov-Ordonnans,* ved hvilken der blandt andet bestemtes, at Eg og Bøg eller andre Oldens og Gavntømmers Træer ikke maatte afstevnes enten for at benyttes til Staver eller andet, og at intet Træ, stort eller lidet, maatte afhugges uden fra 12. September og til 12. Marts; dog, naar det var Oldenaar, maatte Træer, der bar Olden, ikke omhugges førend efter den 12. Novbr. Der lagdes

[1] Becker, Samlinger til Danmarks Hist. under Frederik III.'s Regering I., Kbh. 1847, 208 Amm. [2] H. P Holst, Nordsjællandske Sagn og Fortællinger, Kbh. 1856, 60 ff. Her kaldes Stedet Frydenborg.

Vægt paa, at hvor Skov var forhugget, skulde der paany saas Eg, Bøg eller Ask, og det besaaede Sted indhegnes. Hver Skovfoged skulde have en *Skovløber*, og *Kulsvierne* maatte ikke længer have Miler i Skovene. Disse Bestemmelser forøgedes ved flere andre Forordninger, nemlig af 31. Aug. 1680, 29. Decb. 1681 og 13. Oktb. 1699, ved hvilke der særlig lagdes Vægt paa Plantning af ny Skov. Tillige udgik flere Jagtforordninger.

Men paa den anden Side forekom der store *Udvisninger*, vistnok mere end Skovene kunde taale.

Allerede de regelmæssige, aarlig bevilgede Udvisninger var meget store, som det ses af følgende for Aaret 1685 befalede, der her eksempelvis anføres.

I Frederiksborg Amt udvistes da til Hofholdningen paa Slottet 2000 Læs Brændeved og 30 Læster Kul, hvilke dog fra ca. 1699 nedsattes til 1000 og 50 Læster Kul, til Amtmanden 100 Læs Brændeved, til Amtsforvalteren 50, Slotsforvalteren 24, til Livgarden i den gamle Jægergaard 30, til den nye Jægergaard 30, Skriverstuen 30 og Fiskergaarden 20.

Til Anvendelse paa Sparepenge udvistes til Stutmesteren 30, Beriderne 20, Urtegaardsmanden 20, Sadelmageren 10, Staldrengene i Ridestaldene 30, Foledrengene i Folestalden 20 Læs.

Til Anvendelse paa Ladegaarden udvistes til Foledrengene i Folestalden 20, til Forpagteren, Ladegaardsfogeden, Tærskere og Røgtere 60 Læs.

Hertil kom saa *Deputaterne*, som var til den latinske Skole 80 Læs, de fattige i Hillerød 12, Frederiksborg Kro 50, Slotspræsten 20, 15 Sognepræster paa Amtet hver 2 Læs Hjulved, Skovriderne (3 ialt) og 26 Skovfogeder hver 2 Læs Brændeved og 2 Læs Hjulved[1], samtlige Hillerød Bys Indbyggere 200 Læs Brændeved, 300 Bønder i Nødebo, Grønholt, Lillerød, Lynge, Uggeløse, Slangerup, Alsønderup, Herlev, Kregome og Vinderød hver et Læs, ialt 300 Læs.

[1] Ifølge Ordonnansen af 20. Okt. 1670 skulde Skovridere og Skovfogeder hver have 4 Læs Brændeved, 4 Læs Hjulved og 4 Læs Bygningstømmer.

Som *Bygningstømmer* skulde udvises til Strø, Græse, Stenholt og Nedre Møller hver 1 gammelt Stykke Egetræ, ialt 4 Ege.

I Kronborg Amt udvistes tilsvarende til Hofholdning paa Kronborg Slot 500 Læs Brændeved (fra ca. 1699 nedsat til 300) o. s. v. Her var der dog kun 2 Skovridere og 15 Skovfogeder.

Det var dog ikke alt, hvad der fordredes. Jævnlig findes fra den Tid Befalinger om Udvisning, underskrevne af Kongen, snart til Flaaden, til Artilleriet, til Befæstningsarbejder, til Redskaber (saaledes 1682 til 2500 Hakke- og Spadeskafter), til Vognarbejde og Vandrender, snart til Istandsættelse af Broer, Kirker, Møller og enkelte Gaarde, 1691 fordrede en Lejr ved Lyngby ogsaa ret betydelige Mængder, og til Hellebæk Jærnværk skulde der 1688 leveres Træ til 2000 Læs Kul fra Kronborg og Jægerspris.

Hvad der saaledes udvistes, var ikke sjældent Træ af svære Dimensioner, saaledes 1685 til Flaaden 6 Bøgetræer, 8 Fod lange og $3^1/_2$ Fod tykke.

Alt, hvad der forlangtes til de kongelige Institutioner, skulde Bønder hugge og føre til Stranden, hvor Træet skulde indskibes.

Indhegningen af de enkelte Vange maa have været mere omhyggelig end før, thi der nævnes ikke sjældent Porte ved de enkelte Dele af Skovene, saaledes 1673—76 en Port mellem Lille Dyrehave og Lille Ladegaard, Sponholtsport for sidstnævnte, en Port mellem Præstevangen og Store Dyrehave, en Port mellem Hestehaven og Store Ladegaard, en Port mellem Hestehaven og Store Dyrehave o. s. v.

Indtægten af Skoven var som i den tidligere Tid, skønt Prisen paa Brændet nu var højere, for Kongens Bønder 12 Sk. for hvert Læs Brændeved eller Gærdsel, og 20 Sk. for hvert Læs Staver, for fremmede Bønder derimod henholdsvis 1 Mark og 24 Sk. Indtægten af Oldengæld kunde derimod være betydelig, den var saaledes 1680 ca. 1434 Rdlr. Der synes nu ikke længer at være svaret Svin i Afgift.

Vistnok i 1699 befaledes indrettet *Vildthuse* i flere af Skovene, nemlig for Frederiksborgs Vedkommende 1 i Store Dyrehave, 1

i Gribskov, 1 i Gadevang eller Strødam, for Kronborgs Vedkommende, 1 ved et Sted, der er kaldt Spitzbergen, 1 ved et Sted, der kaldes Halgestrup (Tikøb Sogn), 1 i Klosterris Hegn og 1 paa et da endnu ikke bestemt Sted.

Et meget væsentligt *Vejanlæg* synes foretaget i Skovene i Christian V.'s Tid; men de nærmere Befalinger herom er det ikke lykkedes at finde. Det eneste Spor til dem, som er funden, er, at Kongen i det den 14. Sept. 1687 fremsatte Forbud mod at køre paa Kongens Jagtveje, udtaler, at han i Skovene i Københavns, Frederiksborg og Kronborg Amter har ladet indrette nye Jagtveje, alene til Kongens Tjeneste[1].

Vejanlæget synes nærmest at være fremkaldt af Hensyn til Parforcejagten, som af Christian V. vistnok fik en bestemt Ordning 1680, og som dreves i en udstrakt Grad[2], saaledes at det vel derfor nærmest maa antages udført i denne Konges Tid, selv om nøjagtige Oplysninger derom savnes, og en Udsigt over alle Vejanlægene vistnok først kan faas ved Hjælp af et Kort, der skriver sig fra 1720[3].

Dette viser da Vejene anlagte saaledes, at 7—8 Veje samles i en Spids, saa at de danner ligesom en Stjerne, og af saadanne Stjerner er der 2 i Gribskov og 1 i Store Dyrehave. Derhos forekommer mange andre udhuggede Veje saaledes flere langs med Esrom Sø og betydelige Forlængelser af nogle af Stjernernes Veje. Af disse Veje er i Gribskov og Store Dyrehave de fleste blevne bevarede til vor Tid og viser sig saaledes endnu.

Paa Kortet er ogsaa de enkelte *Vange* betegnede; dog maa herved bemærkes, at ved de enkelte Vange langs Esrom Sø er Navnene paaførte i urigtig Orden, saaledes t. Eks. at Krogsdals Vang, der er den nordligste, her er angivet som den sydligste.

[1] I Centret af Vejene i Store Dyrehave findes en Sten med Kongens Navnechiffer og denne siges at angive det Sted, hvorfra Kongen først bestemte Vejanlægget (Wivel l. c. Nr. 8 og 9). [2] Det angives at Christian V. i Sept. 1698 var ikke mindre end 12 Gange paa Parforcejagt (Erslev, Fra Bernstorfs Omegn, Kbh. 1885, 8.) [3] Plan des Copenhagner, Friederichburger und Cronenburgers Distrikt Anno MDCCXX aufgenomnen (Kgl. Bibl.)

Kortet giver ogsaa Oplysning om den *Anvendelse*, der da gjordes af de enkelte Vange. Der berettes saaledes, at medens de alt oftere foran nævnte Vange, Krogdalsvang, Munkevang, Tumlervang, Fændrikvang, Engelskevang og Kyrasservang, som de findes benævnte paa Kortet, anvendtes til Stutteriernes Heste, brugtes Mellemvang, Sodemark, Riishaven, Sneversmark, Ærkehoved, Pandehave til Høslet, Tejlstrup Vang, Egebæksvang og Gurrevang til Høslet og derefter til Rytterheste, Torupskobbel, Kielstrup, Seberup og Holgerskøb alene til Rytterheste, Østrup, Ebbekøb, Tulstrupvange til Stutteriheste, Knashave til Hopper efter Afgræsning af Stutteri- og Rytterheste.

I Frederiksborg Amt benyttedes Store Dyrehave, Stenholtvang, Høvelsvang, Lille Dyrehave, Tuekøbsvang, Hestehaven, Nyvang, Præstevang, Grønholtvang, Skallerødvang og Lystrup Lund til Stutteriheste, Rønnehave, Blegevang, Smaavange, Strødam, Frøslunde, Amtmandsvang, Smørkilde, Slagtervang og Tolvkarlevang til Høslet, Ebelholtvang og Gadevang til Stutteriheste, dog ogsaa til Rytterheste.

Af *Huse* ved Esrom Sø ses kun et, nemlig Pipehus.

I øvrigt viser Kortet paa flere Steder den større Rigdom paa Skov, som da fandtes. Fra Gurresø og lige til Kronborg Ladegaard er der saaledes Skov, ogsaa gennemhugget, men ikke i Stjerneform. Ligeledes er Egnen fra Sjælsø og helt ned til Mølleaa for største Delen skovklædt. *Grønholtskov* strækker sig lige til *Fredensborg,* i hvis Park de nuværende Alléer er angivne. Fra Gribskov strækker der sig Forgreninger mod V. næsten til Arresø, især ved Huseby N. for Annisse. Fra Nødebo til Pipehus, hvor der nu er aabent Land, var der da Skov.

Omtrent tilsvarende viser sig et Kort i Frederik V.'s Atlas, der desværre ikke har noget Aarstal, men dog sandsynligt er omtrent samtidigt med det foregaaende. En Afvigelse forekommer dog, idet Vejanlægget i Gribskov er formet noget anderledes, egentlig kun med én Stjerne. Muligt er dette dog kun et

[1] Tome XXXVII, Blad 10.

Projekt, thi endnu findes der jo 2 Stjerner. Ligesom paa Kortet fra 1720 findes de enkelte Vange betegnede paa dette, saa at ogsaa det er meget vejledende i denne Henseende.

Plankeværket om Lille Dyrehave findes ligesom tidligere ofte nævnt i Christian V.'s Tid. Ogsaa nævnes i samme Tid *Lønvejen* mellem Store Ladegaard og Slottet, *Damme* i Ebelholtvang og flere *Stalde* paa Sparepenge (Beriderstald, Rustvognsstald og den lange Stald, i hvilken sidste der var Foler).

Af *Huse*, hvoraf nogle endnu fører Navnet, eller som nu er erstattet af andre Bebyggelser, nævnes i Matriklen 1666 Præstevangshuset, Gadehuset i Gadevang, Sponholt Hus ved Lille Dyrehave, Rønnehuset i Rønnevang, Hestehavehuset, Tøsebrohus (Tossebrohus) ved Vangeled o. fl.[1]. Desuden nævnes 1680 som Kongen tilhørende Ebelholtshus, Studehus, Ventegodtshuset, Gøgehuset, Odderdamshus, Stenholtshus, 1 Hus ved Dyrehaveport, og 1 i Stenholtvang ved Kongevejen, kaldet Rappenberg[2].

Der siges, at Jagterne især gjaldt *Hjorte*, men ikke Daadyr, hvoraf der kun fandtes faa[3].

Ostrup nævnes 1685 som Jagtgaard. 1679 nævnes, at der var 3 Skovridergaarde i Frederiksborg Amt.

I øvrigt befaledes i denne Konges Tid, at de kongelige Vildtbaner skulde indhegnes med Skelpæle af Stene[4], og at Risgærderne om Skoven skulde erstattes med *Stengærder*[5].

I *Frederik IV.'s* og *Christian VI.'s* Tid foregik ikke store Forandringer med Skovene.

Efter at de paa Sparepenge opstaldede Stutteriheste var blevne flyttede til den lille Ladegaard, blev *Sparepenge nedbrudt* 1719.

I de paafølgende Aar 1720—26 blev Sparepenges tidligere Plads, Køkkenhaven og en Del af den tilstødende Skov anvendte

[1] Wiwel l. c. Nr. 3. [2] Ekstrakt over Frederiksborg Amts Hartkorn 1680. [3] Molesworth, l. c. 171. [4] Forordn. 8. Decb. 1688. [5] Forordn. 17. Aug. 1695.

til Anlæg af den nuværende Slotshave. *Terrasser* og *Vandværker*, der bestod af et ovalt Bassin, 2 Kaskader og 3 Kanaler blev hovedsagelig udførte ved Hjælp af 200 dèr arbejdende Soldater. Vandværket blev dog faa Aar efter atter opgivet, da det viste sig, at der jævnlig manglede Vand. Derimod opførtes paa Højderne i Haven, overfor Slottet, et Hus kaldet *kinesisk Sommerhus*, som dog snart viste sig saa brøstfældigt, at det atter blev nedbrudt 1769. Opbygningen af det fandt Sted, da den store Kvægsyge og Misvækst yderligere forværrede Bøndernes alt i Forvejen elendige Stilling.

Af mindre *Bygninger*, som blev opførte i den Tid, vistnok i Skovene, kan nævnes den nuværende *Sandviggaard*, som da kaldtes Glarborg (?) Den blev opført af Major *Eberlin v. Feriden*, der kom til at forestaa Arbejderne paa Slotshaven, efter at han alt 1717—19 havde forestaaet Gravningen af Kanalen ved Frederiksværk [1].

Ogsaa kan nævnes den nu forsvundne *Tamsborg*, der laa i det nuværende Hillerød Oredrev, temmelig tæt ved Hillerød. Den var bleven bygget 1709—10 til Brug for Overjægeren *Tom Masman*. Han skal være død 1719, og Tamsborg blev derefter en Tid Skovriderbolig, gik saa over i privat Eje. Den brændte 1810. Nogle gamle Sagn er knyttede til denne Gaard [2].

Med Skovenes *Indhegning* foregik den Forandring, der alt var indledet i Christian V.'s Tid, at Kongen 1704 bestemte, at der skulde sættes Stengærder om Frederiksborg Slots Enemærker og Stutterivangene i Kronborg Amt. Af Kongens Kasse skulde Omkostningerne udredes. Dette kan dog kun være blevet udført i ringere Udstrækning; thi alle Vangene ved Esromsø samt Ostrup Kobbel og Kistrup Kobbel var i hele den paafølgende Tid endnu kun indhegnede med Jordvolde med dobbelte Risgærder, og først 1785—1790 hegnedes de med Stengærder halvt for Stutteriets og halvt for Forstvæsenets Regning. Bønderne skulde bringe Stenene. Der vedblev dog at være et stort Antal

[1] Fra Frederiksborg Amt. 1911, S. 74 ff. og 91. ff. Wivel l. c. Nr. 8.
[2] H. P. Holst l. c. 29 f.

Porte og Laager, til hvis Istandsættelse Træ jævnlig udvistes af Skovene, og til hvilke *Nøgler* afgaves til Skovbetjentene og forskellige Personer, der ofte maatte færdes i Skovene, deriblandt enkelte Præster. Der var saaledes i Store Dyrehave 10 Porte og 5 Laager, i Nyvang endog 27 Porte og 7 Laager.

Meget Misbrug af Nøglerne fandt Sted, idet mange rundtom i Skovegnene skaffede sig eftergjorte Nøgler.

Navnet *Indelukket* paa den ved Lille Dyrehave liggende beplantede Strækning synes at forekomme 1. Gang ca. 1732.

Omtrent samtidig med Indhegningen begyndte ogsaa Bestræbelserne for at *dæmpe Sandflugten.* 1729 nævnes Arbejde angaaende Sandflugten[1]. En Skovfoged, der 1731 ansattes paa Halsnæs, skulde ogsaa føre Tilsyn med Sandflugtens Dæmpning, og et Sandvogterhus byggedes 1739 mellem Dronningemøllen og Helsingør. 1733 befaledes, at alle *Svin,* der indsattes i Skovene, skulde være ringede.

Den overordentlige *Udvisning* fra Skovene var i adskillige Aar ikke betydelig, men desto større i enkelte andre. Til Kalkbrænding ved Frederiksborg Slot, paa hvilket der baade under Frederik IV. og Christian VI. udførtes store Byggearbejder, udvistes 1732 50 Favne Brænde og 1733 100 Favne. Til Dronningens Teglbrænderi ved Hørsholm, der næppe var uden Forbindelse med de store Byggearbejder paa Hørsholm Slot, udvistes 1733 800 Læs Brænde i Store Dyrehave. Til Kongens Vedhave udvistes 1720 4015 Læs Brænde, af hvilke 5 udgjorde en Favn. Endog Bygningen af det nye Christiansborg medførte en stor Udvisning. Der krævedes nemlig til dette Slot 1732 udvist 2—3000 Risbøge, dog fra forskellige Skove. Bønderne skulde hugge dem og føre dem til Stranden. Dette Antal formindskedes dog senere med ca. 900, men Arbejdet med det øvrige og disse og andre Transporter bidrog dog yderligere til at forværre Bøndernes forpinte Stilling. 1733 brændte mange Gaarde og

[1] Se herom Prof. Edv. Holms Afhandling i Fra Frdbg. Amt 1907.

Huse i Hillerød, og dette medførte en Udvisning af 237 Læs Tækkekæppe m. m.

Om *Skovenes Tilstand* i det hele taget kan vistnok kun siges, at den var mindre god. Skovene havde et ganske andet Udseende end nu. De var meget aabne, og der fandtes ofte kun 5 til 10 Træer paa hver Tønde Land. Bøndernes Heste, *Udgangsøgene,* der gik ude hele Vinteren, bidrog paa flere Steder meget til at forhindre Opvækst. *Indtægten* af Skoven ved Salg af Træ og ved Oldengæld synes ogsaa kun at have været ringe. 5. Januar 1701 anrettede derhos en voldsom Storm megen Skade i Skovene ved Frederiksborg.

Noget gjordes der for at forbedre Tilsynet, idet der 1729 ansattes nye Skovfogder i Grønnæsse Oredrev, i Rørtang, i Halgestrup, i Borsholm Vange, 1736 ansattes en Skovfoged i Aggebo.

Med *Vildtet* stod det ikke bedre til. Allerede 1703 nedsattes Leveringen til Hofstaten og Deputaterne til det halve, og 1730 nedsattes Leverancen til Hoffet til 47 Retter ugentlig, efter at den i Forvejen havde været 70, 1740 sattes den dog atter op til 60, uagtet der da endnu klagedes over Vildtbanens slette Tilstand. 1728 døde i de kongelige Vildtbaner i hele Landet 3000 Stkr. Vildt, mest Daadyr, der mindst kunde taale Vinterkulden, uagtet at der blev anskaffet en Del Hø. 1732 bestemtes, at der skulde leveres til Brug for Vildtet i hvert Amt 10 Læs Hø à 30 Lpd. 1733 blev det for hvert Distrikt. I 1736 blev det for Københavns, Frederiksborg og Kronborg Distrikter bestemt til 20 Læs à 30 Lpd. for hvert.

Mange *Ørne* holdt i den Tid til i Skovene. 1733 bestemtes, at Skovriderne skulde have en Rigsort for hvert Par Ørnekløer, de fremviste. I Christian V.'s Tid var der tilsvarende betalt 1 Sletdaler, senere $^1/_2$ Dlr., men desuagtet var Ørnenes Mængde tiltagen.

Hos *Befolkningen* i Skovegnene viste der sig en tiltagende Lyst til at begaa Skovtyverier og Krybskytteri, og nu var det ikke blot fattige Folk, som forsyndede sig i saa Henseende, men af og til ogsaa mere højtstaaende, som gav efter for deres Jagt-

lyst. Disse Personer blev dog i Reglen benaadede, men desto haardere straffedes de fattige, især efter at der den 21. Januar 1710 var oprettet den særlig for disse Forseelser bestemte, strænge Domstol, der bar Navnet *Skov- og Jagtsessionen.* Som Eksempel paa disse Dommes Strenghed kan anføres, at vel benaadedes 1732 2 Krybskytter for Kagstrygning og Brændemærke, men de skulde arbejde livsvarigt i Jærn.

Paa den anden Side kunde der dog ogsaa en sjælden Gang indrømmes en *Godtgørelse* for Skade, som Vildtet havde forvoldt. 1740 fik saaledes en Skovfoged ved Frederiksborg 8 Sletdaler, fordi en Hjort havde dræbt en Kvie for ham.

En særlig Omstændighed bør ogsaa nævnes, nemlig, at de kongelige *Jagthundehvalpe* sendtes ud til forskellige Personer for at opfostres. Som saadanne nævnes i 1725 Bønder i Strølille og Harløse, Præsten i Esbønderup og Mølleren i Esrom. Der betaltes dog Godtgørelse, 1768 2 senere 3 Favne Brænde eller 10—12 Rdlr. for hver Hund.

Hvad de enkelte Skove angaar, da er der kun faa Oplysninger om dem.

I den lille Dyrehave, fra hvilken Indelukket nu var adskilt, fik *Fredspladsen,* som den nu kaldes, og som ligger inde i Skoven, ca. 500 Alen N. Ø. for Badstuen, sit Navn af, at Fredsunderhandlerne 1720 i Sommertiden dèr skal have haft et Telt.

I Store Dyrehave skal der atter være oprettet et vildt *Stod* 1740—41[1]. 1732 byggedes dèr hvad der kaldes et Hoppehus, formodentlig for det sorte Stod, som paa den Tid skal have været dèr, i Munkevang og i Krogdalsvang[2]. I den sidste opførtes 1736 en lille Hingstestald. I Nyvang var der et gult Stod[3]. Om Snevret Mark bestemtes i 1735, at den i 6 Aar skulde henligge til Høslet, for at den nye Skov bedre kunde opelskes.

1736 befaledes, at den ved Flyvesandet i Kronborg Amt plantede, unge Skov skulde indhegnes.

For en ikke ringe Del førtes *Jagterne* i den Tid ud fra Jagt-

[1] Jensen l. c. 45, jvf Prosch l. c. 30. [2] Prosch l. c. 25. [3] Prosch l. c. 29.

gaarden Nyrop. Der fandtes stadig kongelige Jægere stationerede her. Naar Jagterne skulde gaa for sig, førtes der yderligere Jægere og Hunde fra Jægersborg derhen, og Bønder skulde frit besørge deres Transport derhen og tilbage, ligesom de ogsaa skulde befordre de unge Hunde, der udsattes paa Føde hos Bønderne m. fl., og det Brænde, der behøvedes til Hundekøkkenet paa Jægersborg.

Om de til *Krogerup* hørende Skove, beretter deres Ejer, den senere Konferensraad *Frederik Rostgaard,* Søn af Hans Rostgaard, for hvem et Mindesmærke staar i Danstrup Hegn, at, da han i Aug. 1700 kom tilbage fra Tønningen, viste det sig, at baade Skoven og Gaarden havde lidt stor Skade, ved at den svenske Konge havde gjort Landgang og slaaet Lejr mellem Humlebæk og Espergærde. Rostgaard havde senere gjort sig stor Umage med at plante Træer og opelske Underskoven [1].

I Christian VI.'s Tid synes der at være indtraadt endnu uheldigere Tilstande hos Befolkningen med Hensyn ogsaa til Skoven, hvad der næppe var uden Forbindelse med den store og tiltagende Nød. Det vrimler nu med Sager angaaende ulovlig Skovhugst og Krybskytteri foruden adskillige andre Forseelser.

Sager angaaende Brug af forfalskede Nøgler til Kongevejenes Porte, Bomme og Laager er saaledes nu ikke helt sjældne. Det nyttede ikke, at der ofte udstedtes Forordninger derimod, saaledes i Fortsættelse af tidligere Forordninger den 24. April 1734. Fristelsen til at skaffe sig Nøgler, om ikke for andet saa for at faa nærmere Vej gennem Skoven, var saa meget større, som Antallet af hine Porte m. v. var meget stort. Det nyttede næppe heller, at der 1735 oprettedes en saakaldet *Kongevejs-Patrouille* i Københavns og Hørsholm Amter.

Forordningerne om Skovene og Jagten blev stedse strengere, saaledes bestemte Forordningerne af 8. Marts 1721 og af 18. April 1732, foruden at Kongen forbeholdt sig Jagten paa Ryttergodset samt paa Universitetets, Kommunitetets, alle Domkirkers,

[1] Top, Saml. paa Papir, Lynge-Kronborg Herred.

Skolers og Hospitalers Gods, samt paa alle Købstadjorder, at alle private Hunde i eller ved Vildtbanen, der alt ifølge Forordningen 8. Decb. 1688 skulde have det ene Forben afhugget, nu skulde holdes bundne. Forordningen af 26. Jan. 1733 gentog, at alle Svin, som kom i Skovene, skulde ringes, og Forordningen af 28. Aug. 1739, at ingen uden Skov- og Jagtbetjentene maatte lægge Aadsler (Luder) for Ræve, fange dem med Jærn eller skyde dem.

I *Frederik V.s* Tid fortsattes længe i det tidligere Spor, adskillige strenge Domme fældtes, og der udsattes Præmier for Ikke-Skov- eller -Jagtbetjentes Paagribelse af Krybskytter eller for Angivelse af saadanne, 1748 20 Rdlr., 1765 50 for Angivelse 100 Rdlr. for Paagribning.

I 1756 dømtes 4 Personer for Brug af falske Nøgler til Portene m. v. til hver at bøde 30 Rdl. eller arbejde i Kronborg Fæstning i 3 Maaneder. Denne store Bøde nedsattes dog til 3 Rdlr. for hver, da de kun havde anskaffet Nøglerne til Gennemgang. Der fandtes 1750 i Frederiksborg Amt 106 Porte og Laager, i Kronborg Amt 90.

I 1750 dømtes 2 Blegmænd ved Frederiksborg til hver at bøde 60 Lod Sølv, skønt Blegdammen vel laa nær ved, men ikke i Vildtbanen, fordi de havde skudt for at skræmme Tyve fra deres Blegdam. Samme Aar dømtes en Mand, der var ansat hos Fiskemesteren, til at bøde 100 Lod Sølv eller arbejde 5 Maaneder i Kronborg Fæstning, fordi han havde sat en Saks og Snare mod Oddere for at værne om Fiskeriet.

En fattig Husmand i Græse blev dømt 1751 til at bøde 100 Lod Sølv, fordi han havde gaaet i Marken med et Gevær uden Laas, men fyret det af med løst Krudt, da han var bange for at blive overfaldet.

Megen Iver udfoldedes ogsaa for at konfiskere *Træsko,* idet Træet til dem formodedes stjaalet.

Allerede ved Forordningen 21. Jannar 1710 var det blevet bestemt, at *Skovfogeder* ikke maatte bo i nogen By, de skulde bo i eller ved Skoven, og andre Huse end deres maatte ikke tillades i Skoven. Dette var ved Midten af det 18. Aarhundrede saa temmelig blevet gennemført.

1750 nævnes Skovfogeder i Præstevang, Stendalshus, Tulstrupshus, Tyskehus, Gøgehus, Herlev, Rønnehus, Porthus, Jesperhus (nu første Gang nævnt), Pederstrup, Frebohus, Ebelholtshus, Græsehus, Strøgaard, Jystrup, Vassingerød, alle i Frederiksborg Amt, desuden 3 paa ikke angivet Sted.

I Kronborg Amt nævnes Skovfogeder i Østrup[1], Sebberuphus, Tejlstrup, Bakkehus, Borup, 4 i Tikøb Sogn, Kirkeledshus, Rerstruphus, Risbyhus, Gurre, Sletten[2], Lilleholt og Horserød.

Skovfogederne, hvis Tjeneste medførte megen Nattevaagen og Udsættelse for Kulde, havde da ingen Løn uden Indtægterne af den Smule Jord, der hørte til deres Bolig. Blev de gamle og affældige, saa at de ikke længer kunde udføre deres Tjeneste, fik de en Pension, der i Reglen blev 6—8 Rdlr. aarlig, sjældent 12.

Stutteriet, hvis Areal 1720 vist var blevet forøget med Ladegaardsmarkerne[3], havde da omtrent sin mest blomstrende Tid. Vangemændenes Antal var efterhaanden vokset i Forhold dertil.

Der fandtes 1750 i Frederiksborg Amt *Vangemænd* i Bassenshus[4], Hingstehus[5], Horsebohus[6], Hestehavehus, Ebeltsholtshus, Damhus[7], Skallerød, Odderdamshus, Ellepindshus[8], Jystrup og Høveltevang.

I Kronborg Amt fandtes Vangemænd i Piberhus, Engelskvang, Fændrikvang, Tumlervang, Munkevang og sandsynligt er da ogsaa disse Huse i Vangene ved Esromsø blevne byggede, derhos

[1] Østrup er det ældre Navn paa Fredensborg. [2] Er formentlig den daværende Slettens Vang S. for Grønholt. [3] Jensen l. c. 41. [4] Nu Bassehus, ved Indgangen til Tokkekøb Hegn fra Store Dyrehave. [5] Ved Indgangen til Store Dyrehave fra Præstevang. [6] I Store Dyrehave, 1000 m N. for Stjernen. [7] Ved Nordenden af Haarløse Oredrev, [8] Laa ved den s. v. Indgang til Tyvekrog.

i Krogdalsvang, Rerstrupkobbel, Ostrup, Porthus, Hallendruphus (før Sebberupkobbel) og Espergærde.

Indtægten af Skovene var ikke stor for fældede Træer, og der forefaldt endnu store Skovudvisninger. Til Hofholdningen paa Fredensborg leveredes saaledes 1765 978 Favne Brænde eller 2934 Læs. Misbrug af Udvisninger fremtraadte, idet flere, der nød aarlig Udvisning, afhændede dem og skaffede sig Erstatning ved ulovlig Skovhugst. Derimod var Oldengælden ret betydelig, skønt det viste sig, at flere gjorde sig skyldig i at indbrænde Svin med falske Mærker. Indtægten var i Frederiksborg Amt 1748 542 Rdlr., 1751 918 og 1753 692, i Kronborg Amt 1748 305 Rdlr, 1751 1380 og 1753 1191.

Megen Umage gjorde man sig for at faa Skovene til at trives. *Indelukker* til ung Skovs Opelskning nævnes, saaledes 1753 i Horserød, Klosterris, Krattebjerg paa Lillerød Oredrev, Haarløse, Lille Dyrehave, hvor et nyt Indelukke skulde indtages, Jordhøj Krat, Avderød og Uggeløse Hestehave.

Man var meget ivrig for at fordrive *Raager og Hejrer,* der ved deres Reder gjorde Skoven Skade og især søgte til i Skovene paa Halsnæs, i Lyngby Skov og senere i det hele i Kronborg Amt. Der betaltes Præmie for Ødelæggelsen af disse Fugle, 4 Sk. for hvert Par Fødder af dem, for Unger eller Æg, senere derhos 16 Sk. for hver nedreven Rede.

Om *Flyvesandet* bemærkedes 1759, at det let kunde holdes frit for Kvæg; men *Vildtet* indfandt sig i stor Mængde og gjorde Plantagen stor Skade. Det foresloges derfor at bortrydde og sælge det. Prisen for en Kronhjort eller Daahjort var da 4 Rdlr. 3 Mk., for Kalve af Kronvildt 3 Rdlr., Kalve af Daavildt 2 Rdl. 4 Mk., en Raa 2 Rdlr. 3 Mk., et Raalam 2 Rdlr.

Om Vildtbestanden udtaltes 1766, at den var i maadelig Tilstand og stadig aftog. Hertil bidrog vistnok i ikke ringe Grad de mange Deputater, som jævnlig forøgedes. Til Enkedronning Juliane Maries Hofholdning leveredes ugentlig 24 Retter Vildt, og

Sofie Magdalene fik lige saa meget, Prins Carl af Hessen tilsvarende 10 Retter.

Paa en Maade skærpedes Bestemmelserne om Jagten derved, at der den 15. Marts 1757, gentaget 28. Juni 1758, udstedtes Forbud mod, at der anbragtes spidse Staver eller tilspidsede Stakiter eller „Trejerter" omkring Gaarde og Huse i Københavns, Frederiksborg og Kronborg Amter, at Vildtet ikke skulde komme til Skade og blive hængende, naar det vilde springe over Gærderne[1].

I 1742 skulde der indfanges 10 Daahjorte ved Frederiksborg til at indsættes i Jægersborg Dyrehave. Noget lignende gentog sig 1756.

Der haves et Kort over Frederiksborg Revier, uden Aarstal, men optaget efter Frederik V.'s Befaling. Paa dette ses i Gribskov *Veje,* der danner 2 Stjerner, i Store Dyrehave egentlig kun 1 Stjerne, men denne omgives af Veje, der danner Dele af flere Stjerner, saaledes omtrent, som det endnu forefindes.

Dette Kort saa vel som de lige foran omtalte Indelukker til ung Skovs Opelskning hidrører utvivlsomt fra de store *Forbedringer i Skovvæsenet,* som begyndte 1763, idet Overjægermesteren *C. C. v. Gram* da indkaldte den tyske Forstmand *J. G. v. Langen* og i Forbindelse med ham indførte en ordnet Drift i N. Ø. Sjællands Skove, hvilken kom til at danne Grundlaget for den Skovdrift, der fra 1773 under Ledelse af en selvstændig *Overførster* blev indført i Statens og mange private Skove. Skovenes Tilstand havde efterhaanden forværret sig, saaledes at endog det til Hofholdningen og de kongelige Slotte fornødne Brændsel i det mindste for en stor Del maatte indføres fra Udlandet. Den aarlige Hugst stilledes hverken i Forhold til Arealet eller til den til Stede værende Vedmasse og endnu mindre til Bevoksningens Tilvækst. Vanskelighederne forøgedes ved, at de Landsbyer, som

[1] Bymænd i Blidstrup Sogn blev mulkterede 1760, fordi de havde et lille „Snid" (vistnok det samme som Snedstiver eller Skraastiver) paa Stengærderne om deres Kaalhaver, hvad de ansaa for nødvendigt for at holde Vildt og Faar ude.

laa nær ved Skovene, fra gammel Tid havde en Medbenyttelsesret, som nærmest bestod i Ret til Græsning og til uden eller mod utilstrækkeligt Vederlag at forsyne sig med Gavntræ og Brændsel[1].

Skovene formindskedes derhos stadig ved de store *Udvisninger*, der for Skovene i Frederiksborg og Kronborg Amter i Christian VI.'s Tid var 1000—1200 Favne aarlig, hvorfor ogsaa Overjægermester, Grev *C. D. Reventlow*, søgte at faa dem ombyttede med Levering af Tørv. 1757 udtales den Dom over Skovene, at de dels var ganske ophuggede og øde, dels saa tynde og nær ved Undergang, at ingen uden Græmmelse kunde se derpaa[2].

Den *Langenske Plan* bestod nu hovedsagelig i, at de enkelte Ege- og Bøgeskove eller, naar de var smaa, flere tilsammen ved rette Linier skulde deles i 100 firkantede Stykker à 15—22 Tdr. Land, af hvilke én skulde hugges hvert Aar, og derefter ny Skov opelskes i samme ved Plantning eller Saaning. Langen fordrede derhos jævnlig en Blanding af Løvtræer og Naaletræer og var den første, der i stor Udstrækning dyrkede Rødgran, Ædelgran, Skovfyr og Lærketræer. I øvrigt var det ogsaa en Del af hans Plan at benytte Mellemrummene mellem Træerne til Græs, lejlighedsvis endog til Rodfrugter. Han vilde i øvrigt ogsaa tilvejebringe Sortimenter af svære Dimensioner, saaledes Ege med 2—300 Aars Alder. Han søgte fremdeles at faa Skovene bedre indfredede, Servituter afløste og Retstilstanden og Transportvæsenet forbedrede.

De Kort, som v. Langen foranledigede udarbejdede[3], viser, ligesom ogsaa Videnskabernes Selskabs Kort 1758, hvor overordentlig meget *Skovene er blevne indskrænkede* siden hin Tid. De største Indskrænkninger er vistnok foregaaede i den daværende store Grønholt Skov. Hele det af Store Dyrehave og Stenholt Vang mod V. og N. og af Gamle Grønholt Vang og Grønholt Hegn mod Ø. og S. begrænsede Omraade indtoges da

[1] Lütken, den Langenske Forstordning, Kbhv. 1899, 1. ff. [2] Vaupell, De danske Skove, Kbh. 1863, 5. [3] Findes gengivne i Lütken l. c.

af Grønholt Skov, men er nu skovløst. Langs Esromsøs S. Ø. Ende strakte Skoven sig udenom Sørups Marker lige til Fredensborg. Ved Fællesskabets Ophør blev Dele af Skoven til de nuværende Hillerød, Karlebo og Grønholt Oredrev.

Gribskov strakte sig længere baade mod V. og N. Medens Kagerup nu ligger mere end 1000 Alen fra Skoven, strakte denne sig den Gang næsten lige til Byen, saa at Vejen sydpaa til Frederiksborg dannede Grænsen, indtil hvor den nu gaar ind i Skoven. Af de skovbevoksede Alsønderup og Bobjærg Oredrev er nu kun Ore Plantage tilbage. Skoven strakte sig mod N. lige til Ravnebakke V. for Kagerup og mod S. næsten til Bentstrup. Mod N. strakte Gribskov sig langt ud over den nuværende Skovgrænse, dels over Saltrup Marker lige til Søborgsø, dels over en stor Del af Haregabet og V. for Afløbet fra Esromsø over Sodemarkerne næsten lige til Øverupgaard. Af den Skov, som dækkede Sodemarksbakkerne, er Esromlund nu omtrent den eneste Rest. Fra Søborgsø og Græsted Hegn strakte sammenhængende Skov sig til Maarum Tinghuse og udgjorde en Del af det store Græsted Oredrev, der nu for største Delen er skovløst. Nyrup Hegn er nu en isoleret Levning, men det stod den Gang i umiddelbart Sammenhæng med alle de omliggende Skove. Vesterskov kaldtes en Skov, der nærmest svarede til de nuværende Danstrup Hegn og Krogenberg Hegn, men den bredte sig langt ud over disses Grænser. Mod V. stod den saaledes i umiddelbar Forbindelse med Gurrevang, mod Ø. med Nyrup Hegn, og mod S. nærmede den sig mere end nu til Munkegaard og gik langs Vestsiden af Uglsø Mose lige til Langerød og med spredte Skovholme endog til Højsager. Af det store Asminderød Oredrev var det nuværende Endrup Hegn den n. Del; derfra strakte det sig mod S. V. til Fredensborg og videre sydpaa V. om Asminderød. Den lille Dyrehave strakte sig over Hillerødsholms Marker lige til Selskov, Tyske Plantage og de øvrige omliggende Skove. Af Tuekøb er den n. Del forsvunden, medens den s. er en Del af Selskov. Holmene, der laa V. for

Præstevang og Teglgaardsø er ryddet, og Høvelts Vang S. for Funchevang ligesaa. Medens Store Dyrehave, Præstevang, Nyvang, Funchevang og Lille Hestehave har omtrent de samme Grænser som nu, var Store Hestehave meget større end nu og fyldte hele Rummet mellem Lille Hestehave og Brødeskov.

Mangfoldige flere Formindskelser af Skovene og især, hvad der i saa Henseende angaar talrige mindre Skove, kunde anføres, men herom maa henvises til Lütken, Den Langenske Forstordning, (København 1899), hvor saavel hvad der her er nævnt angaaende de større Skoves, og hvad der kunde anføres om de mindre, findes fremsat S. 53—80.

Efter de Langenske Forslag foretoges en Del Indhegninger af de tilplantede Steder i Skovene i Aarene 1765—72; men den hele af ham foreslaaede Ordning mødte, da *Christian VII.* ikke havde saa stor Interesse for Skovvæsenet som Frederik V., saa megen Modvillie, især i Rentekammeret, at det den 19. Januar 1771 bestemtes, at den skulde afskaffes. Vel fastsattes det atter den 20. Decb. 1776, at den skulde følges endnu i 20 Aar; men dette kom ikke til Udførelse, og 1781 udstedtes en ny Forordning under Ledelse af Overførster *D. N. v. Warnstedt.* Forordningen af 18. April 1781 udstedtes, og i 1788 ophævedes Skov- og Jagtsessionen, efter at den alt ved Forordningen var modificeret.

Ved kongelig Resolution af samme Dato som Forordningen bestemtes tillige, at de kongl. Skove paa Københavns, Frederiksborg, Kronborg og Hørsholm Amter skulde deles i 6 Hoveddistrikter, hvoraf 1 var Jægersborg Dyrehave og nærmest liggende Skove. I hvert Distrikt skulde der være 1 Skovrider.

Det formenes, at der den Gang var ca. 15,000 Tdr. Land mere Skov end nu.

Med *Stutteriets* Forhold foretoges i Christian VII.'s Tid Forandringer af ikke ringe Betydning. Det havde et Jordtilliggende af 11300 Tdr. Land, hvoraf 5000 i Kronborg Amt og Resten i Frederiksborg Amt. I alt havde Stutteriet da 4626 Tdr. Land Skov[1].

[1] Jensen l. c. 127.

Heri foregik der nu ved kgl. Resolution af 24. Juni 1799 den Forandring, at Skallerødvang, Pibervang, Gravervang, Fændrikvang, Tumlingevang, Kistrup Kobbel, Ostrup Kobbel, Munkevang, Krogdalsvang, Stenholtvang, Sibberup Kobbel og Holgerskøb skulde afgives til Forstvæsenet. Gamle Grønholt Vang skulde ligeledes afgives, og Deputaterne anvises Græsning i Knurrenborgvang. Boserupvang skulde ligeledes afgaa fra Stutteriet, og en Del deraf beregnes til Vederlag for Saltrup Bønder, hvis Skovlod da kunde overgives til Forstvæsenet. Det halve af Sodemark skulde afgives til Vederlag for Oredrev og Skovstrækninger, der blev tagne fra Esbønderup og Søborg Byer. Dronningens Kohave, der laa i den s. Del af Asminderød Oredrev og anvendtes til Vang for 40—50 Hingste, skulde beholdes til dette Brug. Endelig skulde de til det vilde Stutteri og til Græsning for 102 Stk. af Deputaternes Kvæg udlagte Omraader, Store Dyrehave, Nyvang, Præstevang, Funchevang og den halve Del af Lille Hestehave være forbeholdte Stutteriet indtil videre, ialt 2156 Tdr. Land Skov.

Endvidere blev ved kgl. Resolution af 9. Novb. 1799 ogsaa Gurrevang afgiven til Forstvæsenet[1].

Overdragelsen kom dog i Virkeligheden til at gaa meget langsomt for sig. I 1820 var endnu kun Gravervang, Fændrikvang og Kistrup Kobbel afgivne. Ostrup Kobbel blev først afgiven 1852. Af Sibberup Kobbel blev den saa kaldte nederste Kobbel overtaget 1834 og den øverste 1847. Derimod blev i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede den Del af Store Dyrehave, der ligger V. for Landevejen, afgiven fra Stutteriet og frahegnet det øvrige, som derefter længe tjente til Ophold for det vilde Stod fra Hesselø.

Med Hensyn til flere Forhold i hin Tid (1793 og følgende Aar) har *J. J. Paludan* givet en livlig Skildring[2]. Han fortæller, at

[1] Sarauw, Frederiksborg Amt, Kbh. 1831, 31 f., 38. Det vilde Stod, der nævnes i Store Dyrehave, havde fra 1783 til 94 været paa Hesseløen, kom saa til Dyrehaven, afskaffedes 1827 (Prosch l. c. 30). [2] I Indbydelsesskrift til Afgangsprøven og Aarsprøven i Frederiksborg lærde Skole 1874.

han havde megen Respekt for Tyrene i Stenholtvang, da de ofte anfaldt Folk, og at han en Gang var nær ved at blive opædt af Svin, som gik i Skovene og aad Olden. Til at slaa Hø og sætte det i Stak til Stutteriets 700 Heste og Deputaterne var der over 5000 Mennesker i Arbejde, hvoraf mange kom langvejs fra og var 2 til 3 Uger borte fra deres Hjem. Om Aftenen var der dog ofte Lystighed og Dans.

Hvad *Driften af Skovene* angaar, da var den af v. Langen paatænkte, regelmæssige Orden fuldstændig forladt. Man arbejdede rundt om i Skovene, hvor man syntes, at det behøvedes, men om nogen Inddeling var der ikke længer Tale[1], undtagen for saa vidt, at der i hver Skov skulde bestemmes et vist Areal til høj Bøgeskovs Opelskning. I Aarene 1804 til 1820 plantedes i de her omhandlede Skove meget Naaletræ; men endnu 1786 nævnes, at Grene og Kvas huggedes af Træerne til Vildtet.

I en Beskrivelse af Gribskov fra 1792 udtales, at der i den fandtes store Strækninger, paa hvilken der kun hist og her stod en enkelt Bøg eller Birk eller Bøgepurrer. Tørvemoser vekslede med aabne Sletter, og disse igen med Søer og Moser. Nogle Strækninger besad dog gode Bøge, men disse vekslede med ringere. Stutterivangene skildres som i det hele taget temmelig aabne.

Et betydeligt Fremskridt gjordes dog ved *Udskiftningen*. En Begyndelse hertil skete ved kongelig Resolution af 27. April 1781, der bestemte, at Skovene i Kronborg og Frederiksborg Amter skulde udskiftes af Fællesskabet. Kongen forbeholdt sig alle Træer af en vis Størrelse, og de bedst bevoksede Oredrevsstrækninger skulde frasepareres. Bønderne skulde have fri Raadighed over Underskoven paa deres Jorder.

I 1786 blev det tilsvarende bestemt, at de Strækninger i Stutterivangene, som var bevoksede med tyk Skov, skulde afsondres fra Vangene, og kun de, som havde en tyndere Bevoksning, forblive under Stutteriet.

Endelig skete en Fuldstændiggørelse ved *Forordningen af 27.*

[1] Lütken l. c. 267.

September 1805, med hvilken ogsaa de omboendes Ret til *Græsning i Skovene ophørte.*

1777 omtales, at *Jagten* var bleven forlagt (formentlig fra Nyrup) til Fredensborg, hvor der da ogsaa var opstaldet Hunde.

Ved Resolution af 20 Juli 1792 blev Søndagsvangen og Blegmarken bestemte til Bebyggelse, og her opstod saa *Nyhusene*[1], og ved en i 1799 befalet Deling af Stutterijorderne blev en ny Ladebygning nødvendig, og denne blev da det nuværende *Favrholm,* der er opført 1804 til 1806[2].

I *Frederik VI.'s* første Tid hindrede Krigen 1807 til 14 Tilførsel af *Træ* fra Udlandet. Særlig de nordsjællandske Skove maatte da yde Erstatning. Man huggede især Træer paa Bønderjorderne, hvor de endnu var blevne staaende efter Udskifteringen. I 1808 blev der saaledes afgivet 20—30,000 Favne fra Bøndermarkerne og meget Trækul. Bønderne klagede dog over Afsætningsforholdene, indtil Esromkanal var bleven gravet 1803 til 1805, da Brændet kunde føres søværts til Hovedstaden.

I ca. 1833 foregik en betydelig Reduktion af *Stutteriets* Heste, som endnu 1824 var til Stede i et Antal af 700, og i Forbindelse hermed bestemtes allerede 1828, at Nyvang straks skulde afgives til Forstvæsenet, Præstevang 1833, Funchevang 1839 og Store Dyrehave 1847[3].

I Virkeligheden synes det at være blevet til, at Nyvang og Præstevang blev afgivne 1832 og Store Dyrehave allerede 1837.

Ca. 1816 blev en stor Del af de gamle *Veje* omlagte og nye anlagte.

Man vedblev at bortsælge det *Vildt,* som var kommet ind i Indhegninger. Efter 1830 blev der saaledes aarlig skudt 30 til 50 Stykker Raavildt dèr.

[1] Nyhusene blev byggede langs Løngangsvejen og Vejen derfra mod Vest som nu kaldes Grønnegade, Wiwel l. c. Nr. 3. [2] Wiwel l. c. Nr. 2. [3] Sarauw l. c. 27.

1824 gjorde en *Storm* megen Skade, især paa Rødgranerne, i flere Skove ved Frederiksborg.

I *Christian VIII.'s* Tid blev ved Rentekammerets Resolution af 19. Juni 1841 nedsat en *Forstrevisionskommission* og senere en *Reguleringskommission*, ved hvilke det fastsattes, at Driftsplaner skulde udarbejdes for hver 20 Aar.

Ved kgl. Resolution af 12. Jan. 1839 var det blevet bestemt, at Stutteriet fremtidig kun skulde være et Stamstutteri for Fuldblod og tilsvarende udgik en Resolution 29. Oktb. 1840.

Som Følge af denne Reduktion blev i 1839 til 40 den 3. Hovedgaard *Trollesminde* udlagt og opbygget, og Hillerødsholms Ladegaards Jorder delte i *Hillerødholm Stutterigaard* og *Hillerødholm Avlsgaard.*

Tillige *afløstes* 1840 det *Hoveri,* som indtil da havde paahvilet Bønderne i 20 Sogne i Form af Høhøst til Stutteriet[1].

I øvrigt oplivedes Skovene i denne Konges Tid ved de store Jagter, som han jævnlig afholdt i dem. Allerede som Kronprins holdt han aarlig Jagter med 8 til 14 Dages Varighed i Frederiksborg, Kronborg, Jægerspris og Odsherreds Distrikter, efter Omstændighederne enten med Klappere eller med Hunde. Meuten bestod af Støvere, opstaldede paa Jægersborg, og den førtes af en Pikør til Hest med 2 undergivne. 1840 holdtes saaledes Jagt ved Frederiksborg fra 5. til 8. Novb. og fra 12. til 14. 1841 begyndte Jagterne ved Frederiksborg den 23. Novb. og varede med enkelte Dages Afbrydelse til 8. Decb. Udbyttet var 132 Ræve, 66 Harer og 228 Stk. Raavildt, 1842 var Jagten i Gadesletterne og Resultatet 1 Spidshjort, 12 Ræve, 11 Harer og 40 Stk Raavildt[2].

Ved kgl. Resolution af 30. Decb. 1843 bestemtes, at *Frederiksborg Indelukke,* ligesom Jægersborg Dyrehave, skulde behandles

[1] Christensen, Agrarhistoriske Studier, II., Kbh. 1891, 79, 81. [2] Bodenhof, Hofliv, Kbh. 1913, 14, 147, 159, 170.

som Lystskov, og følgelig, at der med Hensyn til Hugst og Plantning skulde tages mere Hensyn til det skønne end til forstmæssig Behandling.

Under *Frederik VII.* lagdes ved Lov af 25. Febr. 1851 Grunden til den nuværende forstlige Inddeling af Skovene.

Ved Lov af 28. Marts 1855 blev Præstevang henlagt til det ved kgl. Resolution af 2. Sept. 1851 oprettede Parkanlæg ved Frederiksborg Slot, men ved Resolution af 17. Decb. 1868 blev den atter undergivet Forstvæsenet, medens de øvrige Dele af Parkanlægget, nemlig Lille Dyrehave, Indelukket og den kinesiske Plantage[1] kom ind under Frederiksborg Slots Landskabsgartneri.

1863 blev den ovennævnte Reguleringskommission hævet og afløst af en Revisionskommission, ved hvilken Driftsplanerne bestemtes til at være 10-aarige.

Kongens Ophold paa Frederiksborg Slot bevirkede, at han ofte færdedes i Skovene og paa Esromsø. Om Sommeren foretog han ofte Køreture rundt om i Skovene. Man drak Te ude, og en Vogn med Feltstole og Borde fulgte med de kongelige Vogne. Kongen var derhos en saa ivrig Fisker, at han en Gang tilbragte 4 Dage i Rad paa Søen for at fiske. For Garderne var det en stor Glæde at blive udkommanderede til Klapning, naar han holdt Jagt. Ikke sjældent holdtes der glade Sammenkomster. Der fortælles saaledes om en Middag paa en ved Badstuen liggende Ø, hvor det gik meget varmt til[2]. I en af Præstevangens Søer ligger Fantasiens Ø med et Hus, hvis indvendige Vægge var eller er beklædte med Østersskaller, og som var et Yndlingssted for Kongen og Grevinde Danner[3].

[1] Saaledes kaldtes den Del af Slotshaven, hvor nu Slotspavillonen ligger. Der fandtes paa den n. v. Side af Hesteskodammen et kinesisk Lysthus. [2] Generalmajor C. F. v. Holtens Erindringer, Kbh. 1899 158, 217 f., 221. [3] Hillerød og Omegns Turistforening, Vejleder for Hillerød og Omegn, Hillerød 1909, 27.

Da *Øvelsesopmaalingerne* for den polytekniske Anstalts Elever begyndte 1859—60, foretog en Del af dem i hint Aar Opmaalinger i Tisvilde, medens de Forststuderende maalte i Jægersborg Dyrehave, hvor Opmaalingerne fortsattes for alle de følgende Aar.

I *Christian IX.'s* Regeringstid bestemtes 1869, at Dammene i og ved Indelukket, Lille Dyrehave og den kinesiske Plantage skulde henhøre under Landskabsgartneriet, medens den store Slotssø, Teglgaardsø og Dammene i Præstevangen skulde forblive under Indenrigsministeriet. 1870—71 kom dog ogsaa den store Slotssø ind under Landskabsgartneriet.

Ved Lov af 27. Marts 1871 ophævedes *Stutteriet* som Statsanstalt. Det havde indtil da haft Græsning i Lille Hestehave. Stutteriet blev fortsat privat af Bankdirektør *Tietgen*, der havde købt Hillerødsholm, og han lejede da Græsning paa 10 Aar. Kontrakten herom opsagdes 1883, da Tietgen solgte Hillerødsholm. Fra 1896 har derpaa Forpagteren af Favrholm, Langermann, overtaget Græsningen i Lille Hestehave.

1877 nedsattes en Kommission til Afgivelse af Forslag til *Statsskovenes Omregulering*. Dens Plan approberedes 1882, og det bestemtes derpaa 1905, at Hugnings- og Kulturplanerne skulde udarbejdes for en Periode af 15 Aar.

Ved Lov af 29. Marts 1904 blev Regeringen bemyndiget til at nedlægge Embedet som Skovrider for 3. Kronborg Distrikt ved indtrædende Tjenesteledighed, og som Følge heraf deltes Distriktet 1907 mellem daværende 4. Kronborg og 1. Frederiksborg Distrikt.

Som Ordningen nu er, er de nordsjællandske Skove delte i følgende Distrikter: Kronborg, Gurre, Nødebo, Esrom, Maarum, Tisvilde-Frederiksværk, 1. Frederiksborg, 2. Frederiksborg og Hørsholm [1].

I hvert Distrikt er der 1 Skovrider, men færre Skovfogder end gammel Tid, nemlig nu 3 til 5 i hvert Distrikt.

Angaaende Skovene i deres nuværende *Tilstand*, maa her den

[1] De enkelte Skove i hvert Distrikt findes angivne i Hof- og Statskalenderen.

Indskrænkning foretages, at nærmest kun Gribskov og Store Dyrehave omtales.

Sjællands nordøstre *Hovedvandskel* gaar forbi Lynge og Lillerød til Store Dyrehave, hvor Jordsmonnet begynder at antage de mere vekslende Former, der bidrager saa meget til at give Nordsjælland sin ejendommelige Skønhed. De højeste Punkter i Store Dyrehave er Tobakke, S. V for Stjernen, 83 m, og Trebakke, S. for samme, 82 m. Vandskellet fortsætter sig derpaa over Skansebakke 80 m, gennem Karlebo Oredrev og Grønholtvang forbi Fredensborg og Langerød, gennem Nyrup Hegn og Helsingørs Oredrev til Kronborg Pynt.

Et *Bivandskel*, der indeholder Skillelinien mellem de Vande, der søger til Kattegat, og dem, der søger til Issefjord, gaar ud fra Skansebakken mod N. N. V. og ind i Gribskov, hvor det danner et i det hele taget temmelig bakket Jordsmon med adskillige ret fremtrædende Højder, dels paa selve Vandskellet og dels paa Udløbere fra dette, saaledes Multebjærg, ca. 1900 m V. t. S. for Ostrup Skovridergaard, med 2 Toppe 83 og 86 m, Glarborg Bakke, 1650 m V. for Skovridergaarden, 66 m, Grævlingebakke, 550 m V. t. S. for Glarborg Bakke, 63 m, Fruebjærg, 800 m N. for Indgangen til Skoven fra Gadevangshus, 65 m. Tæt N. for Grævlingbakke findes i Jordsmonnet en mærkelig Sænkning af Form som en Jordfaldstragt, Hertugdalen. Meget bakkede Partier findes derhos i Tinghus Plantage, men Bakkernes Højde er dog her kun 48 til 56 m. Fra Skoven fortsætter Vandskellet sig forbi Maarum, Sletelte, Helsinge, Aagerup til henimod Kysten, derfra mod V. gennem Tisvilde Hegn og det lave Melby Oredrev ud paa Halsnæs.

Overalt i Skovene findes mange Sten i Jordsmonnet.

Naar man færdes i dem, fremtræder de med et Præg, der er meget forskelligt fra det, som de fleste sjællandske Skove og navnlig Jægersborg Dyrehave besidder. Næsten overalt findes nu en tæt Bevoksning. En stor aaben Plads findes nu kun ved Ostrup; men paa ret betydelige Arealer væltedes mange

Træer ved den vældige Julestorm 25. og 26. December 1902. Ogsaa 1864 blæste mange Træer om i Gribskov. Træernes Grene naar ofte helt ned til Jorden. Store Strækninger, især bevoksede med Bøg, veksler med andre, hvor Naaletræerne, især Rødgraner, er de fremherskende. Navnlig paa de sidste gribes Vandreren af en Følelse af Ensomhed, thi det er kun faa, som til dagligdags færdes i Skoven, og om denne Følelse end kan være tiltalende for enkelte, virker den dog ogsaa let nedtrykkende. Hist og her findes dog Pletter, hvor Skoven har en Skønhed som faa andre, saaledes navnlig i Nødebo Holt og paa adskillige Punkter ved Esromsø. Ret hyppigt er Jordbunden ikke bevokset med Græs, men med Lyng og Bøller, saa at Skoven ogsaa derved faar et særegent, fremmedartet Præg. Dertil bidrager ogsaa de talrige, store Myretuer, hvor alt i Marts paa solrige Dage Myrerne kan ses bedækkende hele den solbeskinnede Plads paa hver Tue.

Er man heldig, kan man ogsaa faa noget Vildt at se. I Gribskov findes endnu en Del Daavildt, foruden Raavildt, Harer og Ræve. I Store Dyrehave og dèr omkring findes intet Daavildt, kun de sidstnævnte. Af Kronvildt findes nu intet mere; det sidste Kronvildt blev skudt 1847 eller 1849.

Ret malerisk beliggende er de talrige Huse ved Esromsø, der hidrører fra Stutteriets Tid, Graverhus, Fænrikshus, Tumlingehus og Munkevangshus, ligeledes Skovridergaarden Skovfryd, der ligger i Skovens Sydspids N. for Nødebo, og synes at have indtaget det foran (S. 48) nævnte Pipehus' Plads, og maaske fremfor alle de andre Kongens Pavillon i Fænrikvang, opført af Frederik VII. og nu vedligeholdt af Civillisten.

I ældre Tid udøvede ogsaa Sølyst, der ligger ved Esromkanalens Udmunding i Esromsø, stor Tiltrækning paa Omegnens Beboere. Stedet blev solgt 1874.

Som mærkelige Punkter i Skoven kan desuden nævnes i Gribskov Pavillonen ved Store Gribsø, og den til Minde om Søren Kierkegaard i Maj 1913 rejste Sten i Syvstjernen, V. til S. for

Skovfryd, og et Mindesmærke for Landsbyen Truestrup, 1500 m Ø. for Kagerup Station, rejst 1912, i Store Dyrehave den alt foran (S. 47 Anm. 1) nævnte i Midten af Stjernen liggende, udtakkede Sten, paa hvilken der findes et nu udslidt kongeligt Navnechiffer, i Lille Dyrehave foruden Badstuen Kongens Kilde, i Præstevangen foruden det foran omtalte Hus paa Fantasiens Ø det aabne Lysthus Troldhatten med smuk Udsigt over Teglgaardsø, i Slotshaven Pavillonen og den til Ære for Greve C. C. Reventlov i 1888 oprejste Støtte.

Af store og smukke Træer findes flere. Som saadanne kan fremhæves i Gribskov med tilliggende Rostgaards Bøge i Esrom Lund, Lærketræer i Tinghus Plantage, 2 store Bøge udfor Skovfryd og en malerisk Birk i sammes Have, de store Bøge tæt ved Pælehus[1], af hvilke den største er 27 m høj, medens dens Stamme maaler 123 ctm. i Diameter, 2 smukke Bøge ved Gribsøs n. v. Hjørne, de gamle Bøgetræer paa Fruebjærg, en Bøg overfor Porthus og 3 smukke Fyrretræer sammesteds. I de nærliggende Dele af Skoven findes ogsaa nogle meget smukke Rødgraner og Ege. I Store Dyrehave med tilliggende kan særlig nævnes en Bøg i Funchevang, oprindelig med 4 Stammer, nu kun 2. I Præstevang er der flere interessante Bøge, af hvilke den største er 26 m høj og har en Stamme med 133 ctm. i Diameter. Samlede om en aaben Plads i Skoven findes 3 Ege, af hvilke den største, der deler sig i 2 Stammer, er 30 m høj og har 141 ctm. i Diameter.

Endnu udredes der ret betydelige Deputater af Brænde fra Skovene. Fra 1. Frederiksborg Distrikt leveres saaledes til mange Skoler i Omegnen (5 Favne til hver), til de fattige i Hillerød (6 Favne), til Lægen ved Hillerød Hospital, Amtsforvalteren, Raadhusets Tingstue i Hillerød, Strømølle og Strølillemølle. Distriktet havde desuden Forpligtelse at levere for Betaling Elletræ til Donse Krudtværk.

[1] Pælehus ligger i Udkanten af Skoven, 600 m V. t. S. for Nødebo.

Det er en Selvfølge, at en saa skovfuld Egn som den her omhandlede maa være rig paa Sagn. En Del af saadanne er alt offentliggjorte[1]; men adskillige er kun kendte i en mindre Kreds. Der ligger saaledes ved den Sti, der fra Bagsiden af Egelunds Have fører til Stenholtmølle, tæt ved en afdød Skovriders Grav en vældig Sten med et Aftryk ligesom af en Haand, og om denne Sten siges, at en Trold med den vilde knuse Nødebo Kirke, men tabte den dèr paa Stedet. Ved Landevejen fra Frederiksborg til Fredensborg paa den n. Side omtrent 500 m, inden man kommer til Egelund, findes en Gruppe Bøge, Jomfrubøgene, om hvilken der er et Sagn om en Ring, som er tabt dèr; men dette Sagn er nu saa udvisket, at næppe nogen ved rigtig Besked med det.

[1] Saaledes i Thiele, Danske Folkesagn, I. og II., Kbh. 1819 og 1823, i H. P. Holst, Nordsjællandske Sagn og Fortællinger, Kbh. 1856, G. R., St. Helenes Kilde i Folkekalender for Danmark 1855.

Knardrup Klosters Historie

Ved Pastor **Villads Christensen.**

GAARDEN Knardrupgaard i Ganløse Sogn frembyder i sin nuværende Tilstand ikke noget særlig mindeværdigt at bemærke, og dog er der faa Steder paa Landet, til hvilket der er knyttet saa mange historiske Minder som til den. Gennem flere Hundredaar har Stedet paa forskellig Maade været Midtpunktet for hele den omliggende Egn. — For 800 Aar siden laa der paa den samme Plads en Borg, hvor en af de mest fremragende Slægter i Landet havde sit Hjem, nemlig *Sunerne*, den ene Gren af Skjalm Hvides navnkundige Æt. —

200 Aar senere laa Borgen der vel endnu og sagtens i anseligere Skikkelse, men Suneslægten var forsvunden, fordreven fra sin Hjemstavn som Kongemordere, og deres Ejendom var indraget under Kronen som *Kongsgaard.* —

En Menneskealder senere var Borgen bleven et *Kloster* for Ciserciensermunke, og som saadan stod den indtil Reformationens Indførelse.

Igen var der gaaet 200 Aar; da var Munkene borte, og den store Gaard beboedes kun af Præsten i Ganløse, medens Ejerne, Professorerne ved *Københavns Universitet,* kun af og til indfandt sig paa Besøg. —

En lille Menneskealder senere var Gaard og Gods igen *under Kronen,* lagt ind under det nye prægtige Slot, der var ved at

rejse sig i Nærheden, Frederiksborg, og nu faldt Bygningerne og med dem Knardrups historiske Dage. —

Det er da en ret omvekslende Skæbne Knardrupgaard har oplevet, fra Adelsborg til Kongsgaard, fra Kongsgaard til Kloster, fra Kloster til Universitetsgaard, indtil det hele gik op i Frederiksborg. Jeg har nu i Sinde i det følgende, saa godt det lader sig gøre, at tegne et Billede af Knardrup i de skiftende Tider, saaledes at jeg navnlig vil gøre udførligere Rede for Klostertiden, medens det øvrige kun skal tjene som Indledning og Afslutning. Vi kommer til at beskæftige os med Tidsrummet 1150 til 1561.

Adelsborgen Knarretorp.

I det 12. Aarhundrede laa der i Knardrup en Borg, som kaldtes Knarretorp. Navnets Betydning synes at være saadan noget som Skibsted, idet Knarre skal komme af Ordet Knor ɔ: Skib. Selve Navnet tyder da hen paa Beliggenhed ved Vandet, saaledes at der var Sejlads til Stedet. Dette bekræftes ogsaa ved nærmere Betragtning af den Dalstrækning, der gaar fra Knardrup vestpaa og munder ud i Roskilde Fjord med Værebroaa. Herigennem har Sejladsen til Knardrup foregaaet i den tidlige Middelalder. Borgen selv har da ligget paa en Ø, og Forbindelsen med Landet omkring har fundet Sted over en Vindebro. Paa saadanne af Naturen beskyttede Steder var det, at Kongerne og Adelen i Middelalderen og langt ind i den nyere Tid byggede deres Borge. Vi maa nu ikke tænke os, at Knardrup i den første Tid har været nogen anselig Herregaard med høje Bygninger og Taarne, tværtimod har der sikkert kun været faa og smaa Bygninger paa det gamle Knardrup. Men i Tidens Løb har der her som andetsteds Tid efter anden rejst sig anseligere Bygninger. —

Var Borgen selv saaledes ikke oprindelig nogen Pragtbygning, saa var til Gengæld den Slægt, der beboede den, desto navnkundigere. Den første Ejer, vi kender, er Skjalm Hvides Søn *Ebbe Skjalmsen,* som døde 1150. Han var altsaa Broder til

Asker Ryg, Absalons og Esbern Snares Fader. — Ebbe Skjalmsens Søn og Arvtager var *Sune Ebbesen*, Valdemar den Stores og Knud den Sjettes trofaste Ven. Side om Side med Absalon og Kongen arbejdede han af al sin Evne for Danmarks Opkomst, hvad enten det saa gjaldt Kampen mod Venderne, Uafhængigheden af Tyskland eller Kirkens Fremme. Selv var han personlig en from Mand; den smukke Rundkirke i Bjernede vidner endnu om hans kirkelige Interesse, og Sorø Kloster kappedes han med sin Fætter Absalon om at gøre stort og mægtigt, saa dets Kirke kunde være et værdigt Mausoleum for Slægten. I Kirkens Kor stedtes han til Hvile efter sin Død 1186. — Med sin Hustru Cecilia havde han 7 Sønner og Datteren Margrethe. Datteren blev Bedstemoder til den bekendte stridige Ærkebisp Jakob Erlandsen. Af Sønnerne blev de fleste drabelige Krigsmænd, saaledes Ebbe Sunesen, som arvede Knardrup. De to af dem Peder og Andreas Sunesen blev Kirkens Mænd, den første som Biskop af Roskilde, den sidste som Kongens Kansler og senere efter Absalons Død som Ærkebiskop i Lund. — Det var bevægede Tider for hele Danmark, dengang da den store Børneflok voksede op paa Knardrup, og de blev tidlig fortrolige med de store Forventninger, der fra alle Sider knyttedes til dem, og fra smaa af lærte de Landets højeste verdslige og gejstlige Mænd at kende. Baade Kongen og Absalon indfandt sig sikkert ofte paa Knardrup for at drøfte vanskelige Tider, og Abbed Vilhelm af Æbelholt, Munkevæsenets energiske Talsmand, var Hjemmets fortrolige Ven, hvem det formentlig skyldtes, at Andreas Sunesen fik den skolastiske Uddannelse i Paris. Vi ser da, at alt det bedste, af hvad der rørte sig i Tiden, fandt Tilhold paa Knardrup. —

Ebbe Sunesen vedligeholdt de stolte Traditioner fra Faderens Tid. Et Vidnesbyrd om Slægtens Anseelse er det, at en af Ebbe Sunesens Døtre, Benedikte, blev gift med Kong Sverker af Sverrig. Da han var bleven fordreven fra sit Land, paatog Ebbe og hans Brødre, deriblandt ogsaa Biskoppen og Ærkebiskoppen, sig at føre ham tilbage for at genindsætte ham paa Tronen. Efter at

have samlet en Hær af Jyder og Sjællændere drog de op i Sverrig. Men ved Lena i Vestergøtland mødte en stor svensk Hær dem, og her led de danske et frygteligt Nederlag, der skal kun være kommen 55 af hele Hæren tilbage til Danmark, deriblandt de to gejstlige Brødre, medens to af de andre Brødre, Ebbe og Lars, faldt. Det var det bedrøvelige *Slag ved Lena 1208*, der tilføjede Slægten et uopretteligt Tab. Om denne Begivenhed er der digtet en Folkevise, hvori det bl. a. hedder:

. . . . Imellem de Bjærge og dybe Dale
Der gjalder baade Ugle og Ravn,
der græder saamangen smuk Fæstemø,
haver mist sin Fæstemand.

De Fruer, de stander i Højenloft,
de venter, deres Herre skal komme.
— Hestene de kom blodige hjem,
og Sadlene de var tomme.
Thi føre de Riddere deres Skjolde, der græder saamangen[1].

Imellem disse Fruer, der forgæves spejdede ud fra Højenloft, var ogsaa Fru Arina paa Knardrup. Baade Ebbe og hans Broder begravedes i Sorø Kirke.

Knardrup gik derpaa over til Sønnen *Peder* Ebbesen, der døde 1256 og efterlod sig 2 Sønner Torben og Peder, som er de sidste, vi kender af Sunerne paa Knardrup. I deres Tid blev hele Herligheden inddraget under Kronen, og dermed var Sunernes Tid forbi paa Knardrup[2].

Knarretorp Kongsgaard

efter Kong Erik Klippings Mord 1286 til ca. 1325.

Aarsagen til Knarretorps Inddragelse under Kronen maa søges i Mordet paa Kong Erik Klipping 1286. Under Kristoffer den

[1] Peder Syv, Folkeviser S. 193—97. [2] Om Sunerne se nærmere: biografisk Leksikon, Scriptores rerum Danicarum og mangfoldige andre Kilder.

Første var den store Strid mellem Gejstligheden og Kongemagten begyndt. Hovedmanden paa Gejstlighedens Side var Ærkebispen Jakob Erlandsen, der paa Mødrene Side var en Suner, idet han var en Dattersøn af Andreas Sunesens Søster Margrethe. Som Følge af dette Slægtskab stod de daværende Besiddere af Knarretorp, der var Ærkebispens Næstsøskendebørn, afgjort paa dennes Side mod Kongen. Striden sluttede nok 1274 ved Ærkebispens Død, men Fjendtlighederne medførte ikke desto mindre Kong Eriks Drab i Finderup 12 Aar senere. Imellem de i den Anledning domfældte og landsforviste Kongemordere var ogsaa de sidste Suner paa Knarretorp, selvom Navnene ikke direkte nævnes. Da Godset senere omdannes til Kloster, siges det nemlig udtrykkeligt, at det var taget fra Kongemordere[1]. Saaledes kom altsaa Knarretorp i den unge Kong Erik Menveds Besiddelse. —

Uheldigvis er der ikke bevaret nogensomhelst Efterretning om Gaardens Skæbne i denne Tid, end ikke om hvem der har haft Godset i Forlening, vi ved kun, at Kongen maa have benyttet den som Kongsgaard paa sine Rejser i Egnen. Saaledes opholdt Kong Erik sig her 1. August 1308, da han udstedte et Gavebrev til Æbelholt Kloster. Det er alt, hvad vi ved. Kristoffer den Anden overtog som Konge Herligheden efter sin Broder 1319 og havde den, indtil han afhændede Gaard og Gods til kirkeligt Brug.

Knarretorp Kloster c. 1325—1536.

I. Klostrets Stiftelse.

Det var Kong Kristoffer den Anden, der fandt paa at omdanne Knarretorp Kongsgaard til et Kloster, omtrent Aar 1325.

Kong Kristoffer var nu ellers ikke nogen særlig Ynder hverken af Kirke- eller Klostervæsen, det er saaledes en bekendt Sag, at han udsugede Tvilum Kloster i Jylland i den Grad med sine

[1] Henrik Smiths danske Aarbog i H. F. Rørdam Monumenta Historiæ Danicæ. I. S. 590 cfr. Lyscander: Genealog. Reg. Dan, p. 238 og Pontoppidans Atlas og Kirkehistorie . . .

Heste og Hunde, at de arme Munke ikke kunde holde deres Regel[1]. Alligevel er det ikke saa vanskeligt at forstaa, hvordan Kristoffer kunde komme i Tanke om at optræde som Klosterstifter.

Allerførst stod nu hans Kongedømme i Aarene omkring 1325 paa overordentlig svage Fødder, det kunde derfor i høj Grad tiltrænges, om han kunde sikre sig Kirkens Gunst ved Hjælp af Knarretorp, som i Forvejen var en højst usikker Besiddelse, hvad der snart skulde vise sig. Og saa var det jo ogsaa efter middelalderlig Tankegang en særlig god Gærning at stifte et Kloster, det kunde aftvætte en god Del Synder, og det kunde nok behøves for Kong Kristoffers Vedkommende. Det er sikkert meget træffende i saa Henseende, hvad der staar i et langt senere Pavebrev angaaende Klostret, at „Kristoffer har grundet Klostret i Ønsket om ved en heldig *Handel* at forvandle jordiske Godser til himmelske og timelige til evige, til hans egen Sjæls Frelse og Gudstjenestens Forøgelse." — Døden havde ogsaa i disse Aar gjort en større Høst i hans Familie; i Løbet af kort Tid var alle hans tre Døtre døde bort for ham, den ene havde han endda faaet gift med ingen ringere end en Søn af Kejser Ludvig. Nøden og Døden kunde nok gøre selv en ugudelig Konge from. Og endelig ikke mindst dette: hvilken Glans vil det ikke kaste over hans Navn at stifte et Kloster; det vilde kalde Mindet frem om hans Tipoldefader, Valdemar den Store, der til Tak for sin Redning fra Blodnatten i Roskilde havde stiftet Vitskøl Kloster, hvis han oprettede et Kloster af den samme Orden af den Gaard, der gemte saamange Minder om Valdemartidens store Dage. Knarretorp maatte blive Kloster.

Saaledes fik Sjælland et Kloster mere, og alle fromme Klostermænd, der sad og holdt Rede paa Tiden i deres Aarbøger, fik travlt med at notere dette, for at Eftertiden kunde se, at selv Kristoffer gjorde Bod for sine Synder, det var en Sejr, som ikke maatte glemmes. — Hvornaar denne for Knardrup vigtige Be-

[1] Suhm Historie af Danmark 12 Tome S. 119.

givenhed er sket, kan ikke nøjagtig opgives, da Aarbøgerne er uenige; de fleste holder paa 1326, nogle paa 1324 og et Par paa 1325. Formodentlig har Kongen udstedt Gavebrev paa Knarretorp 1324 eller 25, men først 1326 har Gaarden været færdig til at tage imod Munkene; der maatte jo foretages adskillige Forandringer med Bygningerne, før de kunde tjene til Klosterbrug. Kirke har det dog sikkert ikke været nødvendigt at bygge, da Kirken maa have været der fra Sunernes Tid. At Knardrup først 1326 blev taget i Brug som Kloster, ved vi fra Sorø Aarbøger, hvori det hedder, at i dette Aar lod Kongen Munke overføre fra Sorø til Knardrup; der maatte de derfor bedst vide Besked om Tiden[1].

Flere Forfattere har ment at maatte fraskrive Kristoffer Æren for denne Stiftelse af Knardrup Kloster og har tillagt hans fromme Dronning Eufemia den, men det antydes ikke med et Ord i de mange Aarbøger, saa vi maa lade ham beholde den.

— Klostret skulde være et Datterkloster af Sorø, Abbed Rydbert dèr skulde sende de første Munke derop. Derfor blev Klostret et Cistercienserkloster, om hvilken Orden vi da maa høre lidt for at kunne faa et Begreb om det Liv, der for Fremtiden skulde føres paa den gamle Borg. — Cistercienserordenen var en fransk Munkeorden, som navnlig havde Ærkebisp Eskild (12. Aarh.) at takke for sin store Udbredelse i Danmark, det første var Herisvad i Skaane, de mest kendte var Esrom, Sorø og Vitskøl. Klosterlivet i Cistercienserklostre udmærkede sig ved sin Strenghed baade i aandelig Henseende med Gudstjenester og Bønner og i timelig med Arbejde, idet Munkene selv maatte arbejde for Føden og dyrke den Jord, der hørte til Klostret. Ogsaa den daglige Levemaade bar Præg af den samme Strenghed, de maatte ikke nyde Kød eller Vin. Det var derfor, de lagde sig saa stærkt efter Dyrkningen af Grøntsager, som de har Æren for at have indført i Landet. Ikke mindre ivrigt tog de fat paa

[1] Scriptores I. 132 og 300 *IV. 556* VI. 224 og 522 og H. F. Rørdam Monumenta Hist. Dan. II. R. I. B. S. 562 og 590 og II. B. S. 121.

Fiskeri, da Fisk udgjorde en stor Del af Maaltiderne, navnlig paa Fastedagene. Ved Knardrup indrettedes saaledes Fiskedamme vist navnlig i Pugesø. —

For at faa alt Arbejdet udført i Have, paa Mark og Sø, optoges der i Klostrene Lægbrødre; disse kom fortrinsvis fra Folkets brede Lag, medens de egentlige Munke gerne stammede fra Adelen eller den bedrestillede Borgerstand. — Munkedragten var en hvidgraa ulden Kappe, der var forsynet med en Hætte til at trække op over Hovedet, foran bares en sort stor Brystkrave; ved Gudstjenesten toges en hvid Messeskjorte udenpaa. — Cistercienserne Munkeløfter var de sædvanlige Klosterløfter om Lydighed, Kyskhed og Fattigdom. — I Spidsen for Klostret stod en Abbed, der til Tegn paa sin Værdighed bar en Hue og en Krumstav ikke meget forskellige fra dem, den katolske Biskop førte. Abbeden valgtes paa Livstid af samtlige Munke eller Brødre, men i Tidens Løb lykkedes det baade Pavestolen og Kongemagten at skaffe sig Indflydelse paa Valget, hvoraf Følgen blev, at Abbeden maatte udrede forskellige Kendelser, naar han havde tiltraadt sit Embede; det var navnlig Pavestolen, der paa den Maade skaffede sig Indtægter. Abbederne fulgte i Rang lige efter Bisperne. Da der til Abbedstillingen hørte baade aandelige og timelige Forretninger, var det nødvendigt, at Abbeden havde forskellige Medhjælpere. I Reglen overlod Abbeden saaledes Bestyrelsen af Klostrets Godser og i det hele taget den verdslige Side af Klosterstyrelsen til en Prior, som ofte kaldes Prokurator eller Økonom, saaledes bl. a. her i Knardrup. — Cistercienserklostrene var de mest ansete Klostre i Landet, hvorfor de ret snart blev meget rige paa Gods. Til Gengæld for Folkets Offervillighed overfor Klostrene, udgik der fra disse megen Velsignelse til Omegnen. Vi ser det bedst af den Maade, hvorpaa Munkene tog sig af de fattige ved hyppige Uddelinger fra Klosterporten af Almisser, og ligeledes af den ofte storstilede Gæstfrihed, der udvistes mod fremmede. Det var ikke for intet gammel Sædvane i Klostrene, at de fremmede skulde modtages, som var det Kristus.

Saalænge et Kloster stod i sin Kraft og havde Folkets Kærlighed og Ærbødighed, gik det altsammen godt, men det endte i Reglen saaledes, at Munkene blev for fine til selv at deltage i det grove Arbejde, som de derfor overlod til Lægbrødrene, medens de selv udelukkende gav sig af med aandelige Sysler og forfaldt til Dovenskab. — Hele denne Udvikling af Klostervæsenet inden for Cistercienserklostrene var forlængst endt, da Knardrup kom til som en Sildeføding blandt Cistercienserne; i det hele taget havde Ordenen afblomstret herhjemme dengang.

Til Underhold for Abbeden, Munkene og de Personer, som skulde bebo Knardrup for der at tjene Gud, som det hedder i et senere Pavebrev, havde Kongen skænket Knardrup tilligemed Møllen og Søerne Kirkesø og Pugesø, tilsammen kaldet Knardrups Vang og Søsum Landsby med Skoven Søsum Lund og yderligere to Søer Østersø og Danesø med alle til Godset hørende Herligheder. I Begyndelsen af Aaret 1326 indledede Klostret sin Virksomhed med 40 Munke, som var komne fra Sorø Kloster.

II. Klostrets Forstyrrelse Mikkelsdag 1326.

Klostret i Knardrup fik imidlertid ikke nogen lang Levetid, end ikke Stiftelsesaaret ud kunde det faa Lov til at staa uantastet. Det samme Uheld, som havde fulgt al Kristoffers Kongegerning, ramte ogsaa hans Fromhedsgerning. Efter at en stor Del af hans Undersaatter havde opsagt ham Huldskab og Troskab (Maj 1326) og kort efter kaaret en ny Konge, kom Ulykken ogsaa over Munkene paa Knardrup. Det var Mikkelsdag, og de holdt just stor Fest til Ære for St. Mikael, da Hertugen af Halland, Hr. Barnum, med et, uden at ænse Stedets Hellighed, brød ind i Klostret og udjog Abbed og Munke med Vold og Magt; de tog skyndsomst Flugten ad Sorø til. Hr. Barnum satte sig derpaa rolig i Besiddelse af Klostrets Herligheder. Han overlevede dog ikke ret længe denne Daad, og Munkene glædede sig allerede til at vende tilbage, men hvem der ikke kom tilbage, det var de

gode Munke. Der var nok, der vilde have Knardrup, nemlig foruden Barnums Enke, der for Resten var en Datter af Væbneren Peder Tygesen til Vedby, Væbneren Ingvar Hjort; i én af Aarbøgerne nævnes ogsaa Knud Porse, den senere Herre til Samsø, han der havde været med til at fange den unge Tronfølger Hertug Erik. Og Søsum Landsby var der ogsaa nogle, der sørgede for ikke kom til at ligge unyttig hen, idet de uden videre tilegnede sig den [1]. Saaledes var da Grundvolden ganske taget bort under Klostret, det eksisterede kun paa Papiret. Kongen kunde det ikke nytte at klage til, da han baade var uden Land og udenlands. — Men derfor gav Munkene ikke fortabt; kunde Stifteren ikke skaffe dem deres Kloster, saa maatte den mægtige Kirke tage Affære; de klagede da deres Nød for Ærkebispen, Karl den Røde, og han forebragte Sagen for Pavestolen; men det tog Tid; først 3 Aar efter, 2. Juni 1329, skikkede Paven Brev, hvorved han indsatte Abbeden i Klostret Cismar i Lybek Stift og Skatmesteren og Kantoren ved Kirken i Lybek til at tage sig af Sagen. Af Brevet lærer vi Munkenes Andragende at kende. Det hedder saaledes deri, at Klostret paa Grund af Kongens Fraværelse var blevet røvet af Hr. Barnum og de andre, til Forhaanelse af den guddommelige Majestæt, til Fordærvelse for dem, der havde gjort det og til Skade og Fortræd for Abbeden og Konventet ɔ: Munkesamlaget. De bønfaldt derfor ydmygeligst Paven om ved et kraftigt Middel at raade Bod paa Skaden, da de selv paa Grund af Røvernes Magt og Tyranni og Kongedømmets Mangel paa Fasthed ikke kunde faa Ret overfor Voldsmændene. Paven overdrog da af faderlig Medlidenhed de tre gejstlige Herrer i Lybek Stift at sørge for, at Klostret kom i de rette Hænder, hvis det forholdt sig rigtig med Sagens Sammenhæng. Røverne skulde ved Bandsættelse tvinges til at yde Abbeden og Klostret fuld Erstatning for, hvad Uret, Tab og Udgift de havde haft ved Røveriet, om fornødent gjordes ogsaa ved Tilkaldelse af den verdslige Arms Hjælp.

[1] Ny kirkehist. Saml. IV. 199 f.

Saavidt Pavebrevet. Om det imidlertid har faaet nogen Betydning er mindre vis; Lybek laa et godt Stykke borte, de høje gejstlige Herrer har nok vogtet sig for at komme til Danmark i de sidste Aar af Kristoffers Kongetid, da der var Opløsning i alle Forhold; og da han var død, og Grev Gert og Johan raadede for Landet, da saa det ikke bedre ud for Munkene, hvad kunde en Bandstraale udrette under saadanne Forhold? Klosterrøverne fik Lov til at beholde deres Bytte. Vi kan bedst se det af, at 13 Aar senere nævnes Abbeden og en Munk fra Knardrup i Sorø, og at der berettes i Sorø Aarbøger, at der derfra i Aaret 1343 anden Gang sendtes et Konvent ɔ: en Samling Munke til Knardrup, da var det altsaa først, at Munkene fik deres Kloster igen, saa at Klostret i Aarene 1326 til 1343 var opløst[1]. — Hvem kan nu have været den nye Stifter af Knardrup Kloster? Sandsynligheden taler for, at det er Valdemar Atterdag, der af Ærbødighed for sin Faders Minde har bragt det paa Benene igen, saa at Munkene efter 17 Aars Udlændighed igen vendte tilbage til Kongsgaarden.

III. Klostrets Stilling udadtil fra 1343 til 1536.

Den gamle Borg Knarretorp blev altsaa virkelig et Kloster og stod som saadant knap 200 Aar, indtil Reformationen gjorde det af med dette og de andre 150 Klostre i Danmark. Klostrets officielle Navn blev imidlertid ikke Knarretorp, men *„conventus regalis curiæ“* eller *„Kongsgaardens Kloster“*, hvilket Navn findes i Abbedens Segl, i Pavebrevene og andre Steder. Som nærmere Bestemmelse dertil føjedes undertiden: „i Knardrup“, men ingenlunde altid. Vi har en anden tilsvarende Betegnelse for et andet Kloster, nemlig Ryd i Sønderjylland, det kaldtes conventus regalis ruris. — Ved Navnet Kongsgaardens Kloster eller Klostret Kongsgaarden var der da sørget for, at den kongelige Oprindelse ikke blev glemt, selvom ogsaa Munkene fik

[1] Repetorium I. S. 300—01. S. R. D. V. 458.

Bryderier nok af at have en Konge til Klostrets Stifter. — I danske Dokumenter kaldes Klostret gerne blot *Knardrup Kloster*, kun én Gang træffer vi Navnet *Marieklostret i Knardrup*. Saaledes kaldes Klostret, fordi det var indviet og helliget Jomfru Maria og i sit Segl, hvoraf der er bevaret et Aftryk, havde et Billede af Jomfru Maria med Jesusbarnet paa Skødet omgivet af Solen og Maanen.

Fordi Munkene havde faaet deres Kloster tilbage, blev det dog ikke nogen rolig Tilværelse, Klostret kom til at føre. 1403 saa saaledes Abbeden og Konventet sig nødsaget til at udvirke et Pavebrev til Bispen i Roskilde angaaende Klostrets retslige Forhold. Det hedder deri, at Klostret var oprettet af Kong Kristoffer, saaledes som det udtrykkeligt fremgik af Kongens aabne Brev, der var forsynet med Kongens Segl. Men fordi Abbeden og Konventet ikke var sikre paa, at alle de retslige Formaliteter var iagttagne i den Anledning, hvilket kunde faa til Følge, at de fik adskillige Bryderier at slaas med i Fremtiden, saa havde de bønfaldt Pavestolen om Bekræftelse af Klostrets Fundation og det omtalte aabne Brev. — Pavestolen svarede, at den ikke kunde have noget dermed at skaffe, men paalagde Roskildebispen først omhyggeligt ved pavelig Magt og Myndighed at undersøge Forholdene; og hvis han fandt, at det forholdt sig rigtigt, maatte han paa Pavestolens Vegne stadfæste baade Klosterfundationen og Dokumentet[1]. Vi faar deraf det Indtryk, at det ikke har forholdt sig helt rigtigt med Klostrets Stiftelse, saa at det næsten har været en Tilfældighed, at der virkelig blev et Kloster deraf, Stiftelsesdokumentet er ikke blevet taget gyldigt, hvorfor Munkene ønskede Pavens Bekræftelse. Om Roskildebispens Undersøgelse høres ellers ikke noget nærmere, men da Klostret blev bestaaende, maa den være falden ud til Munkenes Fordel.

Nogle Aar senere er det galt med Kong Erik af Pommerns Indblanding i Abbedvalget og hans Mænds Chikanerier overfor Abbed Markvard Lydersen, hvad der 1429 førte til, at Abbeden

[1] Acta pontific. Dan. II. Nr. 1039.

nedlagde sit Embede, saa heller ikke da har Klostret faaet Lov til at leve under fredelige Forhold.

Overhovedet kom Klostret i Knardrup udadtil kun til at spille en ringe Rolle. Et Vidnesbyrd om, at Klostret dog heller ikke har været helt overset paa Grund af sin Lidenhed, findes der dog, idet Paven 1515 udnævnte den daværende Abbed i Knardrup, antagelig Peder Jensen, til i Forbindelse med Abbeden i Sorø og Herisvad at hjælpe Abbeden i Løgum og Konventet sammesteds[1]. Det var utvivlsomt et Æreshverv, at Abbeden her blev betroet til sammen med Abbederne i de to gamle ansete Cistercienserklostre at være Værneherre for Løgum Kloster i Sønderjylland. —

Abbeden i Knardrup besad først og fremmest den øverste Myndighed over Klostrets Beboere. Der maatte ofte streng Hustugt til over for Middelalderens Munke, hvis de ikke skulde bringe Skam og Skændsel over deres Kloster, saaledes som Augustinerkannikerne i Vestervig 1188. Abbeden kunde derfor idømme ulydige Munke strenge Straffe, Afkortelser i Mad og Drikke, Ekstraarbejde, ja endog Fængsel. Det blev saaledes Abbeden, der satte Præget paa hele Klosterlivet; var han svag og eftergivende, forfaldt baade Tugt og Orden, medens Betingelserne for et rigtigt Klosterliv var til Stede, hvor Abbeden var from og streng. —

I denne Sammenhæng maa vi dog særlig dvæle ved Abbedens Gerning udadtil. Foruden at være Styrer af Klostrets Godser og hele Økonomi, noget som han dog i Almindelighed overlod til en Medhjælper, var Abbeden Klostrets Repræsentant overfor Omverdenen. Som saadan optraadte han ved Kongehylding, hvad vi har et Eksempel paa her, endvidere mødte han paa Tinge og gjorde Klostrets Rettigheder gældende. Det var tit en vanskelig Sag for et Kloster at forsvare sine Besiddelser over for de mange navnlig af Adelen, der misundte Klostrene deres Rigdomme. — Af de Abbeder, der har været i Knardrup i de

[1] S. R. D. VIII. 206.

200 Aar, det eksisterede som Kloster, kender vi Navnene paa 8, formodentlig noget over Halvdelen af dem. — Den første Abbed, der omtales, er den *Abbed Svend,* der *1339* opholdt sig i Sorø og dèr var Vidne ved Undersøgelsen af et Gavebrev fra Kristoffer den Anden og hans Dronning til Sorø Kloster fra Aar 1315. Om han har oplevet Klostrets Restauration 1343, vides ikke, men i de trange Tider i Klostrets Opløsningsaar var han i hvert Fald Klostrets Abbed. —

I de følgende halvhundrede Aar fra 1343 til omkrig *Aar 1400* kendes ikke noget til Klostrets Forhold og heller ikke nogen Abbed, men i dette Aar omtales 2 Gange *Esbern* som Abbed[1]. Det er formodentlig ogsaa ham, der 1403 androg Paven om Stadfæstelse af Klostrets Stiftelse.

Den tredie os bekendte Abbed var *Johannes,* der *1423* var med til at hylde Kristoffer af Bajern som Tronfølger[2]. —

Den følgende Abbed var *Markvard Lydersen;* han hørte egentlig slet ikke hjemme i Knardrup, men var Munk i Ryd Kloster i Sønderjylland. Men da dette Kloster var kommet i Kong Erik af Pommerns Besiddelse, havde denne tilskyndet af sin Prælat, formodentlig Kapellanen Hagen Friis, ladet Markvard Lydersen anbringe i Knardrup som Abbed, idet han havde faaet Konventet dèr til at vælge ham, ved Tvang naturligvis. — Men her blev han baade mistænkt og foragtet i en ikke ringe Grad af Kongens Raadgivere og Stormænd, han har da formodentlig modsat sig Kongens Erhvervelse af Ryd Kloster. I Ryd kunde han heller ikke være paa Grund af den fremkomne Strid og Splid, som var saa voldsom, at Markvard Lydersen, efter hans egen Fremstilling overfor Pavestolen, frygtede for Livet. Han overlod til sidst efter Konventets Raad Styrelsen af Knardrup til dets Økonom eller Prokurator og trak sig ud i Ensomheden. For at faa Lov til at ende sine Dage som Eremit androg han Paven om at blive fritaget for Abbedstillingen, hvad Pavestolen ved Brev af

[1] Codex Esromensis S. 197—08, Strø Herred 1400. [2] Hyldinger 9 a. Repertorium 6032.

14. Juni 1429 tilstod ham tilligemed Tilladelse til at vælge sig selv en Skriftefader, som kunde tilsige ham Syndsforladelse[1]. Formodentlig har han derefter faaet Lov til at leve i Fred for Kongens Chikanerier, men Klostret selv har vist ikke faaet blidere Kaar fra Kongens Side efter den Tid.

En af de betydeligste Abbeder i Knardrup var utvivlsomt *Abbed Jacob*, der var Abbed *1466—91*. Efter at have været Abbed her i 25 Aar forfremmedes han til Abbed i Sorø, hvilket Kloster han bestyrede i 18 Aar, og endda levede han 9 Aar, efter at han havde trukket sig tilbage fra Abbedstillingen, og døde i en god Alderdom, mæt af Dage, 1518. Medens han var i Knardrup, erhvervede han 2 Gaarde i København mod en Messe. I Sorø gjorde han sig fortjent ved Ordningen af Klostrets Brevskaber, som han lod afskrive i et Diplomatarium. Antagelig har han da ogsaa gjort sig fortjent ved at bringe Knardrup paa Fode, siden Sorø ønskede sig ham til Abbed[2].

Efter Hr. Jacob fulgte *Abbed Mathias,* der 1498 tabte en Sag om en Mose. Det følgende Aar nævnes han i Anledning af Bortfæstelse af en Gaard[3].

Den næstsidste Abbed, vi kender, er *Peder Jensen,* der *1512* købte en Gaard af St. Agnete Kloster i Roskilde. Dokumentet i den Anledning er udstedt i Knardrup. Samme Aar solgte han nogle Boder i København, hvilket stadfæstedes af Kongen. Aaret efter skilte han Klostret af med noget mere Gods i København. Det er sikkert ham, der nød den Ære at blive udnævnt til Værneherre for Løgum[4].

Klostrets sidste Abbed var Hr. *Jens.* Han nævnes første Gang, da Frederik den Første blev haandfæstet 1523, og han holdt ud lige til Reformationens Indførelse. I de bevægede Tider, der gik forud derfor, maatte Abbed Jens forstrække Kong Kristian den Tredie med Fisk til Hofholdningen og med Hø til

[1] Acta Pont. Dan. II Nr. 1570. [2] S. R. D. IV. 533, 538, 558, 560, Københavns Dipl. III S. 9—10. [3] Københavns Dipl. II. S. 172—74. [4] Langebek Dipl. 1512, Københavns Dipl I. 288—90, Københavns Gaarde og Huse 150.

Hestene, ligesom Knardrup blev paalagt en Sølvskat paa 1000 Daler. Det var i Aaret 1535. I Erstatning for den ydede Hjælp fik Abbeden et Beskyttelsesbrev og et Lejdebrev. Allerede i Aaret 1532 havde Klostret modtaget i Indkvartering en Frants Heroldt med 3 Heste og senere igen 1557 omtales Per Rud paa Knardrup med 4 Heste. Kong Frederik den Første vides ogsaa at have gæstet Knardrup i 1532. — Ved Biskop Lage Urnes Testamente 1529 var Abbeden i Knardrup blandt dem, der blev honorerede med en Gave paa 1 ungersk Gylden. Hvad der er blevet af Abbed Jens ved Reformationens Indførelse vides ikke, men omkring Aar 1536 er Klosterlivet sikkert sluttet paa Knardrup [1].

Abbeden havde sit eget *Segl*, hvori der var et Billede af en Abbed med en Stav i højre og en Nøgle i venstre Haand, og i hvis Omskrift der stod Sigillum Abbatis Regalis Curie [2].

Under Undersøgelsen af Klostrets Stilling udadtil maa vi endnu omtale de to Økonomer, vi har bevaret Navnene paa. Da Markvard Lydersen omkring 1429 forlod Klostret, indsatte han Økonomen eller Prokuratoren Abel til at bestyre Klostret. Omtrent 100 Aar senere 1517 nævnes Johannes, Prokurator i Knardrup Kloster, som værende til Stede i Roskilde ved Affattelsen af Biskop Lage Urnes Synodalstatuter [3]. Han har da repræsenteret Abbeden og Klostret ved denne Lejlighed, ellers har Økonomens Gerning som tidligere omtalt været den at varetage Klostrets økonomiske Interesser.

Til Slutning kan det noteres, at Knardrup Kloster 1383, paa en Tid da der ellers intet kendes til Klostrets Forhold, sammen med Cistercienserklostrene Sorø, Esrom, Frue Kloster i Roskilde og Slangerup Kloster foruden St. Clare og Agnete Kloster i Roskilde, betalte ialt 60 Guld Florener til Biskoppen af Slesvig som Afgift til Pavestolen [4].

---

[1] Haandfæstninger 9. D. Mag. 3. R. V. 59, 80, 121, 314, 319 og 2 4 Fr. I. Registranter S. 445 og 473. Tegnelser over alle Lande 1537. [2] Strø Herred 1400. [3] Ny kirkehist. Saml. 3 B. S 289. [4] Repertorium Nr. 3418.

IV. Indre Forhold i Klostret.

Ved Klostrets Oprettelse beretter Sorø Aarbøger, at der blev sendt 40 Munke til Knardrup. Det er dog tvivlsomt, om der senere har været ligesaa mange Munke, men en Snes Stykker har der sikkert været hele Tiden. Ret mange Navne er der ikke bleven bevaret paa Klosterfolk i Knardrup. Den første Munk, vi kender Navn paa, er Broder Johannes fra Sverrig, der 1539 sammen med Abbeden var til Stede ved Vidneførelsen i Sorø. 1468 omtales ved en Domsafsigelse en Olaf Mortensen af Knardrup[1]. Det er de to eneste Munkenavne, der kendes fra Klostret.

Det var ikke ualmindeligt, at navnlig ældre Folk gav sig ind i et Kloster, mest barnløse Ægtefolk og enlige Personer; de aflagde ikke noget Løfte, men fortsatte deres tidligere Liv kun under Klostrets sikkre Tag. Klostret sørgede for dem i alle Henseender, mens de boede der; og naar de døde, blev de stedte til Hvile i Klostrets Jord, og som Regel huskede Munkene dem særlig i deres Messebønner. Til Løn for disse Goder skulde Klostret arve de paagældendes Efterladenskaber. Det var med andre Ord en middelalderlig Form for Livrente, der saaledes holdtes i Gang af Klostrene. Vi har et Par Eksempler derpaa her i Knardrup. *1490* gav *Mogens Jensen* med Tilnavnet *Jenfoonder* for sig og sin Hustrus Kost, Ro og Mag, som de nu havde haft i 10 Aar og end derefter skulde have i deres Livstid i Knardrup Kloster, for hvilket de har gjort Klostret til deres fulde Arving, en Bod i Klosterstræde i København; tidligere havde de givet en Bod sammesteds[2]. Noget før den Tid var der i Klostret død en kongelig Lakaj ved Navn *Jens Pedersen,* som paa samme Maade havde boet i Klostret som Klosterpensionær for Livstid. 1488 stiftede nogle af hans Slægtninge i Næstved en Messe for ham i Klostret, hvad vi snart skal omtale.

Af tjenende Lægbrødre kendes ikke Navne paa nogle, men de har sagtens ikke spillet nogen større Rolle i et lille Kloster som Knardrup.

[1] Kolderup Rosenvinge: Gl. D. Domme I. 6. [2] Kbhvns. Dipl. I. S. 223.

Foruden de nævnte Personer, der havde Bolig i Klostret, maa vi endnu nævne Klostrets *Præst.* Munkene maatte ikke forrette Messen i Klosterkirken, derfor var det nødvendigt, at der til Klostret hørte en gejstlig Person. Nu hørte ogsaa Ganløse Kirke i Klostertiden med til Knardrup, hvorfor Søndagsmessen dèr aabenbart er bleven besørget fra Klostret af den fælles Præst, som har haft Bolig paa Klostret. Den sidste Klosterpræst synes at være bleven Præst i Ganløse og Universitetets Foged paa Knardrup.

Det daglige Liv i Klostret var først og fremmest et religiøst Liv, præget fra først til sidst af Fromhedsøvelser, og Midtpunktet for alt dette var Kirken, der i Cistercienserklostre udgjorde den nordlige Fløj. Her holdtes de daglige Gudstjenester med Messer, hvortil alle maatte møde, her læstes Tidebønnerne 7 Gange i Døgnet, her optoges Novicerne, efter at deres Prøveaar var gaaet, og her læstes endelig den sidste Messe, Dødsmessen, for den døde Munk, før han bares ud og stedtes til Hvile paa Kirkegaarden, hvis han da ikke fik Lov til at blive begravet inde i selve Kirken eller i Klosteromgangen, en overdækket Gang langs med alle Klostrets Fløje ud til Gaarden. — Om én af disse *Messer* ved vi lidt Besked. 1488 stiftede Peder Hansen og Hustru Anne Grymel af Næstved en Messe i Knardrup for én af Kongens afdøde Tjenere, Jens Pedersen, som var Anne Grymels Morbroder. For Messen skødede og oplod de værdige og renlivede Fader Abbed Jakob af Knardrup én Jens Pedersens Gaard vistnok paa Nørregade i St. Peders Sogn i København. Betingelsen lød paa, at Abbeden og Efterfølgere skulde lade læse en evig Messe til Jomfru Anna hver Lørdag for Jens Pedersens og hans Slægtninges Salighed. Desuden skulde Abbeden nu overlade Peder Hansen 6 Pund Rug og $^1/_2$ Pund Smør at give fattige Folk for Jens Pedersens Salighed og siden fremdeles 1 Pund Rug hvert Aar udi 4 følgende Aar fra næste Aar af til fattige Folk for Jens Pedersens Salighed. Endvidere skulde Peder Hansen, naar ham gjordes Behov, have frit Hus af Mag i Gaarden, og Abbeden skulde afstaa til ham hvad rørende Gods,

Pante og alt andet, hvad Jens Pedersen havde i Klostret og ikke gøre Hinder derpaa i nogen Maade. — Jens Pedersen er da død i Knardrup Kloster. — Peder Hansen overdrog imidlertid kort efter Klostret sin Ret til at bo paa Gaarden for 10 Aar, og ved samme Lejlighed betænkte han desuden Jomfru Marie Kloster i Knardrup med 1 Gaard til, som Jens Pedersen, „hvis Sjæl Gud naade", tidligere havde undt sin Tjenestekvinde Bolle; og yderligere forpligtede han sig til med det første at give Abbeden 1 Lest Rug og 1 Td. Smør til „at gøre for Jens Pedersens Sjæl med", som det saa smukt hedder. —

Borgerfamilien i Næstved har aabenbart været meget ængstelig for deres kære Slægtnings Salighed, siden de, sagtens under Paavirkning fra Knardrup, ofrede saa stor en Del af Arven efter ham dels til Klostret og dels til de fattige[1].

Ti Aar senere synes der at være tiltænkt Klostret en Messe, men efter det, vi kender til Sagens Forløb, endte det med, at Klostret tabte. Det var Jens Villumsen eller Vilhelmsen af Slagslunde, der paa sit yderste havde undt og givet Klostret en Gaard paa Nørregade i København for sin Sjæls Bestandelse og Gudstjenestens Øgelses Skyld, ɔ: for en Sjælemesse. Men da han var død, meldte en Hans Knudsen i Johnstrup sig som fordringshavende paa Gaarden. Sagen kom for Retten i København, hvor Abbed Matthias fremlagde Testamentet. Det blev dog ikke taget gyldigt eller anset for tilstrækkeligt Bevis, hvorfor Dommen 1498 lød paa, at Hans Knudsen skulde have Gaarden, hvorved altsaa Messen faldt bort. — Der er dog en Ting, der tyder paa, at Knardrup maaske alligevel har faaet fat i Gaarden; uden paa et Skøde paa Gaarden fra 1489 er der nemlig paa Latin skrevet: „angaaende den Gaard, som Jens Vilhelmsen i København testamenterede Knardrup"[2].

Med Hensyn til Klostrets *Bygninger* kan vi fatte os i Korthed. Der har sikkert været en lukket Gaard, hvis nordre Fløj har

[1] Kbhvn.s Dipl. III. S. 9—10 og IV. S. 210—11. [2] Kbhvn.s Dipl. II. S. 172—73 cfr. III. S. 13.

været Kirke; en af Fløjene synes at have været med 2 Etager, siden der tales om det store Kammer, som man kom op til ad en Vindeltrappe. Ellers omtales kun Abbedens Stue, desuden et lille Kammer op til Kirken og Kapitels Stue eller Kapitelsalen, der hvor Munkene under Abbedens Forsæde afholdt Fællesmøder for at drøfte indre Forhold i Klostret, og hvor der ogsaa idømtes Overtrædere af Klosterreglerne disciplinære Straffe. Men foruden et Fængsel, hvor Munkene afsonede større Forseelser, maa der ogsaa have været en Del Munkeceller, ligesom et større Værelse maa have været indrettet til Refectorium eller Spisesal, foruden at der maaske ogsaa har været et fælles Dormitorium eller Sovesal. Alle disse Bygninger er nu forsvundne, og andre Huse dækker tildels over den gamle Klostergrund. Dog har man ved Udgravning fundet forskellige Rester af Huse, og paa Pladsen ned mod Kirkesø, hvor Klosterkirkegaarden har ligget, og hvor der ogsaa er fundet adskillige Grave med Skeletter, ligger der spredt en Mangfoldighed af Munkesten fra Klosterbygningerne. En Sten, som antagelig har haft en fremtrædende Plads, siden den bærer forskellige udhuggede Ornamenter, er, efter Opfordring af Amtsraadsmedlem Bjellekær, der omfatter det gamle Kloster med den højeste Interesse, stillet op i den nuværende Gaards Have. Det er sandsynligt, at en omhyggelig Udgravning vilde kunne bringe den ene Side af Kirkemuren for Dagen foruden andre interessante Bidrag til Klostrets Topografi.

V. Klostergodset.

Da Kong Kristoffer oprettede Klostret, skænkede han til det Knardrup med den dertil hørende Søsum Landsby og Skoven Søsum Lund, saaledes som det fremgaar af Pavebrevene. Sammenligner vi hermed Klostergodset, som det var, da Klostret var ophævet, og Kongen skænkede det til Universitetet, kan vi se, hvad der er blevet føjet til i Klostertiden. Ifølge Kongens Gavebrev af 10. Juni 1539 til Universitetet, hvorved han overlod dette Klo-

stret og alt dets Gods, hørte følgende Godser til Klostret: Knardrupgaard og Kirke, Knardrup By og Mølle, Ganløse Kirke, hele Søsum By, som er 30 Bønder, i Ganløse 8 Bdr., i Liunge (Lynge) 4 Bdr., i Gersløff (Gerlev, Horns Herred) 9 Bdr., i Smørum 2 Bdr., i Hastrup 3 Bdr., i Linholt (Lønholt ved Frederiksborg) 4 Bdr., i Dalby (Horns H.) 3 Bdr, i Taakerup (ved Roskilde) 1 Bd., i Ødemark 2 Bdr., i Ebberup 1 Bd. (begge i Bromme Sogn ved Sorø), i Ejby 1 Bd., i Landersløf (Horns H.) 1 Bd., i Jørlunde 1 Bd., i Sperrestrup (Jørlunde Sogn) 1 Bd., i Alrød (Bloustrød Sogn) 1 Bd., i Bastrup 3 Bdr., i Borup (Gjørløse Sogn) 1 Bd. —

Der har da altsaa dengang 3 Aar efter Reformationens Indførelse ialt, foruden Klostergaarden og Knardrup By, hvis Bønderantal ikke opgives, hørt 76 Bøndergaarde til Klostret. Nogle Aar senere, 1544, opgives i et Register over Knardrup Bøndergodset lidt større, nemlig til 88 Bønder[1]. Naar vi sætter det til omtrent 80 Bøndergaarde, tager vi næppe ret meget fejl, deri ikke medregnet Knardrup By. — Af dette Gods er da de 50 Gaarde kommet til siden Klostrets Oprettelse, hvilket omtrent vil sige, at Klostergodset har fordoblet sig siden 1326. Ved at løbe Fortegnelsen igennem, ser vi, at med Undtagelse af enkelte Besiddelser i Horns Herred og ved Sorø, laa Klostergodset i Nærheden af Klostret. I Sammenligning med de vidtstrakte Godser, der hørte til de fleste andre Klostre i Landet dengang, tager Knardrup Klosters Gods sig kun fattigt ud. Imidlertid tyder forskellige Ting paa, at der tidligere har været et større Godsomraade. Vi ved saaledes tilfældigt, at Klostret tidligere har besiddet en Gaard i Jernebjerg ved Slagelse, som det afhændede til Antvorskov. Og vi har i det foregaaende hørt om to Boder og i hvert Fald to Gaarde i København, hvoraf Abbed Matthias 1499 bortlejede den ene til en Mand i Vridsløselille for 3 Mark aarlig foruden fornøden Vedligeholdelse. Boderne solgte Abbed Peder Jensen 1512 til en Peder Jepsen, og én Gaard i København afhændede

[1] Laursen: Kronens Skøder I. S. 5—6 og D. Mag. 3 R. 6 S. 21.

han 1513 til Kirkeværgerne for St. Peders Kirke; en Have, der laa til én af Klostrets Gaarde paa Nørregade, vedblev senere bestandig at bære Navnet Abbedens Have. Ogsaa paa Østergade maa Klostret en Tid have haft Gaard. Kun én Gang omtales det, at Klostret udvidede sine Besiddelser ved Køb, nemlig da det 1512 købte en øde Gaard i Smørumovre af St. Agnete Kloster i Roskilde[1]. Endvidere er det sandsynligt, at Abbeden i 1535, da han afkrævedes den store Sum af 1000 Daler Sølv, har maattet skille sig af med adskilligt af Klostrets Jordegods for at skaffe Pengene til Veje. —

Et andet Spørgsmaal bliver nu, hvormeget har Klostret faaet ud af dette Jordegods? Fra selve Klostertiden ved vi ikke nogen Besked derom, men kort efter, medens Universitetet nød Indtægterne deraf, opgjordes Jordebogsindtægterne af Knardrup Len til 783 Td. Korn, 17 Fjerdinger Smør og en Smule Penge, heri ikke medregnet den saakaldte Herlighed af Godset og Indtægten af Klostrets Avl, hvilket dog tilsammen ikke indbragte tilsvarende. Med et rundt Tal kan dets hele Indtægt vist omtrent sættes til 1000 Td. Korn, hvilket igen i Vurdering maa anslaas til 1000 Td. Hartkorn. — Til Herligheden af Godset hørte, foruden saadanne uvisse Indtægter som Bøder og Indfæstningspenge med mere, ogsaa Fiskeriudbyttet, som vist ikke har været helt ringe. Hertil kom ogsaa Indtægten af Skovene, Brændsel og Tømmer og Afgift af Svinene, der gik paa Olden. Alt i alt har Knardrup Kloster i sin Velmagt ikke været nogen hel daarlig Besiddelse, og som Kloster har det nok kunnet staa Maal med de mindre Cistercienserklostre i Landet, navnlig naar der ses hen til, at dets Levetid kun blev kort, og at det først begyndte sin Virksomhed, efter at Ordenen var ude over sin Glanstid, hvortil kom de store Vanskeligheder, det havde ved overhovedet at faa Lov til at eksistere som Kloster.

---

[1] Ældste d. Archivregistr. IV. 97. Langebek Dipl. 1512, Københavns Gaarde og Huse 150, Kbhvn. Dipl. II. 173—74.

VI. Klostrets Betydning.

Der er to Synspunkter, hvorunder vi maa betragte Klostret, naar vi skal undersøge Spørgsmaalet om dets Betydning. Det ene er et materielt, det andet er et aandeligt Synspunkt. — Det *materielle* Synspunkt vurderer Klostret ud fra Størrelsen af dets Gods og Rigdomme, kort sagt alle de timelige Midler, som det har faaet skænket i Tidens Løb. Vi har allerede omtalt, at Klostrets Jordegods omtrent fordobledes i Klostertiden. Hvorledes maa nu dette Gods være kommet i Klostrets Besiddelse? — Allerførst har naturligvis Munke ved deres Optagelse i Klostret medbragt adskilligt Gods og derved øget Klostrets Rigdom, men hvilket Gods der paa den Maade er blevet Klostergods lader sig ikke nu afgøre i det enkelte, dog er det sandsynligt, at det fjærnestliggende Gods, som i hvert Fald ikke er indkøbt, er Munkegaver. — Om Klosterpensionærers Gaver har vi talt; paa den Maade havde Klostret faaet Godset i København, som var afhændet inden Reformationen.

Ved Testamenter erhvervede Klostret sig sikkert ogsaa gennem Aarene forskellige Herligheder. Det eneste af den Art, vi hører om, er dog et Par Pengegaver, nemlig Biskop Lage Urnes Testamentgave til Abbeden 1529 og de 3 Mark, Knardrup Kloster fik ved Sidsel Ovesdatters Testamente 1503[1]. Da Sidsel Ovesdatter, som var Enke efter Torben Bille til Søholm og Egede, ved sit Testamente betænkte ikke mindre end 25 sjællandske Klostre og Stiftelser, har hun altsaa ikke Krav paa at blive betragtet særlig som en Velgørerinde af vort Kloster. — Fremdeles har Klostret faaet en Del Gods for Begravelse paa Klosterkirkegaarden, det var nemlig meget almindeligt, at fromme Mennesker, som ikke var gaaede i Kloster, alligevel ønskede at havne der, naar de var døde. Vi har dog ikke bevaret noget Vidnesbyrd derom. Endelig har Klostret dels udvidet dels afrundet sine Besiddelser ved Køb og Salg. — Alting tyder paa, at Klostret, efter først at være kommet over Begyndelsesvanskelighederne, har ført en for-

[1] Ny Kirkehist. Saml. 3 R. I. 553—54.

holdsvis tryg og sikker Tilværelse; der høres saaledes hverken Tale om Pantsættelser eller Gæld. —

Hvad der mere end noget andet hindrede Klostret i at vokse sig stort, var den for nære Beliggenhed ved Æbelholts berømte Kloster, der paa Forhaand i alt for høj Grad havde Overtaget. Desuden har Usikkerheden med Hensyn til Klostrets hele Eksistens sikkert afholdt adskillige fra at interessere sig for det.

Det andet Synspunkt, vi skulde se Knardrup Kloster under, var det *aandelige,* at vurdere Klostrets Betydning ud fra det Liv, der er blevet levet inden for Klostermurene, og den Indsats, det har ydet til Aandslivet i sin Tid, og endelig de skriftlige Vidnesbyrd, der har været ligesom Nedslag af Klosterfolkenes Religiøsitet og Aandsarbejde. Det er med andre Ord Klostrets aandelige Indflydelse paa dets Beboere, baade de egentlige Munke og dem, der ikke aflagde rigtig Munkeløfte, men kun boede under Klostrets Beskyttelse og som oftest i deres egne Huse, dernæst paa Egnens Befolkning og endelig paa det hele Samfund. — Desværre er det saa uheldigt, at vi daarligt kan udtale os om Frugterne af Klosterlivet i Knardrup, fordi alle skriftlige Vidnesbyrd om, hvad der kan være præsteret af aandeligt Arbejde i Klostret, er gaaede tabte sammen med Klostrets Arkiv, der sikkert er gaaet under i Reformationstidens Bølgegang. Vi kender ingen Haandskrifter, ingen Messebøger eller Skrifter af nogen Art fra vort Kloster, og dog er der her som ellers i Klostre sikkert ydet et Arbejde af Betydning. Der maa jo ogsaa have været et Bibliothek, som flittige Munke har arbejdet paa at forøge efter bedste Evne, men det er altsammen gaaet til Grunde. — Hovedmanden for den aandelige Paavirkning var naturligvis Abbeden, der i Forbindelse med Præsten eller Kapellanen ledede Sjæleplejen i Klostret. Af Præster kender vi ingen, med mindre den Peder Jensen, der var Præst i Ganløse efter Reformationen, har været Munkepræst, hvad der er Sandsynlighed for. — Et lille Indblik i, hvilken Indflydelse Klostret har haft over de Mennesker, det fik med at gøre, faar vi ved at se paa de Dokumenter, der melder om den

Messe, Borgerfamilien i Næstved stiftede for deres afdøde Slægtning, det var ikke Smaasummer, de maatte op med i den Anledning.

Knardrup Universitetsgaard 1537—1561.

I knap 200 Aar fik Knardrup Kloster Lov til at føre sin stille Tilværelse, saa kom Reformationsbevægelsen og gjorde det af med dette og de andre Klostre, der var i Landet. Reformationen fik Magt i København, efter at Hans Tausen 1529 var kommet til St. Nikolaj Kirke, og derfra har den utvivlsomt bredt sig ud over Sjælland og sikkert ogsaa her til Knardrup og i Forbindelse med Grevens Fejde bevirket, at Munkene forlod deres Kloster. Det er saaledes betegnende, at Knardrup Kloster er et af de første, der blev ophævet, og der tales ikke noget om Forsørgelse af Munkene, saaledes som ved de andre Klostre. 1535 var Klostret dog endnu til, thi i dette Aar var det, at Abbeden maatte op med de store Udskrivninger. — Klostret inddroges under Kronen, efter at Munkene havde forladt det, men medens nu de fleste Klostre gik over i Adelens Hænder og ikke kom Samfundet til Gode, som Meningen var, danner Knardrup en Undtagelse, idet det af Kongen overlodes Universitetet i København. Lovformeligt skete dette først 1539, men af Universitetets Regnskaber ser vi, at det allerede 1537 anskaffede en Del Kreaturer, Redskaber og Inventar til Knardrup, ligesom der ogsaa omtales en Jens Jyde, Foged i Knardrup, der maaske ikke er nogen anden end den gamle Abbed Jens. — 1538 beskikkedes Præsten i Ganløse, Peder Jensen, til Universitetets Tilsynsmand og Foged i Knardrup. Han skulde have den daglige Opsigt med Avlsbruget, Møllen og Fiskeriet mod at faa fri Bolig og Underhold for sig og Familie paa Klostret. Det blev han ved med at passe indtil 1547, da det fandtes mere formaalstjenligt at bortforlene det hele til en Knud Pedersen Skriver mod en aarlig Afgift af et Læs

Korn og forskellige andre mindre Ydelser. Han holdt ud, til Universitetet afstod Klostret 1561, idet hans Myndighed dog 1555 afgrænsedes ved faste Regler. En Del af hans Regnskaber er bevarede. Universitetet viste ham 1560 den Opmærksomhed at forlene ham og hans Hustru med en af Gaardene i Ganløse. Selv døde han som Borgmester i København 1569. En af hans Sønner, som var Kannik i Hamar i Norge, antog Navnet Knardorph efter sit Fødested, Knardrup.

Mens Peder Jensen var Tilsynsmand ved Klostret, fik han pludselig hele Universitetet ud til Knardrup, idet der udbrød Pest i København, og Universitetet opløstes ved at Studenterne tog hjem, hvorfor de højlærde, som Professorerne dengang kaldtes, ogsaa fandt det raadeligst at fortrække og tog til Knardrup og indrettede sig i Klostercellerne. Hvorlænge det har staaet paa, lader sig ikke sige, idet Regnskaberne ikke er bevarede fra Aaret 1546, da dette skete. Men morsomt er det, at den medicinske Professor Christian Morsing benyttede Tiden derude til at affatte et Skrift: „Om Pestilensens Aarsag, Forvaring og Lægemiddel derimod", i Stedet for at blive i Byen og søge at være til Hjælp. Dette Skrift er dateret Knardrup, September 1546. — Det var iøvrigt ikke saa sjældent, Knardrup fik Besøg af en eller flere af de højlærde, ved hvilke Lejligheder saa Peder Jensen og hans Hustru og senere Knud Skriver var Vært for dem. Navnlig om Efteraaret, naar Oldensvinene i Klostrets Skove skulde indfanges, indfandt nogle Professorer sig gerne.

Universitetet fik 1548 en Trætte med to Adelsmænd, Erik Christoffersen til Vindinge og Niels Andersen Drosselbjerg, Sundbylille, om Fiskeriet i Pugesø, men der blev vidnet, at Pugesø havde været Klostrets frie Enemærke. Der blev ogsaa truffet forskellige Overenskomster med Bønderne, saaledes blandt andet med dem i Lynge By 1545, hvorved de fik Lov til at hente frit Træ i Lynge Skov efter Skovfogdens Udvisning, og der blev sat forskellige Straffe for at tage Træ egenmægtigt og for at skælde

Skovfogden ud paa offentlige Steder ligesom for at tilføje ham Saar og slaa ham ihjel. —

Universitetet tog sig med Omhu af Klostret, det forøgede Gaardens Besætning og Inventar, istandsatte Bygningerne og lod opsætte et Taarnur. Jorden blev skiftet og opmaalt, og Fiskeriet i Pugesø blev sat i Stil, ved at der indkaldtes en tysk Fisker fra Rostock til at oplære Universitetets Fisker. Kongen viste sin Elskværdighed mod Bønderne under Knardrup Kloster ved 1538 at tilstaa dem Fritagelse for Ægt, Hold og andre Afgifter, de skulde ikke besværes mere end Adelens Bønder. — Det hele varede imidlertid saa kort. Da Kong Kristian den Tredie havde lukket sine Øjne, havde den nye Konge Frederik den Anden helt andre Planer med Knardrup. Han ønskede at lægge Størstedelen af Nordsjælland ind under Kronen for at afrunde Fredejagten og maatte derfor ogsaa have Knardrupgaard og Gods. Den 7. Juli 1561 afstod da Universitetet Godset til Kongen og beholdt kun Godset i Horns Herred og Ganløse Kirke, hvilken sidste det har den Dag i Dag. I Stedet for Knardrup fik Universitet St. Clare Kloster i Roskilde og Vallore By ved Køge tilligemed Damhussøen. 2 Aar senere købte Kronen ligeledes Godset i Horns Herred.

Det er sikkert en Følge af Mageskiftet, at Ganløse Præsteembede lagdes sammen med Slagslunde. Efter at Peder Jensen 1547 var ophørt med at være Universitetets Foged med Bolig paa Klostret, maa han have faaet sig en Præstegaard udlagt i Ganløse; den maa være inddraget under Kronen 1561. Men 1574 klagede Præsten i Slagslunde og Ganløse, Gregers Jensen, sikkert en Søn af Peder Jensen, til Kongen over, at han i saa lang Tid havde maattet undvære Ganløse Præstegaard, der havde hørt til Embedet, medens Abbeden havde Klostret, men som, siger han, nu er bortskiftet til de højlærde tilligemed Knardrup Kloster. — Dette sidste var nu ikke rigtigt, da Knardrup de sidste 13 Aar havde tilhørt Kongen. Den første Præst i Slagslunde Hans Nielsen havde slet ingen Præstegaard, men boede i

et Gadehus, nu vilde Gregers Jensen ikke nøjes med mindre end to Gaarde. Hvad Resultatet er blevet, kendes ikke[1].

Efter Kronens Overtagelse af Godset var der ikke videre Brug for de store Bygninger, de er derfor snart blevet nedrevne, og hvad der var brugbart, er sikkert bleven anvendt til Opførelsen af Frederiksborg Slot. Med Klosterbygningernes Nedrivelse slutter Knardrup Klosters Saga.

Vi har dermed ført Knardrups Historie som Adelsbolig, Kongsgaard, Kloster og Universitetsgaard til Ende.

[1] Om Knardrup som Universitetsgaard se H. F. Rørdam: Universitetets Historie, fremdeles D. Mag 3 R. I. 71—73, Regnskaber i 3 R. VI. Aktstykker til Universitetets Historie Nr. 10, 46, 92 a, 121, D. Cancelliregistr. S. 79 Kancelliets Brevbøger 1571—75 S. 87—88.

Samfundets Virksomhed

fra den 1. Oktober 1913 til den 30. September 1914.

Fredag den 23. Januar 1914 blev Samfundets 8de ordentlige Generalforsamling holdt i Helsingør. Dirigent var Redaktør *Welsch.*

Af Bestyrelsen fratraadte efter Tur: Højskoleforstander Begtrup, Frederiksborg, Overlærer Christensen, Frederiksværk, Amtsraadsmedlem Jensen Bjellekjær, Søsum, og Overretssagfører Mourier, Helsingør, samt paa Grund af Bortflytning fra Amtet: Højskoleforstander, Folketingsmand Johs. Fog-Petersen, Hørsholm. I Stedet for Begtrup, der ikke ønskede Genvalg, valgtes Højskolelærer A. Uhrskov, Frederiksborg, og i Stedet for Fog-Petersen valgtes Adjunkt H. Boisen, Hillerød. De 3 andre genvalgtes. Bestyrelsen bestaar altsaa af:

Gaardejer *N. J. Andersen,* Mørdrup, Adjunkt *H. Boisen,* Hillerød (Skriftudvalget), Overlærer *Carl Christensen,* Frederiksværk, Oberst *H. W. Harbou,* København (Formand), Rektor, Dr. phil. *K. Hude,* Frederiksborg Statsskole, Amtsraadsmedlem *J. P. Jensen-Bjellekær,* Søsum (Foredragsleder), Læge *Th. Krarup,* Viksø, Overretssagfører *H. Mourier,* Helsingør (Sekretær og Kasserer), Skoleinspektør *P. Petersen,* Hillerød (Skriftudvalget), Skoleinspektør, cand. phil. *J. E. Plesner,* Helsingør (Skriftudvalget) og Højskolelærer *A. Uhrskov,* Frederiksborg. Et Mandat i Bestyrelsen er i Øjeblikket vakant paa Grund af Gaardejer L. P. Hansens Død.

Til Revisorer genvalgtes Toldkontrollør *Heilmann,* Helsingør, og valgtes i Stedet for Højskolelærer Uhrskov, der er indvalgt i Bestyrelsen, Overlærer *Carstens,* Hillerød; til Decisor genvalgtes Kammerherre, Amtmand Greve *Schulin,* Frederiksborg.

Repræsentanter (Lovenes § 7) ere Skolebestyrer *Hatt*, Frederikssund, Sognefoged, Gaardejer *Chr. Jensen*, Græse, Lærer *O. Larsen*, St. Havelse, Sognefoged, Gaardejer *O. Petersen*, Ll. Rørbæk og Sløjdlærer *Thorup*, Ebberødgaard.

Der har været holdt 3 Foredragsmøder, nemlig:

Den 23. Januar i Helsingør (efter Generalforsamlingen). Dr. phil. *Knud Fabricius* talte om „En Fremmeds Indtryk af Danmark i 1567". Formanden ledede.

Den 21. Juni i Knardrup. Pastor *Villads Christensen* talte om Knardrup Klosters Historie. Amtsraadmedlem Jensen Bjellekjær ledede.

Den 19. Juli i Hørsholm. Museumsinspektør *Bering Liisberg* talte om Hirscholm Slots Historie. Amtsraadsmedlem Jensen-Bjellekjær ledede.

Samfundets Aarbog for 1913 udkom i December s. A. og er modtaget af 411 Medlemmer, heraf 16 nye og 13 Subskribenter.

Endvidere har Samfundets Medlemmer og Subskribenter gratis modtaget et Ekspl. af fhv. Folketingsmand Lars Larsens Bog „Hvad vore Fædre sang".

Fra Hendes Majestæt Enkedronningen har Samfundet atter i Aar modtaget et Bidrag af 50 Kr.

Paa Finansloven 1914—15 er der tilstaaet Samfundet et Tilskud af 200 Kr.

Fremdeles har Samfundet modtaget Tilskud for det kommunale Budgetaar 1914—15 fra Frederiksborg Amtsraad, Byraadene i Helsingør og Hillerød, Sogneraadene i Tikøb-Hornbæk-Hellebæk, Birkerød, Hørsholm, Asminderød-Grønholt og Esbønderup-Nøddebo og for Budgetaaret 1913—14 fra Asminderød-Grønholt Sogneraad.

Dansk-historisk Fællesforening holdt Møde i Aalborg 12.—14. Juni, ved hvilken Lejlighed Skoleinspektør P. Petersen repræsenterede vort Samfund; desuden var Formanden til Stede.

Førstnævnte indledede en Diskussion om Optagelse af Films af gamle Landbrugssysler. Denne Sag havde Indlederen forud forelagt i et Bestyrelsesmøde i Frederiksborg Amts historiske Samfund. Bestyrelsen havde givet Tanken sin Tilslutning og anmodet Amtraadsmedlem Jensen Bjellekjær om sammen med Skoleinspektør Petersen videre at arbejde paa denne Sags Fremme.

Ved Mødet i Aalborg fremhævede Indlederen den kulturhistoriske Betydning, det vilde have, hvis det kunde lykkes gennem levende Billeder at bevare og derigennem sprede Kendskab til de gamle Arbejdsformer, som nu ere ved at forsvinde.

Indledningsforedraget efterfulgtes af en livlig Forhandling, som afsluttedes af Fællesforeningens Formand, Professor H. Olrik, med anbefalende Udtalelser.

Paa det samme Møde blev derhos Samfundenes Opmærksomhed henledet paa det af „Dansk Historisk Fællesforening" udgivne Tidsskrift for Kulturhistorie og Lokalhistorie *„Fortid og Nutid"*. Tidsskriftets Plan er at danne et Samlingspunkt for den kraftige lokalhistoriske Forskning, som navnlig i de sidste Aar er blomstret op herhjemme, og et Meddelelsesmiddel for den historiske Videnskab, især den kulturhistoriske Forskning, hvorigennem den kan holde Offentligheden underrettet om, hvad der ser Lyset indenfor dens forskellige Grene og saaledes stadig modtage den Støtte fra folkelig Side, der er en vigtig Betingelse for dens Trivsel. Efter Planen skal Tidsskriftet indeholde:

I. Korte, sammenfattende Vejledninger og Udsigter over den kulturhistoriske Forsknings nuværende Tilstand paa dens forskellige Omraader med Anvisninger paa, hvorledes der kan arbejdes videre i det givne Spor.

II. Meddelelse fra Museer, Bibliotheker og Arkiver i København og i Provinsen om Nyfund, Nyordninger og lignende

Forhold af almindelig Interesse. Disse Meddelelser vil lejlighedsvis blive formede som Aarsoversigter.

III. Anmeldelser og Omtale af Værker af omfattende Karakter, der kan tjene som Forbilleder for lokalhistoriske Arbejder samt Referater af vigtigere Artikler i de lokale Tidsskrifter, der kan virke for samme Øjemed.

IV. Indbyrdes Drøftelser mellem de historiske Amtssamfund om Foretagender, der bør løses med forenede Kræfter f. Eks. Opmaaling af Bøndergaarde over et større Omraade.

V. Meddelelser fra Omverdenen, især Norden og Tyskland, om Lokal- og Kulturhistoriens Stilling og Arbejder i de paagældende Lande.

„Fortid og Nutid", der redigeres af *Knud Fabricius, Chr. Axel Jensen* og *Johs. Brøndum-Nielsen,* vil udkomme med 4 Hæfter i 2 Ark aarlig til en Pris af 2 Kr. pr. Aargang. To Aargange vil udgøre et Bind. Subskription, der er bindende for et Aar, kan tegnes i enhver Boghandel.

De historiske Amtsforeninger ere komne overens om at give hverandres Medlemmer Adgang til for en Betaling lig det halve Medlemsbidrag (foruden Postopkrævning) at subskribere paa de Aarbøger og andre Skrifter, der udgives af de Samfund, af hvilke vedkommende ikke selv er Medlem, naar Begæring derom fremsendes gennem eget Samfunds Bestyrelse. Medlemmer, der ønske at benytte sig deraf, bedes henvende sig til Sekretæren.

Regnskabsoversigt for 1913—14

INDTÆGT:	Kr.	Øre	UDGIFT:	Kr.	Øre
Overført fra 1912—13 . .	984	21	Aarbogen og andre Tryksager	1012	08
Tilskud fra Hds. Maj. Enkedronningen, paa Finansloven, fra Amts-, By- og Sogneraad . .	410	00	Møder	295	71
Medlemsbidrag	852	00	Uindløste Medlemsbidrag	30	00
Subskribenter	13	00	Andre Udgifter . . .	224	55
Refunderet Porto . . .	71	80	At overføre til 1914—15	884	97
Renter	30	30			
Solgte gamle Aargange .	86	00			
	2447	31		2447	31

Denne Aarbog for 1914 er udgivet paa Frederiksborg Amts historiske Samfunds Vegne af P. Petersen, J. Ernst Plesner og H. Boisen.

Gilleleje Lokalhistoriske Arkiv
Holbo Herreds Kulturhistoriske Centre
Pyramiden • Vesterbrogade 56
3250 Gilleleje